

Rapport 2021/09 | Bergen Kommune

Strukturell rasisme i Bergen

Sindre Bangstad, Edvard Nergård Larsen og Lise B.Grunng

Dokumentdetaljer

Tittel	Strukturell rasisme i Bergen
Rapportnummer	2021/09
Forfattere	Sindre Bangstad, Edvard Nergård Larsen og Lise B.Grung
ISBN	978-82-8126-512-7
Oppdragsleder	Ingeborg Rasmussen
Prosjektleder	Lise B. Grung
Kvalitetssikrer	Haakon Vennemo
Oppdragsgiver	Bergen kommune
Dato for ferdigstilling	01.02.2021
Tilgjengelighet	Offentlig. Bergen kommune fastsetter tidspunkt for offentliggjøring
Nøkkelord	Velferd, interferering, diskriminering, rasisme og kvalitative- og kvantitative undersøkelser

Om Vista Analyse

Vista Analyse AS er et samfunnsfaglig analyseselskap med hovedvekt på økonomisk utredning, evaluering, rådgivning og forskning. Vi utfører oppdrag med høy faglig kvalitet, uavhengighet og integritet. Våre sentrale temaområder er klima, energi, samferdsel, næringsutvikling, byutvikling og velferd. Vista Analyse er vinner av Evalueringsprisen 2018.

Våre medarbeidere har meget høy akademisk kompetanse og bred erfaring innenfor konsulentvirksomhet. Ved behov benytter vi et velutviklet nettverk med selskaper og ressurspersoner nasjonalt og internasjonalt. Selskapet er i sin helhet eiet av medarbeiderne.

Om KIFO

KIFO er et uavhengig oppdragsforskningsinstitutt basert i Oslo. De fleste forskerne ved KIFO har sin hovedkompetanse innen religionssosiologi, sosialantropologi og statsvitenskap. Forskerne ved KIFO har kompetanse på både kvantitative og kvalitative metoder. KIFO har siden etableringen i 1994 rettet seg inn mot oppdragsforskning for Den norske kirke (Dnk) og Kirkerådet, men har også utført oppdrag for Kulturdepartementet (KUD), Oslo kommune, Samarbeidsrådet for Tro- og Livssyn (STL) og Det norske Bibelselskapet. Ved KIFO har vi siden 2012 blant annet levert forskningsrapporter om tros- og livssynsmangfold i Oslo kommune; Dnk-menigheters møter med kristne migranter og asylsøkere; LGBT-minoriteter i Dnk; og rapporter om kirkevalgene

Forord

Vista Analyse i samarbeid med KIFO, har på oppdrag fra Bergen kommune ved byrådsavdeling for kultur, mangfold og likestilling gjennomført et FoU-prosjekt om strukturell rasisme i Bergen.

Fra Vista Analyse har Lise Benedicte Grung vært prosjektleder og oppdragsgivers kontaktperson, mens Maria Amundsen har hatt ansvaret for opplegg og gjennomføring av en survey som inngår i prosjektets datainnhenting. Fra KIFO har Sindre Bangstad hatt en nøkkelrolle og gjennomført prosjektets kvalitative analyser, gjennomgang av forskningslitteratur og registerdata om hatkriminalitet fra politiet. Edvard Nergård Larsen har stått for de kvantitative analysene, i samarbeid med Maria Amundsen. Nergård Larsen har også hatt ansvaret for rapporteringen av prosjektets kvantitative undersøkelse. Stine Mari Godeseth har gitt viktige bidrag i slutføringen av rapporten. Ingeborg Rasmussen fra Vista Analyse har vært oppdragsleder og Haakon Vennemo har vært kvalitetssikrer.

For å samle inn data har prosjektet samarbeidet bredt med en rekke frivillige organisasjoner i Bergen. I tillegg har vi intervjuet en rekke personer, og samlet inn data fra Vest politidistrikt. Vi ønsker å rette en stor takk til alle som har bidratt ved å dele sine erfaringer med oss.

En takk også til oppdragsgivers kontaktperson Sølve Sætre for et konstruktivt og godt samarbeid, og for fleksibiliteten som ble vist da covid-19 skapte utfordringer i gjennomføringen.

1. februar 2021

Lise B.Grung
Prosjektleder
Vista Analyse AS

Ingeborg Rasmussen
Oppdragsleder
Partner Vista Analyse AS

Innhold

Sammendrag og konklusjoner	6
1 Innledning	10
1.1 Operasjonalisering av begrepet strukturell rasisme	10
1.2 Metode, datagrunnlag og avgrensning	11
1.3 Oppbygging av rapporten	11
2 Strukturell rasisme	12
2.1 Rasismebegrepet	12
2.2 'Rase' og rasisme	15
2.3 Strukturell eller systemisk rasisme	17
2.4 Interseksjonalitet	18
2.5 Hva vet vi om omfanget av strukturell rasisme i Norge?	19
3 Kvalitativ undersøkelse	22
3.1 Metode og utvalg	22
3.2 Rekruttering og gjennomføring	23
3.3 «Vi må bygge opp våre barn»	24
3.4 «Dere er utlendinger som bare er her for å få penger»	25
3.5 «Er du klar over at du er her fordi det er krav om at innvandrere må intervjues for stillingen?»	26
3.6 «Du forventes å ikke være kritisk til Norge eller nordmenn»	27
3.7 «Universitetslærerne prøvde ikke en gang å skape et inkluderende studentmiljø»	29
3.8 «Hvis du bruker hijab, kommer du aldri til å få deg en jobb»	29
3.9 «Du kan bare dra hjem til der du kommer fra»	32
3.10 «Vi vil ikke ha flyktninger som leietakere»	32
3.11 «Din j...N...ta tilbake Koranen din, og reis tilbake til der du kommer fra»	33
3.12 «Vi som er fra mitt land har ikke store utfordringer her»	37
3.13 Oppsummering av funnene	37
4 Kvantitativ undersøkelse	39
4.1 Metode og utvalg	39
5 Registrert hatkriminalitet i Vest politidistrikt 2015-2020: en statusoversikt	51
5.1 Generelt om hatkriminalitet	51
5.2 Utbredelse og fenomenforståelse	55
5.3 Hatkriminalitet og tilliten til politiet	58
5.4 Hatkrim: det nasjonale bildet	58
5.5 Hatkrim i Vest politidistrikt	59
5.6 Hvor i Bergen finner hatkriminaliteten sted?	60
5.7 Hvem er mest utsatt for hatkriminalitet i Bergen?	60
5.8 Hvem er utøverne av hatkriminalitet?	61
5.9 Sluttsatser	61
6 Rasisme i mediene i Bergen	62
6.1 Økt bruk av begrepet rasisme i norske medier	62
6.2 Hvor ofte bruker den trykte pressen i Bergen ordet rasisme?	63
6.3 Oppsummering	66

Vedlegg	72
---------------	----

Figurer

Figur 4.1:	Andel som har opplevd ett eller flere tilfeller av direkte diskriminering (N=2019, og andel som har opplevde diskriminering eller forskjellsbehandling, (N = 219).	43
Figur 4.2:	Opplevelser av diskriminering i ansettelse og i fordeling av arbeidsoppgaver (N = 253).....	44
Figur 4.3:	Opplevelser av diskriminering i ansettelse og i fordeling av arbeidsoppgaver, etter kjønn (N = 185)	45
Figur 4.4:	Andel som har opplevd diskriminering ved leie (N = 224) og kjøp (N = 167) av bolig.	46
Figur 4.5:	Andel som har opplevd diskriminering i møtet med helsevesen, totalt (N = 264) og etter kjønn (N = 199).	47
Figur 4.6:	Andel som har opplevd diskriminering, etter landbakgrunn (N = 218).	48
Figur 4.7:	Andel som har opplevd diskriminering, etter høyeste fullførte utdanning (N = 218).....	48
Figur 4.8:	Andel som har opplevd diskriminering, etter alder og botid i Norge (N = 218).	49

Sammendrag og konklusjoner

Bergen kommune ønsket å få mer kunnskap om det er holdninger og strukturer i samfunnet som diskriminerer innbyggere i Bergen som har en annen bakgrunn enn majoriteten. I denne rapporten rapporteres resultatene fra et forskningsprosjekt der kunnskap og erfaringer fra diskriminering og rasisme på sentrale samfunnsområder i Bergen er undersøkt.

Funn basert på et utvalg informanternes fortellinger om erfaringer med rasisme og diskriminering, peker i retning av at mer klassiske former for biologisk forankret hudfargerasisme fortsatt inngår som sentrale elementer i hverdagslige former for rasisme og diskriminering, noen ganger i kombinasjon med rasisme knyttet til offerets antatte eller reelle religiøse tilhørighet. Den største bekymringen knyttet til funnene i denne delen av undersøkelsen er at en del barn av foreldre med norsk-afrikansk bakgrunn ser ut til å oppleve rasistisk mobbing i skolen. På den andre siden rapporterer informantene om positive erfaringer med NAV. Fra den kvantitative undersøkelsen ser vi at arbeidslivet representerer den samfunnsarenaen der flest opplever at de er diskriminert. Et interessant funn i denne sammenheng er at dette i første rekke gjelder tilgangen til arbeidslivet. Når man først er inne i arbeidslivet, er det et fåtall som har opplevd diskriminering ved tildeling av oppgaver. Det rapporteres om forskjellsbehandling i boligmarkedet, og da først og fremst i leiemarkedet, men ikke i like stor grad som i arbeidsmarkedet. Mens 40 prosent av våre respondenter oppgir at de har opplevd forskjellsbehandling som arbeidssøker, er andelen betydelig lavere i markedet for leie av bolig (25 prosent). Innsamlingsmetoden og manglende representativitet i utvalget i den kvantitative undersøkelsen, gjør at funnene ikke kan generaliseres. Funnene bekrefter likevel eksistensen av strukturell rasisme i Bergen, noe vi også ser gjennom en måneds overvåking av saker i Bergens Tidende og en gjennomgang av saker fra Bergen som omhandler hatkriminalitet.

Hva er strukturell rasisme?

Forskningsprosjektet retter seg mot strukturell rasisme i Bergen kommune. Strukturell rasisme innebærer at rasisme først og fremst betraktes som en sosial praksis - det vil si en handling eller en beveggrunn for handling, eller begge deler samtidig. Strukturell rasisme nedfeller seg i form av systematisk eller strukturell negativ forskjellsbehandling av individer på grunnlag av vilkårlige medfødte eller tilskrevne karakteristika som hudfarge, etnisk og/eller nasjonal opprinnelse eller religiøs tilhørighet.

Vi har tatt utgangspunkt i følgende hovedproblemstilling:

- Hvordan opplever personer med minoritetsbakgrunn i Bergen at de blir møtt av offentlige myndigheter/offentlige institusjoner? Herunder helsevesenet, politi, NAV, skole og barnehage.
- Opplever personer med minoritetsbakgrunn i Bergen diskriminering eller forskjellsbehandling
 - i arbeidsmarkedet som arbeidssøker og/eller på arbeidsplassen?
 - i boligmarkedet som leietaker eller boligkjøper?

Vi har også belyst problemstillinger knyttet til fremstilling av rasisme i offentlige medier og politiets behandling av hatkriminalitet.

Metodisk utfordrende å undersøke, og svakheter i datagrunnlaget

Begreper som rasisme, rasialisering og strukturell eller systemisk rasisme har i Norge som i andre land lenge vært gjenstand for omfattende begrepsdebatter, både i og utenfor akademiske kretser.

En utfordring ved empirisk forskning på rasisme, rasialisering og strukturell eller systemisk rasisme er å operasjonalisere begrepene for undersøkelsesmessige formål, og å designe undersøkelser som gir robuste svar. Vi har møtt denne utfordringen gjennom å tilnærme oss problemstillingene med flere metodiske tilnærminger; en kvalitativ undersøkelse med 10 informanter, en kvantitativ spørreundersøkelse, gjennomgang av registerdata fra politiet og et lite blikk på Bergenspressens behandling av rasisme over en gitt periode. Hovedvekten er lagt på de to empiriske undersøkelsene, der vi har hentet inn kvalitativ og kvantitativ informasjon om erfaringer og opplevelser på ulike samfunnsarenaer.

I den kvalitative undersøkelsen er det altså gjennomført 10 individuelle intervjuer. Kvalitative intervjudata gir en dybdekunnskap som kvantitative surveydata ikke kan tilby. Men samtidig er deres generaliserbarhet langt mer begrenset. Det vi imidlertid med stor grad av sikkerhet kan fastslå på grunnlag av denne kvalitative studien er at strukturell rasisme finnes og berører ni av de ti intervjuede.

I utformingen av den kvantitative spørreundersøkelsen har det vært en utfordring å operasjonalisere «strukturell rasisme» på en måte som lar oss fange opp rasisme med relativt enkle og konkrete spørsmål. I undersøkelsen har vi derfor konsentrert oss om begrepene «diskriminering» og «forskjellsbehandling»: Diskriminering, eller forskjellsbehandling referer til konkrete handlinger: Å bli behandlet ulikt, gjerne negativt, på bakgrunn av for eksempel en minoritets- eller innvandringsbakgrunn. I henhold til vår forståelse er altså diskriminering snarere å forstå som et potensielt og sannsynlig utfall av rasisme, snarere enn et alternativ til rasismebegrepet.

Vi møtte også på utfordringer i rekruttering av respondenter og tilgang til kontaktinformasjon som gjorde det mulig å trekke et representativt utvalg. Respondentene ble derfor ikke invitert til å delta direkte, men ble eksponert for lenker til spørreskjemaet via organisasjoner. Det er dermed flere kilder til seleksjon i utvalget. Individuer som ikke har kontakt med de aktuelle organisasjonene faller bort, og det finnes en mulig selvseleksjon i hvem som valgte å delta via lenkene. Generelt er det også problematisk å bruke anonyme spørreundersøkelser distribuert via lenker, sammenliknet med personifiserte undersøkelser distribuert via epost til individene man ønsker i utvalget. Vi har ingen garanti for at individer vi ikke ønsket i utvalget har fått tilgang til lenkene, og dermed er vi generelt mindre sikre på datakvaliteten enn vi ellers ville vært. Vi kan ikke uten videre generalisere fra vårt utvalg til alle personer med minoritets- og/eller innvandringsbakgrunn bosatt i Bergen kommune. Til tross for disse begrensningene, kan materialet der 289 respondenter har svart på undersøkelsen, gi oss et bilde av ulike erfaringer med diskriminering og forskjellsbehandlinger i Bergen kommune.

Diskriminering og forskjellsbehandling forekommer

I den kvalitative undersøkelsen har vi sett nærmere på hvilke erfaringer med rasisme og diskriminering et utvalg på ti informanter med bakgrunn fra Afrika, Asia, Latin-Amerika og Øst-Europa som bor i Bergen har. Erfaringene de forteller om knyttes til konkrete hendelser og situasjoner, og i mange av fortellingene understrekes det at informantene i forløpet av sine liv i Bergen også har møtt mange 'etnisk norske' med positive og imøtekommende holdninger.

Fortellingene gir grunnlag for en antagelse det særlig er innbyggere med bakgrunn fra afrikanske land med mørk hudfarge og deres barn som utsettes for grovere tilfeller av rasisme. Funn fra nasjonale representative holdningsundersøkelser (Hoffmann og Moe 2018) indikerer da også at negative fordommer rettet mot personer med afrikansk og/eller muslimsk bakgrunn er de mest utbredte formene for negative fordommer mot minoriteter i Norge.

Det har i løpet av det siste tiåret vært et betydelig offentlig fokus i Norge på anti-muslimske eller islamofobiske holdninger og praksiser. Våre informanternes fortellinger om erfaringer med rasisme og diskriminering peker imidlertid i retning av at mer klassiske former for biologisk forankret hudfargerasisme fortsatt inngår som sentrale elementer i hverdagslige former for rasisme og diskriminering, noen ganger i kombinasjon med rasisme knyttet til offerets antatte eller reelle religiøse tilhørighet. Selv om man vanskelig kan legge en enkelt informants fortelling til grunn for bastante slutninger, finner vi det verdt å bemerke at den ene av de 10 informantene som rapporterer ikke å ha opplevd rasisme eller diskriminering i voksen alder, er en informant med europeisk bakgrunn og utseende.

I den kvantitative undersøkelsen ser opplevelser av forskjellsbehandling og diskriminering ikke ut til å være tydelig konsentrert blant enkelte grupper når det gjelder alder, utdanning, botid i Norge eller landbakgrunn (kategorisert som Europa eller utenfor Europa). På grunn av den begrensede representativiteten og størrelsen til utvalget, vil vi ikke konkludere sterkt basert på disse funnene. Likevel kan det tolkes som at opplevelser av diskriminering – og strukturell eller systemisk rasisme – er opplevelser som ikke bare oppleves av bestemte grupper, men i så måte gjelder uavhengig av andre bakgrunnsvariable. I den kvantitative undersøkelsen spør vi også kun om respondentene har opplevd forskjellsbehandling, vi spør ikke om graden av forskjellsbehandling eller diskriminering. Den kvantitative undersøkelsen kan dermed ikke si noe om grovheten i den opplevde diskrimineringen slik vi har fått innblikk i fra den kvalitative undersøkelsen. Det er også et poeng at over halvparten av de som har besvart spørreundersøkelsen oppgir at de ikke har opplevd å bli direkte diskriminert, og «bare» halvparten har opplevd forskjellsbehandling som følge av landbakgrunn. Heller ikke her finner vi grunnlag for å forskjeller mellom grupper med landbakgrunn innenfor og utenfor Europa.

Størst utfordringer på arbeidsmarkedet

Opplevelser av- og erfaringer med arbeidsmarkedsdiskriminering synes å være utbredt blant informantene i den kvalitative delen av studien. Arbeidsmarkedet er også det området hvor flest av respondentene i den kvantitative undersøkelsen oppgir at de er blitt diskriminert. Om lag halvparten av de som har besvart undersøkelsen, har opplevd å bli diskriminert som arbeidssøkere.

Funnene i våre undersøkelser på dette punkt underbygger funn fra en rekke andre studier (Midtbøen og Rogstad 2012; Larsen og DiStasio 2019) som har dokumentert betydelige ulemper for arbeidstakere med et annerledes og/eller utenlandsklingende navn.

Boligleiemarkedet kan også være en utfordring

Flere informanternes fortellinger peker i retning av eksistensen av ulike former for boligmarkedsdiskriminering. Dette bekreftes også i den kvantitative undersøkelsen der om lag en fjerdedel av respondentene oppgir at de har blitt utsatt for diskriminering i leiemarkedet.

Positive erfaringer med NAV og mindre utfordringer i helsesektoren

Hva angår informantenes erfaringer med NAV er disse på et unntak nær positive. Når det gjelder møte med helsevesenet er det kun drøye 8 prosent i den kvantitative undersøkelsen som har opplevde å bli diskriminert.

Hatkriminalitet et satsningsområde for Vest politidistrikt

Statistikken over hatkrimregistreringer som vi presenterer i kapittel 5, gir et klart inntrykk av at Vest politidistrikt, og spesielt distriktets medarbeidere ved den sentrale enheten i Bergen Sentrum, har prioritert arbeidet mot hatkriminalitet, særlig i perioden 2017-2020, i tråd med prioriteringslisten i rundskriv fra Riksadvokaten i Oslo.

Flere informanter forteller imidlertid om det de mener er manglende oppfølging av rapportert hatkriminalitet fra Vest politidistrikt. Her er det grunn til å bemerke at noen av forholdene skriver seg fra noen år tilbake, og altså fra perioden før Vest politidistrikts satsing på hatkriminalitet hadde ført til den markante økningen av antallet hatkrimregistreringer som distriktet har opplevd særlig siden 2018. Gitt det faktum at Vest politidistrikt i sine egne rapporter peker på at det etter alt å dømme fortsatt er store mørketall på hatkriminalitet, og, etter det vi har grunn til å anta, ikke minst på nett og mot muslimer, fremstår dette som et felt med rom for ytterligere forbedringer.

Vi finner også grunn til å stille spørsmål knyttet til at andelen saker hvor offeret eller ofrenes religion er grunnlaget for hatkriminalitet i Vest politidistrikt er klart lavere enn i Oslo Politidistrikt. På grunnlag av informantdata kan det være grunn til å stille spørsmål om hvorvidt det lokale politiets rutiner, kompetanse og/eller kapasitet i forhold til etterforskning og ikke minst oppfølging av tilbakemeldinger til personer som har valgt å anmelde hatkriminalitet, er gode nok.

Pressen er mest opptatt av rasisme i fotball, men gir også plass til andre saker

Vi har kun overvåket Bergenspressen i en måned, men finner der at de aller fleste sakene der ordet rasisme er brukt handler om fotball, internasjonalt og nasjonalt, og en konkret sak knyttet til Brannspilleren Bamba som endte med at Brann gikk til politianmeldelse etter denne spilleren ble utsatt for rasisme. Det er også flere referanser til Black Life Matter-bevegelsen der idrettsutøvere på tvers av nasjoner og idrettsgrener har tatt et klart standpunkt mot rasisme. Videre finner vi omtale av en sak der en skolejente over tid ble utsatt for rasisme, der diskrimineringsnemda fastslo at Bergen Kommune brøt loven. I framstillingen brukes begrepet rasisme, institusjoner ansvarliggjøres og det tas en klar stilling mot rasisme i disse sakene.

Arbeidslivet, som er det området der vår undersøkelse finner at flest opplever diskriminering eller forskjellsbehandling, settes sjeldent i sammenheng med rasisme. Dette gjelder også når vi utvider søket i Bergenspressen til å gjelde de siste to år.

1 Innledning

Bergen har i løpet av de siste tiårene blitt en mer mangfoldig by, med innbyggere med ulik kulturell, etnisk og tros- og livssynsmessig bakgrunn. Bergen kommune, ved byrådsavdeling for kultur, mangfold og likestilling, ønsket med dette som utgangspunkt mer kunnskap om det er holdninger og strukturer i samfunnet som bidrar til å diskriminere innbyggere i Bergen med minoritets- og/eller innvandrerbakgrunn. I denne rapporten presenteres resultatene fra et forskningsprosjekt der denne type spørsmål, også omtalt som strukturell rasisme, belyses.

I oppdragsbeskrivelsen for prosjektet vises det til at strukturell rasisme kan defineres som usynlige handlingsmønstre og prosesser som utgjør hindre for minoritetsgruppers deltakelse i samfunnet. Det kan for eksempel dreie seg om utestengelse i boligmarkedet, «etnisk profilering» i møte med ordensmyndigheter eller å ikke komme inn i arbeidsmarkedet. For å øke kunnskapen om strukturell rasisme i Bergen, ønsket Bergen kommune en kartlegging og vurdering av følgende temaer og problemstillinger:

Hvordan opplever personer med minoritetsbakgrunn i Bergen:

- at de blir møtt av offentlige myndigheter? Opplever de å bli behandlet på en annen måte på grunn av sin bakgrunn og tilknytning til en eller flere minoritetsgrupper?
- å bli behandlet i det offentlige rom?
- konkurransesituasjonen som arbeidssøker i arbeidsmarkedet og som leietaker i boligmarkedet?
- at minoriteter fremstilles i offentligheten, media, reklame osv.?

I tillegg ønsket kommunen en kort kunnskapsstatus om forskning på temaet og forslag til operasjonaliseringer av strukturell rasisme i en norsk kontekst.

Det store og overordnede spørsmålet vi har forsøkt å belyse er hva fenomenet strukturell rasisme innebærer for Bergen kommune i dag.

1.1 Operasjonalisering av begrepet strukturell rasisme

Strukturell rasisme innebærer at rasisme først og fremst betraktes som en sosial praksis - det vil si en handling eller en beveggrunn for handling, eller begge deler samtidig.

Strukturell rasisme nedfeller seg i form av systematisk eller strukturell negativ forskjellsbehandling av individer på grunnlag av vilkårlige medfødte eller tilskrevne karakteristika som hudfarge, etnisk og/eller nasjonal opprinnelse eller religiøs tilhørighet.

Når begrepet kan sies å ha betydelige fortrinn for en kommune som er opptatt av å fremme likebehandling av og likeverd for alle kommunens innbyggere, er det fordi begrepet bidrar til å rette fokuset mot institusjoner, og hva institusjoner har av ansvar og kan foreta seg av tiltak for å fremme de nevnte målsetningene, snarere enn individuelle holdninger.

I dette prosjektet ser vi både på hvordan innbyggere i Bergen med minoritetsbakgrunn opplever at de blir møtt av offentlige myndigheter, og mulige opplevelser med rasisme i det offentlige rom, i mediene, på arbeids, leie- og boligmarkedet.

1.2 Metode, datagrunnlag og avgrensning

For å besvare problemstillingene har vi brukt ulike metodiske tilnærminger til empiriske studier. Vi benytter oss av både kvantitative, kvalitative og blandede metoder (mixed methods). Vi har gjennomført tre undersøkelser; en kvalitativ intervjuundersøkelse, en spørreundersøkelse (kvantitativ undersøkelse) og en analyse av registerdata fra politiet om hatkriminalitet. Den kvalitative undersøkelsen innebærer innhenting og oppbevaring av det som er å anse som personsensitive data. Det har derfor vært innhentet nødvendige forskningsetiske tillatelser fra NSD gjennom søknad. De øvrige undersøkelsene følger GDPR-reglementet, og er godkjent etter gjeldende regelverk av Vista Analyses personvernombud.

I den kvalitative undersøkelsen har vi intervjuet ti (10) personer. I den kvantitative undersøkelsen søkte vi først å bruke data fra folkeregisteret koblet med kontaktinformasjon om innbyggere i Bergen kommune. Dette lot seg ikke gjøre av personvern hensyn. For å rekruttere respondenter fra minoritetsmiljøene tok vi kontakt med STL Bergen (Samarbeidsrådet for tros og livssynssamfunn), og Vestland Innvandrerråd, i tillegg til en rekke andre møtepunkter og frivillige organisasjoner i målgruppen for å rekruttere respondenter til en utvalgsundersøkelse med tilgang til kontaktinformasjon til mulige respondenter. Dette førte ikke fram. Undersøkelsen ble derfor til slutt lagt ut som lenker på åpne sider tilhørende organisasjoner i målgruppen. Den valgte innsamlingsformen er beheftet med betydelige svakheter. Resultatene må derfor benyttes med varsomhet, og kan i svært begrenset grad brukes som grunnlag for å generalisere eller kvantifisere eksistensen eller forekomster av ulike former for diskriminering i Bergen. Resultatene fra undersøkelsen, der 289 responder har besvart, gir likevel relevant informasjon og kunnskap om erfaringer fra deler av minoritetsbefolkningen i Bergen kommune.

I hvert kapittel vil vi presentere den metoden som er benyttet, og ulike problemstillinger og vurderinger som har vært relevante i arbeidet med datainnsamling og databehandling.

1.3 Oppbygging av rapporten

Vi starter med en gjennomgang av relevant forskningslitteratur der vi presenterer sentrale begrep, hvordan de defineres i litteraturen og funn fra nyere forskningslitteratur på fenomenet strukturell rasisme, og tilgrensende fenomener som diskriminering. Gjennomgangen er forankret i KIFOs forskningsmiljø, og det refereres også til flere forskningsartikler fra KIFO. Resultatene fra gjennomgangen presenteres i kapittel 2 med Sindre Bangstad som forfatter og ansvarlig. Kapitlet legger kunnskapsgrunnlaget for prosjektets to undersøkelser; en kvalitativ intervjuundersøkelse der 10 personer med minoritets- og/eller innvandrerbakgrunn har vært gjennom forskningsintervjuer (kapittel 3), og en survey der vi har forsøkt å kartlegge opplevelser og erfaringer fra personer med minoritets- og/eller innvandrerbakgrunn møter med ulike samfunnsfunksjoner (kapittel 4).

Vi har også tatt et dypdykk i registrert hatkriminalitet i Vest politidistrikt, der Bergen er den klart største byen, for perioden 2015-2020 der vi har gått gjennom politiets egne data på hatkrimregistreringer (kapittel 5). Denne undersøkelsen supplerer de to øvrige undersøkelsene som handler om selvrapporterte opplevelser med rasisme og diskriminering. Den gir således kunnskap om rasisme og diskriminering fra et annet, og mer statistisk orientert, perspektiv enn de berørtes opplevelser. Avslutningsvis gir vi også et kort innblikk fra en måneds overvåkning av media, nærmere bestemt fra avisoppslag og saker som er tatt opp i Bergenspressen.

Til sammen gir de ulike kildene og undersøkelsene et kunnskapsbidrag som forteller noe om eksistensen av strukturell rasisme i Bergen på ulike samfunnsarenaer.

2 Strukturell rasisme

Kapittelet er utarbeidet av Sindre Bangstad, KIFO. Kapittelet er basert på et forskningsnotat som er utarbeidet tidligere i prosjektet¹.

Begreper som rasisme, rasialisering og strukturell eller systemisk rasisme har i Norge som i andre land lenge vært gjenstand for omfattende begrepsdebatter, både i og utenfor akademiske kretser. Det ligger da også i sakens natur at begreper som fungerer både deskriptivt og normativt - eller som altså sier noe om både hvordan verden er og hvordan verden bør være - vil bli gjenstand for debatt.

Et hovedspørsmål for empirisk forskning på rasisme, rasialisering og strukturell eller systemisk rasisme vil være hvordan disse begrepene kan operasjonaliseres for undersøkelsesmessige formål. Bergen kommune ønsker også forslag til operasjonaliseringer av strukturell rasisme i en norsk kontekst.

Formålet med dette kapitlet er:

1. å introdusere begrepene slik de defineres i relevant forskningslitteratur på norsk og på engelsk
2. å presentere relevant og nyere forskningslitteratur på fenomenene og tilgrensende fenomener som diskriminering.
3. å gi et kunnskapsgrunnlag for en operasjonalisering av strukturell rasisme i en norsk kontekst

Vi vil også presentere teorier og forskningslitteratur på interseksjonalitet. Det tas forbehold om at kapitlet selvsagt ikke kan tilby noen uttømmende eller fullstendig kunnskapsstatus for feltet.

2.1 Rasismebegrepet

Begrepet rasisme er i seg selv et nokså nytt og moderne begrep. Den første registrerte bruken av begrepet i standardordboken Oxford English Dictionary skriver seg fra 1903 (Zimmer 2020). Det er imidlertid lite som tyder på at begrepet ble særlig aktivt brukt i tiårene som fulgte. Begrepet fikk en form for gjennombrudd da den tysk-jødiske legen Magnus Hirschfeld (1868-1935) tok det i bruk på 1930-tallet, og da i kontekst av en bok om den fremvoksende tyske nazismen og dens nært tilknyttede antisemittisme (Bangstad og Døving 2015).

En grunnleggende utfordring i all forskning på rasisme er spørsmålet om hvordan rasisme skal defineres og operasjonaliseres. Medieforskeren Gavan Titley har argumentert for at selve rasismebegrepets diskuterbarhet [debatability] eller altså de stadig tilbakevendende kampene i offentligheten om hvordan begrepet skal defineres, hva som skal telles som rasisme, og hvem som har retten til å definere det og for hvilke formål, har betydelige konsekvenser for samfunnets villighet til å navngi og å motarbeide rasisme (Titley 2019: 8). I en norsk kontekst er det eksempelvis her verdt å nevne at selve begrepet rasisme i stor grad var tabuisert i norsk offentlighet så vel som i offentlig forvaltning i perioden mellom det rasistisk motiverte drapet på Benjamin Hermansen på Holmlia i Oslo i 2001 (Bangstad 2020), og Anders Behring Breiviks høyreekstreme terrorangrep i Oslo og på Utøya i 2011 (Bangstad 2014). I stedet foretrakk man det betydningsmessig nærstående, men samtidig mildere begrepet diskriminering. Diskrimineringsbegrepet var da også et alternativ som ble anbefalt av sentrale norske samfunnsforskere

¹ Delleveranse I i FoU-prosjekt om strukturell rasisme i Bergen kommune for Bergen kommune, 2020/5/57925

nettopp fordi det fremstod som mindre betent (Rogstad og Midtbøen 2010). At det har vært betydelig motstand fra politisk hold mot å bruke begrepet rasisme aktivt, kan også illustreres ved det faktum at da Solberg II-regjeringen i 2019 la frem Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion 2020-2023 (Regjeringen 2019), var det hele sytten år siden sist gang en norsk regjering hadde lagt frem en handlingsplan mot rasisme. Dette var under Bondevik II-regjeringen i 2002 (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2002). Det er ingen grunn til å tro at offentlige tiltak mot rasisme og diskriminering var blitt mindre nødvendige eller presserende i den aktuelle perioden. Norske myndigheter ble i den aktuelle perioden utsatt for gjentatt kritikk fra internasjonale organer med mandat til å overvåke og å vurdere hvorvidt statlige tiltak mot rasisme, eller mangel på slike, ivaretar Norges internasjonale konvensjonsforpliktelser. Slik vi forstår diskriminering er det ofte, men ikke alltid og nødvendigvis, et konkret uttrykk for rasisme.

Blant de som i den siste tyvårsperioden har kritisert norske myndigheter for manglende tiltak mot rasisme og diskrimineringer er FNs Rasediskrimineringskommisjon i Genève og Den europeiske kommisjonen mot rasisme og intoleranse (ECRI), som er opprettet av Europarådet.² Nasjonale myndigheter i Norge har blant annet som en følge av vedvarende mobilisering fra aktører i det sivile samfunn samt politiske aktører, tatt betydelige skritt de siste årene i retning av å anerkjenne at rasisme og diskriminering er vedvarende utfordringer i det norske samfunnet. Dette reflekteres da også i *Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion* (Regjeringen 2019) og *Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer* (Regjeringen 2020). Bergen kommunes initiativ til en kartlegging av erfaringer med strukturell rasisme blant minoriteter i Bergen må også sees i lys av dette.

Arbeid mot rasisme dreier seg grunnleggende sett om å ivareta idealer om like menneskerettigheter, like statsborgerlige rettigheter og likhet for loven, som står sentralt i ethvert liberalt demokrati. Å anerkjenne at rasisme og diskriminering eksisterer er slett ikke det samme som å erklære at «alt» er rasisme.

Det er imidlertid grunn til å understreke at det selv ikke i den etter hvert svært omfattende internasjonale forskningslitteraturen på rasisme, eksisterer noen definitiv konsensus om hvordan rasisme skal defineres og eventuelt operasjonaliseres. Rasisme er et begrep som kombinerer både *deskriptive* («å beskrive verden som den er») og *normative* («å beskrive verden som den burde være») elementer. Det ligger derfor i sakens natur at begrepet, i likhet med liknende vitenskapelige begreper, vil være omstridt. Vi finner derfor grunn til å presisere at vitenskapelige definisjoner av rasisme kan være *mer* eller *mindre* gode, og omgitt av *større* eller *mindre* grad av konsensus. I et bidrag til litteraturen på dette feltet i Norge fra de siste årene definerer Bangstad og Døving (2015) rasisme som:

“ «en generalisering i form av at mennesker tillegges bestemte egenskaper på bakgrunn av sin tilhørighet i en bestemt gruppe, og at disse egenskapene defineres som så negative at det utgjør et argument for å holde medlemmer av gruppen på avstand, ekskludere dem, og om mulig aktivt diskriminere dem. En slik negativ generalisering kan kalles rasisme, uavhengig av om den begrunnes med folks hudfarge, religion, språk eller kultur.

(Bangstad og Døving 2015: 16, se også Helland 2019).

² For dette se blant annet rapporter fra ECRI (European Commission Against Racism And Intolerance) fra 2004, 2012 og 2016: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/norway> og fra FNs Rasediskrimineringskommisjon i Genève (UN-CERD) fra 2019: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD/C/NOR/CO/23-24&Lang=En

Her ser vi også at diskriminering må kunne vurderes som et konkret *utfall* av rasisme, og ikke bare som et *alternativ* til rasismebegrepet.

Som det fremgår av denne definisjonen, er altså rasisme å forstå som noe mer omfattende enn holdninger om praksiser forankret i ideer om biologiske «raser», hudfarge eller andre fenotypiske trekk. Innen genetikken er fenotype betegnelsen på de egenskapene hos et individ som man kan observere direkte, så som for eksempel høyde, øyefarge og hudfarge. Det har vært allment opplest og vedtatt i det offentlige Norge siden 1970-tallet at «raser» ikke har noen egentlig biologisk eksistens. Man har som en følge av dette også i stor grad erstattet enhver referanse til «rase» i offentlig sammenheng med begrepet «etnisitet». Norsk offentlig debatt, og også den akademiske fagdebatten om rasisme og diskriminering, har i økende grad de senere år tatt høyde for utviklingen innen internasjonal forskning på rasisme som et historisk fenomen og som et samtidfenomen. Det er imidlertid fortsatt en diskrepans mellom begrepsbruk i og utenfor academia på dette feltet i Norge. Norske leksikalske standarddefinisjoner av rasisme så vel som norsk rettspraksis på feltet tok inntil for få år siden utgangspunkt i en forutsetning om at man utelukkende kunne snakke om rasisme når det var snakk om ideer og/eller praksiser basert på sosiale forestillinger om biologi (hudfarge og/eller fenotypiske trekk) og/eller talehandlinger basert på sosiale forestillinger om «rase». Og det til tross for at man i internasjonal forskningslitteratur på rasisme alt siden 1980-tallet hadde notert fremveksten av former for rasisme som var forankret i sosiale og politiske forestillinger om *kulturelle* eller *religiøse* forskjeller.

Skiftet er i forskningslitteraturen blitt omtalt som et skifte i retning av såkalt *kulturrasisme* (Stolcke 1995) eller *nyrasisme* (Balibar og Wallerstein 1991). Senere tiårs forskning på rasismens historie i Europa (se for eksempel Fredrickson 2015 og Bethencourt 2013) indikerer imidlertid at betoningen av kulturelle og/eller religiøse forskjeller som et sentralt element i begrunnelser for og av rasisme i en europeisk kontekst på ingen måte kan betraktes som noe særskilt nytt. Sentrale rasismehistorikere som George M. Fredrickson og Francisco Bethencourt har identifisert rasismen mot personer med jødisk eller muslimsk bakgrunn som hadde konvertert til katolisismen under den katolske gjenerobringen [*la Reconquista*] av den iberiske halvøy på 1200-tallet og deres etterkommere, som det første eksempelet på rasisme i en europeisk kontekst.

Det sentrale her er at de katolske erobrerne på det tidspunkt slett ikke opererte med noe biologisk begrep om 'rase': *la raza* refererte isteden til adelig byrd eller rang. Utgangspunktet for rasisme var altså ideer om negative essensielle egenskaper ved muslimer eller jøder som grupper, og disse ideene var forankret i ideer om kultur og religion, snarere enn biologi. I en viss forstand kan man derfor si at når muslimer i Norge og øvrige deler av Europa de siste tiårene ser ut til å ha blitt en gruppe som er langt mer utsatte for rasisme, diskriminering og hatkriminalitet enn mange andre minoritetsgrupper, så er den historiske sirkelen i europeisk rasisme «sluttet». I et slikt lys fremstår også den såkalte *vitenskapelige rasismen* (ca. 1840–1945), som et historisk unntak, snarere enn en regel i europeisk rasisme.

Den vitenskapelige rasismen var selvsagt på langt nær *vitenskapelig*, men en form for *pseudovitenskap* (Bangstad 2017). Den såkalte vitenskapelige rasismen vokste da også frem som et resultat av den europeiske opplysningstiden, fremveksten av de moderne vitenskapene, og den fremvoksende europeiske kolonialismen i andre deler av verden. Den vektla «rase»-biologiske forestillinger. Blant europeiske minoriteter er det da særlig jøder som blir mål for den 'vitenskapelige rasismen.'. Som en konsekvens av denne utviklingen går europeiske jøder fra å være mål for rasisme i kraft av antakelser om deres religiøse tilhørighet, til å være mål for rasisme i kraft av antakelser om at de er en spesifikk 'rase'. Vi går altså fra kristent jødehat til en sekulær antisemittisme (Eriksen, Harket og Lorenz 2005).

Når den 'vitenskapelige rasismen' skulle vise seg å ha så katastrofale konsekvenser både i og utenfor Europa, var det da også fordi den ble målbåret og legitimert av intellektuelle, økonomiske og politiske eliter. Norge var slett ikke noe unntak fra denne utviklingen. For også i Norge utviklet det seg i den aktuelle perioden sterke vitenskapelige miljøer som forfektet 'vitenskapelig rasisme' og 'rasehygiene', ikke minst innen fysisk antropologi.

Norske «rase»-vitenskapsmenn var da også i perioden 1920–1940 blant de sentrale premissleverandørene for de rasistiske forestillinger om den såkalte «nordiske rasens» «overlegenhet», som ble videreutviklet av sentrale rasehygienikere og rasevitenskapsmenn i Nazi-Tyskland i perioden 1933 til 1945.³ Det hadde praktiske og materielle konsekvenser for så vel minoriteter som urbefolkninger i moderne norsk historie. Det er eksempelvis et demonstrerbart faktum at statlig norsk *assimileringspolitikk* mot samene helt inn i vår egen tid var forankret i sosiale og politiske forestillinger om at samene skulle tilhøre en «laverestående rase» (Eidheim 1969), og at steriliseringspolitikken i perioden 1934-1977 var forankret i ideer om «rasehygiene» som særlig var rettet mot og rammet romanifolket og taterne (Haave 2000, Brustad, Lien, Rosvoll og Vogt 2017).

2.2 'Rase' og rasisme

Rasisme forankret i forestillinger knyttet til biologiske trekk eller 'rase' ble i og med folkemordet på europeiske jøder under nazismen i Europa 1939-1945 i stor grad diskreditert også i intellektuelle og akademiske kretser. Det er nå stor grad av enighet både i samfunnsvitenskapelige og naturvitenskapelige fag om at ulike 'raser' i en egentlig biologisk forstand ikke eksisterer. Blant annet er det slik at de genetiske forskjellene mellom individer som anses å tilhøre en og samme genetiske gruppe er langt større enn vi har antatt. Den nye genetikken indikerer også at det historisk sett har vært langt større grad av kontakt og utveksling mellom grupper i ulike deler av verden enn vi har antatt (Rutherford 2020). I fagtermer heter det derfor gjerne at 'rase' er et *sosialt konstrukt* eller altså en *sosial forestilling*. Like fullt vet vi at 'rase'-baserte forestillinger fortsatt er utbredte, og har betydelige materielle, sosiale og økonomiske konsekvenser for individer av enten innvandrer- og/eller minoritetsbakgrunn som utsettes for det vi kaller for *rasialisering*. 'Rase' er med andre ord «virkelig fordi rase er *sosialt* virkelig, ikke fordi rase er biologisk» (Emirbayer og Desmond 2015: 10). Med *rasialisering* mener vi en prosess der individer med antatt eller virkelig tilknytning til en bestemt gruppe tilskrives negative egenskaper eller karaktertrekk som er så generaliserte og bestemmende at de blir 'rase'-liknende (Murji og Solomos 2005). Uttrykt på en annen måte innebærer rasialisering at man tilskriver en 'rase'-messig betydning til en tidligere 'rase'-messig uklassifisert relasjon, sosial praksis eller gruppe (Omi og Winant 1994).

I europeisk forskningslitteratur på temaet *rasialisering* fra de siste to tiårene har rasialiseringsperspektivet særlig vært fremhevet som anvendbar med henblikk på det individer med muslimsk minoritetsbakgrunn opplever (Meer og Modood 2009). Det innvendes ofte at muslimer ikke er en «rase», og derfor ikke kan rammes av rasisme. Dette er en feilslutning som forutsetter at (a) «rase» eksisterer i en virkelig og biologisk forstand og (b) at rasisme forutsetter et begrep om «rase.» Fra en norsk kontekst er det relativt veldokumentert at individer med muslimsk minoritetsbakgrunn er utsatt for langt høyere grad av negative fordommer enn individer med ikke-muslimsk bakgrunn (Hoffmann og Moe 2018); at individer med muslimsk minoritetsbakgrunn opplever mer diskriminering på boligmarkedet (Andersson, Jakobsson og Kotsadam 2012) og arbeidsmarkedet (Midtbøen og Rogstad 2012; Larsen og Di Stasio 2019); og at muslimer er overrepresentert som ofre for hatkriminalitet i Norge

³ For dette temaet, se særlig Kyllingstad (2016), Emberland og Kott (2013) og Stratigakos (2020).

(Oslopolitiet 2020).⁴ At individer med muslimsk bakgrunn er mer utsatt for diskriminering på ulike samfunnsarenaer, bekreftes også av analyser fra Statistisk Sentralbyrå (SSB) (se Barstad 2019).

Imidlertid er det grunn til å påpeke at det er all grunn til å anta 'rase'-baserte forestillinger fortsatt inngår som et sentralt element i rasisme også i vår tid og i vår egen kontekst. Det fremgår også av HL-Senterets rapport (Hoffmann og Moe 2018) og hatkriminalstatistikk at individer med mørk hudfarge rammes av langt mer negative fordommer og er mer utsatte for hatkriminalitet enn andre i Norge. Med kultursosiologen Stuart Hall (1932-2014) kan vi betrakte 'rase' som en 'flytende' eller 'glidende' signifikant som kan endre innhold over tid og avhengig av sted. Ifølge Hall utgjør 'rase'-baserte virkelighetsforståelser en så grunnleggende måte å erfare og klassifisere verden og menneskelige forskjeller i verden på at vi ikke kommer ut av disse forståelsene bare ved å endre begrepene vi bruker om disse erfaringene (Hall 2020). I Norge har vi helt siden 1970-tallet, blant annet under sterk innflytelse fra norsk samfunnsforskning (se eksempelvis Barth 1969), vært vant til at det korrekte begrepet å bruke om menneskelige forskjeller er etnisitet og ikke «rase.»

Hvis vi tenker på måten et begrep som *etnisk norsk* brukes og forstås på i samtidens Norge ser vi imidlertid klart og tydelig Halls poeng. Når noen sier etnisk norsk, vil de fleste umiddelbart tenke på en 'hvit norsk kvinne eller mann', selv om begrepet altså på langt nær forutsetter dette. Her har det de siste tiårene funnet sted en utvikling der også aktører på den innvandrings- og muslimfiendtlige ytre høyresiden for lengst har forstått at anklager om rasisme lettere kan rettes mot dem hvis de fortsetter å snakke om «raser»,⁵ og derfor unngår det.⁶ Den dominerende formen for rasisme i vår tid er med andre ord det Eduardo Bonilla-Silva har karakterisert som en 'rasisme uten raser' (Bonilla-Silva 2018; for en god norsk anvendelse av Bonilla-Silvas analyser, se Helland 2014). På den andre siden har vi det siste tiåret også sett hvordan klassisk 'rasetenkning' stadig vekk forsøkes legitimert og utbredt på nye og kreative måter, ikke minst via sosiale medier (Saini 2019). Titley (2020) påpeker i et sentralt bidrag at aktører på den ytre høyresiden de siste to tiårene med stor suksess har anvendt seg av ideer om ytringsfrihet for å legitimere stadig mer ekstreme former for rasistiske hatytringer og avhumaniserende retorikk. På den ene siden kan mye tyde på at rasisme i samtiden av mange aktører uttrykkes stadig mer åpent og uten skånsel via sosiale medier.

På den andre siden kan det virke som om langt mer moderate, men også mer utbredte former for rasisme og/eller diskriminering, i vår tid uttrykkes i langt mer subtile og vanskelig identifiserbare former (Emirbayer og Desmond 2015: 3). Dette er blant årsakene til at enkelte forskere på feltet har valgt å begrepsfeste disse mildere og mer subtile uttrykkene for rasisme som for eksempel *nano-rasisme* (Mbembe 2017). I Norge har debatter om 'rase' vært noe av et offentlig tabu ganske lenge (se McIntosh 2015: 311). Dette tabuet innebærer også at Norge og resten av Norden i utbredte populære forestillinger blir betraktet som noe av et historisk og samtidig unntak fra den globale historien om

⁴ At individer med muslimsk bakgrunn synes å være mer utsatt for hatkriminalitet enn andre, er også en av bakgrunnene for at det i den nye statlige handlingsplanen mot muslimhat er foreslått å innføre en separat registrering for hatkriminalitet der hatmotivet er knyttet til offerets muslimske bakgrunn (Regjeringen 2020).

⁵ Se for eksempel Fangen (2001) for et talende eksempel på hvordan relativt lavt utdannede og ofte marginaliserte norske nynazister i Oslo på 1990-tallet også forstod dette, og snakket om etnisitet, religion og kultur istedenfor «rase» og hudfarge når de snakket om innvandrere. Dette strategiske skiftet i måten ytre høyre-aktivister med rasistiske politiske agendaer omtaler menneskelige forskjeller på kan i realiteten spores tilbake til den såkalte 'nye høyresiden' ['la nouvelle droite'] i Frankrike på 1970-tallet. En av de sentrale intellektuelle i denne bevegelsen var filosofen Alain de Benoist (1943 -), som nettopp anbefalte sine tilhengere å snakke om «kultur» snarere enn «rase» av strategiske grunner. For identitærbevegelsen, se Zuquete (2018); for det franske 'nye høyre', se Bar-On (2016).

⁶ Retoriske 'forsnakkelser' der man også henfaller til klassiske biologiske former for rasisme er imidlertid utbredt også blant aktører som utad hevder at de er «imot alle former for rasisme.» Se for eksempel Bangstad (2016) og Bangstad og Helland (2019) for eksempler på hvordan aktører som Stopp Islamiseringen av Norge (SIAN) og Human Rights Service (HRS) kolporterer også klassiske biologiske former for rasisme i sin retorikk om islam og muslimer.

rasisme og kolonialisme, en historie som da ofte identifiseres med helt andre tider og steder. Dette karakteriserer forskeren Alana Lentin som en ide om 'frossen rasisme' (Lentin 2020: 66), eller altså en rasisme som representerer noe fortidig og tilbakelagt. I slike ideer blir også rasisme ofte redusert til et spørsmål om individuelle holdninger snarere enn strukturelle føringer.

2.3 Strukturell eller systemisk rasisme

Begreper som strukturell og systemisk rasisme har eksistert i den spesialiserte forskningslitteraturen på rasisme en god stund allerede. Et nært beslektet begrep, nemlig institusjonell rasisme, har eksistert enda lengre. Den første norske forskeren som anvender seg av dette perspektivet er, så vidt vi har kunnet bringe på det rene, den nå avdøde norske sosialantropologen Marianne Gullestad i studien *Det norske sett med nye øyne* (Gullestad 2003). Dette er i norsk sammenheng å anse som et faglig pionerarbeid på forskningsfeltet. Gullestads studie ble imidlertid møtt av en svært negativ respons fra nokså mange forskere fordi Gullestad i sin studie navnga en rekke norske forskerkolleger som etter hennes vurdering hadde bidratt til å legitimere strukturell og systemisk rasisme mot innvandrere og minoriteter i hennes egen samtid. Det endelige gjennombruddet for begrepet i norsk offentlighet er imidlertid særdeles ferskt: det kommer i kontekst av mobiliseringer til støtte for Black Lives Matter (BLM) i USA og i protest mot politidrap mot afrikansk-amerikanske menn og kvinner våren 2020. Internasjonalt ser vi også at det først er med BLM-mobiliseringer i USA som bakteppe at den autoritative *Merriam-Webster Dictionary* høsten 2020 endrer sine oppslag om ordet rasisme slik at det også inkluderer en definisjon av strukturell rasisme (Zimmer 2020). Strukturell rasisme definerer med det som åpenbart fremstår som en spesifikk henvisning til den amerikanske konteksten strukturell rasisme som «den systematiske undertrykkelsen av en rasemessig gruppe til en annen gruppes sosiale, økonomiske og politiske fordel; mer spesifikt: hvitt overherredømme» (Merriam-Webster 2020).⁷ Teksteksemplene som Merriam-Webster-ordboken gir på dette begrepet tydeliggjør at begrepet skriver seg fra en radikal anti-rasistisk intellektuell tradisjon. Blant de som er sitert er den forhenværende Black Power-aktivisten og den feministiske akademikeren Angela Y. Davis. Davis' analyser og understrekning av at rasistiske ideer og praksiser har rammet kvinner annerledes enn menn (Davis 2019), er også en viktig forløper for det vi kan identifisere som en spesifikk *svart feminisme* [*black feminism*] (Collins 2008), hvorfra et begrep som *interseksjonalitet* også skriver seg.

Hva skiller så begreper som *strukturell* eller *systemisk* rasisme fra et begrep som rasisme? Fordelen med et begrep som *strukturell* eller *systemisk rasisme* er at begrepet dreier den analytiske oppmerksomheten fra individuelle holdninger og til strukturelle føringer. I en slik analyse blir rasisme mer et spørsmål om sosiale praksiser enn om tanker og ideer som enkeltindivider til enhver tid måtte ha. «Rasisme er først og fremst en sosial praksis, som betyr at det er en handling eller en beveggrunn for handling, eller begge deler samtidig», som de afrikansk-amerikanske historikerne Karen E. Fields og Barbara J. Fields formulerer det (Fields og Fields 2014: 17). Det betyr imidlertid ikke at individuelle holdninger, tanker og ideer er uten relevans også for analyser av strukturell rasisme.

Strukturell rasisme kan også være konsekvensen av summen av individuelle handlinger i form av systematisk eller strukturell negativ forskjellsbehandling av individer på grunnlag av vilkårlige karakteristika så som hudfarge, etnisk og/eller nasjonal opprinnelse og religiøs tilhørighet.

For å ta et eksempel på hvordan dette kan uttrykke seg i praksis: hvis det er en allment utbredt oppfatning blant norske polititjenestemenn som arbeider i tollene på norske flyplasser at individer med

⁷ Hvis ikke annet er oppgitt er oversettelsene i dette notatet ved Sindre Bangstad.

statsborgerskap fra et afrikansk land og mørk hud er mer tilbøyelige til å være involvert i narkotikasmugling til Norge enn hvite europeiske borgere, vil også individer med den førstnevnte bakgrunnen kunne ha større risiko for å holdt tilbake av politi i tollen ved ankomst til norske flyplasser enn individer med den sistnevnte bakgrunnen. Som et konkret eksempel på at dette faktisk finner sted kan det nevnes at den kamerunsk-fødte filosofen Achille Mbembe (1956) i sitt innledningsforedrag ved Holbergdebatten i Universitetets Aula på Universitetet i Bergen den 1. desember 2018 fortalte at han ved ankomst Bergen Lufthavn Flesland dagen før var den eneste på flyet fra Amsterdam som ble holdt tilbake i flere timer av politiet. Mbembe var den eneste med afrikansk utseende på det aktuelle flyet. Mbembe er den mest leste og siterte afrikanske akademiker i vår tid og innehar professorater ved Harvard-universitetet i USA og Witwatersrand-universitetet i Sør-Afrika.

2.4 Interseksjonalitet

Begrepet *interseksjonalitet* skriver seg som nevnt opprinnelig fra en svart afrikansk-amerikansk feministisk tradisjon. Blant de afrikansk-amerikanske feministiske forløperne for den typen analytisk tenkning som kommer til uttrykk gjennom interseksjonelle perspektiver, finner vi utvilsomt den nevnte Angela Davis og hennes bok *Women, Race And Class*, som opprinnelig ble publisert i 1981 (Davis 2019). Men vi vil også nevne det såkalte Combahee River Collective, hvis manifest «A Black Feminist Statement» (Combahee River Collective 1982; se også Yamahhta-Taylor 2016) introduserte det etter hvert så politisk misbrukte begrepet «identitetspolitikk», og den afrikansk-amerikanske lesbiske feministen og forfatteren Audre Lorde og hennes essaysamling *Sister Outsider* (Lorde 2007), som først ble publisert i 1984 (se bla Collins 2009: 21 for dette). Et felles poeng for disse intellektuelle er at svarte og andre rasialiserte minoriteters erfaringer ikke bare er formet av «rase»-baserte forestillinger og kategoriseringer, men også av kjønn, sosial klasse- og/eller status, seksuell orientering og psykisk og/eller fysisk funksjonsevne. For å uttrykke det enklere er det med andre ord ikke det samme å være en mann med rasialisert minoritetsbakgrunn som det er å være en kvinne med rasialisert minoritetsbakgrunn. Det er heller ikke det samme å være lesbisk eller homofil og å ha en rasialisert minoritetsbakgrunn, og ei heller å ha arbeiderklassebakgrunn istedenfor middelklassebakgrunn. Selve begrepet interseksjonalitet tilskrives som regel en svært innflytelsesrik artikkel i tidsskriftet *Chicago Legal Forum* av den afrikansk-amerikanske jusprofessoren Kimberle Crenshaw fra 1989 (Crenshaw 1989).

Begrepet interseksjonalitet har med andre ord også en bakgrunn i det som ofte omtales som *Critical Race Theory* (CTR), som det siste året har blitt omstridt blant en del norske akademikere. I norsk akademisk forskning har begrepet etter hvert blitt tatt i utstrakt bruk, ikke minst innen norsk kjønns- og likestillingsforskning. Cecilie Thun definerer begrepet interseksjonalitet som et begrep som «viser til hvordan kategorier som kjønn, rase, etnisitet, religion, sosial klasse, seksuell orientering og funksjonsevne kan samvirke og påvirke personers leve- og livsvilkår» (Thun 2019). Her ser vi for øvrig også at (antatt eller reell) religiøs tilhørighet inkluderes i definisjonen av begrepets empiriske virke- og anvendelsesområde. Når denne inkluderingen opplagt gir mening er det selvsagt fordi antatt eller reell religiøs tilhørighet også kan ha stor betydning for en persons leve- og livsvilkår. Vi vet fra en norsk så vel som en europeisk kontekst at muslimer antakeligvis er den minoriteten som blir møtt med størst grad av generelle negative fordommer, og at dette også omsettes i rasisme og diskriminering på arbeids- og boligmarkedet, og i form av hatkriminalitet som spesifikt retter seg mot personer med muslimsk bakgrunn.

2.5 Hva vet vi om omfanget av strukturell rasisme i Norge?

Et av de fundamentale problemene i debatter om strukturell rasisme i Norge er at vi har utilstrekkelige data på fenomenet, dets utbredelse og utvikling over tid i Norge. En av de viktigere årsakene til dette er ganske enkelt at det i Norge historisk sett har vært utført særdeles lite kvantitativ og kvalitativ forskning på rasisme. Det har mange og sammensatte grunner til at det er blitt slik, men blant de faktorene som utvilsomt har hatt betydning her finner vi:

1. At det har vært investert svært lite forskningsmidler i dette feltet fra offentlige myndigheter og også Norges Forskningsråd (NFR) til empirisk forskning på rasisme i samtidens Norge.
2. At empirisk forskning på rasisme har hatt relativt lav status blant norske forskere.
3. At norsk forskning også har vært karakterisert av en tendens til å tenke om rasisme som noe som først og fremst angår andre tider og andre steder.

Dertil kommer at empirisk og særlig kvantitativ forskning på et fenomen som rasisme innebærer et helt sett av metodologiske og undersøkelsesmessige utfordringer. Som vi tidligere har nevnt er begreper som rasisme og strukturell rasisme i sin natur både *deskriptive* og *normative* begreper. Vi vet at holdninger på et felt som dette er notorisk vanskelige å måle gjennom kvantitative survey-undersøkelser. For spesielt i befolkninger og befolkningsutvalg med høyt utdanningsnivå vet vi at det ligger betydelige feilkilder i det enkle faktum at respondenter eller informanter som blir spurt om spørsmål knyttet til egne holdninger på et så sensitivt felt, utmerket godt vil forstå hva det er de blir spurt om, og at det knytter seg en grad av moralsk fordømmelse til å avgi moralsk «gale» svar. I store internasjonale komparative surveystudier hvor det er anvendt store datasett på makro-nivå – som studier fra PEW Research i USA - blir Norge som regel rangert lavt med hensyn til forekomst og utbredelse av rasisme. Det ser da også ut til at forekomsten av rasisme er noe mindre i mer etnisk og kulturelt homogene land enn i land som er etnisk og kulturelt sammensatte, og i mindre i land med mindre grad av sosial og økonomisk ulikhet enn i land med stor grad av sosial og økonomisk ulikhet. Men ser man nærmere på disse studiene, vil man også lett kunne identifisere mange feilkilder knyttet til de tidligere nevnte forholdene, og dessuten til den manglende grad av lokal og kontekstuell forståelse av undersøkelseskonteksten i disse studiene.

For å identifisere funn som er relevante for å kunne si noe mer konkret om utbredelsen av rasisme og/eller strukturell rasisme i et land som Norge, må man som oftest ta omveien om den etter hvert så omfattende norske empiriske forskningslitteraturen på diskriminering. Det foreligger etter hvert en hel rekke studier, forskningsrapporter og vitenskapelige artikler som tar for seg forekomsten av diskriminering av ulike minoriteter på ulike felt i det norske samfunn. Studier og rapporter som tar for seg utbredelsen av negative fordommer mot spesifikke minoriteter og studier og rapporter knyttet til hatkriminalitet er også anvendbare i denne sammenhengen. Samtidig må vi nødvendigvis knytte adskillige forbehold til alle disse kategoriene av studier og rapporter. Det er ganske enkelt ikke slik at diskriminering, negative fordommer og hatkriminalitet nødvendigvis sier oss noe om forekomsten av rasisme og/eller strukturell rasisme i et samfunn. Rasismebegrepet forutsetter en sterkere grad av individuell intensjonalitet knyttet til ideer om hierarkisering eller over-/underordning av bestemte kategorier av mennesker som vi eksempelvis ikke finner i studier av diskriminering. Negative fordommer mot minoriteter kan utmerket godt være foranlediget av rasisme, men trenger heller ikke være det. Registrert hatkriminalitet gir oss etter alt å dømme en forholdsvis god pekepinn om hvilke grupper av minoriteter – inklusive rasialiserte minoriteter – som er mest utsatte for hatkriminalitet til enhver tid, men gir oss dessverre ikke noen pekepinn om forekomst og utbredelse av rasisme generelt i samfunnet.

Det foreligger i Norge også en rekke studier av diskriminering basert på selvrapportert diskriminering fra etniske minoriteter (se for eksempel SSB 2007). Den metodologiske svakheten knyttet til disse studiene er utvilsomt at selvrapportert diskriminering opplagt vil være et utilstrekkelig mål på diskriminering all den tid vi dessverre ikke kan vite noe om det konkrete hendelsesforløpet bak en eller flere handlinger/praksiser som fremstår/har fremstått for respondentene som diskriminerende.

Det vi med stor grad av sikkerhet kan fastslå på grunnlag av foreliggende forskning om diskriminering, negative fordommer og hatkriminalitet i Norge de siste ti årene er imidlertid følgende:

- 1: De individer som i Norge, som i de fleste andre sammenliknbare vest-europeiske land, er mest utsatt for diskriminering, negative fordommer og/eller hatkriminalitet er individer som er – eller antas av andre – å være muslimer. Eksempelvis finner både Hoffmann og Moe (2018) og Tyldum (2019) at respondenter i representative nasjonale utvalg er mest skeptiske til eller har mest negative fordommer mot muslimer. Andelen som oppgir at de ikke vil synes det er greit om et familiemedlem blir gift med en praktiserende muslim er i Tyldums studie (2019) hele 38 % (Tyldum 2019: 36). Hele 44 % av respondentene oppgir at de ikke vil synes det er greit om en praktiserende muslim skulle bli statsminister (ibid.) Ifølge Hoffmann og Moes studie (2018) har så mye som 34 % av de spurte i et representativt utvalg av den norske befolkningen utpregede negative holdninger mot muslimer. Det er også verdt å merke seg at de negative holdningene mot norsk-somalier, som i tillegg til å ha muslimsk bakgrunn også vil ha mørk hudfarge, og er overrepresentert på statistikk knyttet til arbeidsledighet, trygdeytelser og kriminalitet, er enda mer negative enn mot muslimer generelt, ifølge Hoffmann og Moes undersøkelse (2018). I Tyldums studie oppgir respondentene i større grad å ha aksept for ideen om at et familiemedlem skulle bli gift med en person med det kvinnelige islamske hodeplagget hijab (29 % ville ikke synes det var greit) enn ideen om at et familiemedlem skulle bli gift med en praktiserende muslim (38 % ville ikke synes det var greit). Gitt at en muslimsk kvinne som bruker hijab som regel også vil være en praktiserende muslim, synes det å foreligge en viss forvirring blant respondentene i dette utvalget. Samtidig finner respondentene i den studien det mindre greit at en person med hijab skulle bli statsminister (46 % ville ikke synes det var greit) enn at en praktiserende muslim skulle bli det (44 % ville ikke synes det var greit). Det er vanskelig å lese dette på annen måte enn at interseksjonelle perspektiver knyttet til kjønn her er svært relevante for tolkningen av disse dataene, herunder at stereotype forestillinger knyttet til muslimske menn som undertrykkende og muslimske kvinner som undertrykte bevirker en større aksept for inngifte av kvinner med hijab i egen familie enn av praktiserende muslimer generelt. Samtidig som stereotype forestillinger knyttet til at muslimske kvinner som bærer hijab må være undertrykte (Bøe, 2019) gir en lavere grad av aksept for en idé om at en muslimsk kvinne med hijab kan bli statsminister enn at en praktiserende muslim kan bli det. Tilgjengelig statistikk på diskriminering på bolig- og arbeidsmarkedet tilsier også at individer med muslimsk bakgrunn er spesielt utsatte for dette. Vi har ikke klare og entydige data på hvordan dette fordeler seg på kjønn, men enkelte studier peker i retning av at menn med muslimsk bakgrunn kan være mer utsatte for arbeidsmarkedsdiskriminering enn kvinner med muslimsk bakgrunn (Rogstad og Midtbøen 2012). Det er lite som tyder på at arbeidssøkere med muslimsk bakgrunn i Norge er mindre utsatte for diskriminerende praksiser fra arbeidsgiveres side enn i andre sammenliknbare land (Larsen og Di Stasio 2018.) Fra hatkrimstatistikken til Oslo politidistrikt, som hittil ikke har vært gjenstand for uavhengig forskning, har vi sterke indisier på at kvinner med synlig identitet som praktiserende muslimer, og da spesielt i form av hijab, er mer utsatt for hatkriminalitet enn menn med muslimsk bakgrunn (Oslopolitiet 2020). Gjerningspersonene i anmeldte og pådømte hatkrimsaker der ofrene er muslimske kvinner med hijab er da også både ikke-muslimske kvinner og menn.

- 2: Den andre gruppen som utmerker seg ved å være mest utsatt for negative fordommer i Norge er rom- eller romani. I Tyldums undersøkelse oppgir eksempelvis 37 % at det ikke ville være greit om en person med slik bakgrunn ble inngiftet i egen familie, og 45 % at det ikke ville være greit om en person med en slik bakgrunn ble statsminister (Tyldum 2019: 36). Vi vet imidlertid betydelig mindre om forekomst og utbredelse av diskriminering mot rom- eller romani- på ulike samfunnsområder enn hva tilfellet er for muslimer i Norge. Dette skyldes også at dette er en gruppe som det er adskillig mer krevende å forske på enn bofaste og i stor grad norsktalende muslimer i Norge, og at det for deler av denne gruppen som består av lavt utdannede migranter fra land som Romania og Bulgaria som under EØS-regulativer har adgang til opphold i Norge begrenset til 92 dager i forbindelse med hvert besøk og som i stor grad livnærer seg ved tigging, gir liten mening å skulle innhente data på eventuell arbeidsmarkeds- og boligmarkedsdiskriminering av dem. Hva angår hatkriminalitet rettet mot denne gruppen er det all mulig grunn til å tro at det er betydelige mørketall, blant annet knyttet til manglende kunnskaper om norsk lov- og rettspraksis på dette feltet blant rom- og romani fra andre land, og manglende tillit til norsk politi blant disse gruppene

Til slutt kan vi også fastslå klart og utvetydig at rasisme og/eller strukturell rasisme på bakgrunn av de data vi tross alt har, også forekommer i Norge. Den empiriske utfordringen består i å kartlegge omfang og utbredelse og hvordan den rammer ulike minoritetsgrupper ulikt.

3 Kvalitativ undersøkelse

Kapittelet er utarbeidet av Sindre Bangstad, KIFO. Bangstad har også gjennomført forskningsintervjuene og rekruttert informanter i samarbeid med Bergen kommune, ulike organisasjoner og gjennom personlige nettverk.

I foregående kapittel viste vi at tidligere undersøkelser og data viser at det er utvetydig at rasisme og/eller strukturell rasisme forekommer i Norge. Det ble også redegjort for metodiske utfordringer ved å kartlegge omfang og hvilke utslag rasisme og strukturell rasisme kan gi.

I dette kapitlet oppsummerer vi resultatene fra en kvalitativ undersøkelse, nærmere bestemt ti (10) enkeltstående intervjuer utført i perioden 01.12.20 t.o.m 12.01.21 med personer med minoritets- og/eller innvanderbakgrunn, bosatt i Bergen i minst siste to år. Intervjudata av denne typen gir dybdekunnskap om mulig fenomener og sammenhenger som ikke lar seg fange opp gjennom en kvantitativ tilnærming. Resultatene er i begrenset grad generaliserbare. Utvalget består av 10 personer rekruttert i samarbeid med Bergen kommune, gjennom ulike organisasjoner og gjennom personlige nettverk.

3.1 Metode og utvalg

I utgangspunktet var det skissert en kvalitativ undersøkelse med to fokusgruppe-intervjuer med totalt ti (10) deltakere i hver gruppe i to innvandrer-tette bydeler i Bergen.

På grunn av situasjonen knyttet til COVID-19 og de kommunale restriksjonene som Bergen kommune i prosjektperiodens introduserte, ble disse intervjuene, i stedet gjennomført digitalt som én-til-én-intervjuer på Zoom. Beslutningen om det endrede undersøkelsesopplegget ble tatt i samråd med Bergen kommune.

Den kvalitative studien har vært utført med forskningsetisk godkjenning fra Norsk Senter for Forskningsdata (NSD) i Bergen. Dette innebærer blant annet at de intervjuede har blitt informert om hva informert samtykke innebærer og gitt garantier for full anonymitet og konfidensialitet, samt garantier for sikker lagring av lyd- og bildeopptak og opplyst om at disse vil bli slettet etter endt prosjektperiode.

Intervjuene er gjennomført som semistrukturerte intervjuer basert på en på forhånd utarbeidet intervjuguide. Intervjuene har tatt fra 1-2 timer, og vært utført på dag- eller kveldstid. Intervjuene har vært gjennomført på norsk eller engelsk, alt ut ifra respondentenes egne preferanser. Det er lagt stor vekt på å bruketid og ressurser på forhåndskontakt på telefon og e-post samt på selve intervjuet for å etablere den nødvendige tilliten som det krever å få respondentene til å snakke åpent og fritt om temaer og erfaringer som både kan være dypt personlige, og også i noen tilfeller traumatiske.

Denne typen forskning fordrer slik vi ser det en evne og vilje fra forskerens side til å innta en lyttende og lydhør rolle, og å etablere en intervjusituasjon karakterisert ved minst mulig asymmetriske forhold mellom intervjuer og intervjuobjekt. I sum kan tilnærmingen karakteriseres som en *lyttende etikk* [*an ethics of listening*] (Parks 2018) som kan legge grunnlaget for en utveksling av tanker og erfaringer

preget av en *reseptiv generøsitet* [*a receptive generosity*] (Scott 2017). Tillit til den enkelte forsker fremstår i empirisk forskning på erfaringer med strukturell rasisme blant minoriteter på mange måter som et nøkkelement.

3.2 Rekruttering og gjennomføring

Vi opplevde i rekrutteringsfasen at det blant annet ble reist kritiske spørsmål knyttet til at forskerteamet har bestått av hvite og (på ett unntak nær) forskere uten egen innvandringsbakgrunn. Dette fremstår som både en legitim og forståelig kritikk i en norsk kontekst med en økende kritisk bevissthet, særlig blant unge med minoritetsbakgrunn og en anti-rasistisk orientering. Vi kan umulig vite hvilke personlige erfaringer som ligger til grunn for slike uttrykk for en mistillit til forskerne. Men det er et faktum at mangfold i både norsk forvaltning og i norsk forskning på ingen måte kan sies å reflektere eller å speile det økende mangfoldet i den norske befolkningen (se for eksempel Bangstad 2017), og at forskningen uavhengig av hvilket tema det forskes på og hvilke holdninger den enkelte forsker måtte ha eller gi uttrykk for, lett kan oppfattes som nok et uttrykk for asymmetriske maktforhold, privilegier eller dominans. To av våre informanter i den kvalitative studien fortalte også om negative forutgående erfaringer med forskere i andre sammenhenger. Vi har imidlertid ikke grunn til å anta at dette har påvirket kvaliteten på intervjuene eller respondentenes villighet til å fortelle om sine erfaringer.

Skiftet fra fokusgruppeintervjuer til individuelle intervjuer i den kvalitative studien medfører både fordeler og ulemper. Det har fra oppdragsgivers side vært et ønske om å inkludere interseksjonelle perspektiver og et interseksjonelt fokus i studien. Vi har følgelig lagt stor vekt på å få med respondenter med minoritets- og/eller innvandrerbakgrunn som har en LHBT-orientering og kvinner i denne studien. Siden mange med LHBT-orientering og minoritets- og/eller innvandrerbakgrunn også kan oppleve en sterk grad av sosial stigmatisering eller sosial utstøtelse i minoritetsmiljøer og derfor ikke nødvendigvis identifiserer seg åpent som LHBT (Elgvin, Bue og Grønningsæter 2014), ville det opplagt ha vært langt mer krevende å få inkludert disse i kontekst av store fokusgruppeintervjuer med mange deltakere. Vi anser det også som en fordel med hensyn til å etablere den nødvendige grad av tillit og for å unngå at enkeltrespondenters fortellinger dominerer i utilbørlig grad. Samtidig innebærer et slikt skifte også kostnader knyttet til tids- og ressursbruk: én-til-én-intervjuer er opplagt mer tid- og ressurskrevende enn fokusgruppeintervjuer, både hva angår forberedelser og tilrettelegging, utførelse og etterarbeid.

Digitale intervjuer gjennomført via Zoom innebærer også en betydelig risiko for allerede i utgangspunktet å ekskludere respondenter med lavt utdanningsnivå. I to tilfeller viste det seg så vidt krevende for informantene å finne ut av hvordan Zoom fungerer teknisk at vi ble nødt til å ta opp telefonlyd fra Zoom isteden. Det er erfaringsmessig en generell metodologisk utfordring med rekruttering av respondenter med innvandrer- og minoritetsbakgrunn for forskningsmessige forhold at utvalgene ofte blir skjeve hva angår sosial status og utdanningsnivå. Siden en viktig kanal for rekruttering av respondenter både for den kvalitative og den kvantitative studien som ligger til grunn for denne rapporten har vært organisasjoner, hvor minoriteter og/eller innvandrere med et visst utdanningsnivå vil dominere, er det ingen grunn til å underslå at det også foreligger slike utvalgsmessige skjevheter også i denne kvalitative studien. Utdannings- og inntektsnivå henger ofte sammen, men ikke alltid og nødvendigvis. Vi har i denne kvalitative studien ikke stilt spørsmål om individuelt inntektsnivå. Men uavhengig av deres faktiske utdanningsnivå kan minst fem (5) av ti (10) respondenter i det foreliggende utvalget i denne studien kategoriseres som tilhørende lavinntektsgrupper på det tidspunktet intervjuet ble gjennomført.

Hvordan erfaringer med rasisme og diskriminering er sosialt distribuert i henhold til variabler som sosial status og utdanningsnivå i Norge vet vi lite eller ingenting om, men vi må i utgangspunktet kunne anta at minoriteter og innvandrere med lav sosial status og lavt utdanningsnivå ofte opplever mer av det enn de av dem som har høyere sosial status og høyere utdanningsnivå. Samtidig kan vi anta at bevisstheten om og evnen til å artikulere disse erfaringene som en form for rasisme og/eller diskriminering vil være høyere med høyere sosial status og høyere utdanningsnivå.

Det er også viktig å understreke at kvalitative intervjudata av den typen som her presenteres tilbyr en dybde som kvantitative surveydata ikke kan tilby. Men samtidig er deres generaliserbarhet langt mer begrenset. Det vi imidlertid med stor grad av sikkerhet kan fastslå på grunnlag av denne kvalitative studien er at strukturell rasisme finnes og er et reelt fenomen i Bergen som ellers i Norge.

I dette utvalget har det inngått 4 personer med bakgrunn fra Afrika, 2 personer med bakgrunn fra Midtøsten, 1 person med bakgrunn fra Latin-Amerika, 1 person med bakgrunn fra Asia, 1 person med minoritetsbakgrunn fra Norge, og 1 person med bakgrunn fra Øst-Europa. Blant informantene har det vært en overvekt av kvinner (7 kvinner og 3 menn). 2 av 10 informanter identifiserer seg som LHBT. Informantene har vært rekruttert via innvanderorganisasjoner, LHBT-organisasjoner og gjennom forskerens personlige nettverk i Bergen.

3.3 «Vi må bygge opp våre barn»

[Informant #1 kom som ung kvinne fra et afrikansk land til Bergen.](#) Hun arbeider i helsesektoren i Bergen, og har barn. I intervjuet la hun stor vekt på det formidable personlige og yrkesmessige ansvaret hun har hatt ved å oppdra barn praktisk talt på egenhånd, og å ta både høyere utdanning og å legge grunnlaget for en egen yrkeskarriere samtidig som hun har spilt en sentral rolle i sin utvidede familie. Her vektla hun at en sterk rolle for kvinner er noe hun har brakt med seg fra sitt opprinnelsesland. Hun understreket at hun nærmest betrakter rasisme som et universelt fenomen. «Når du kommer til et annet land, og ser annerledes ut, så vil rasisme finne sted», uttalte hun. I sine refleksjoner omkring dette vektla hun at vi som mennesker både er fundamentalt forskjellige i kulturell forstand og fundamentalt like i fysisk og kroppslig forstand. «Vi har mye til felles som mennesker, men er forskjellige i alle henseender.» Det fellesmenneskelige beskrev hun i form av metaforer knyttet til kroppslige og fysiske behov knyttet til at vi alle har behov for næring, og går på toalettet på mer eller mindre samme måte. Hun erklærte at hun pleide å fortelle sine norsk-afrikanske venner i Bergen når de «klager over rasisme og diskriminering» at «rasisme og diskriminering alltid vil finnes», men at de måtte «kjempe hardt for å oppnå det de vil.»

Mestringsstrategien denne informanten beskriver er knyttet til en *strategisk distansering* fra rasismen og dens effekter gjennom hardt og målrettet arbeid, og en vektlegging av selv å være en god person og en god yrkesutøver på sitt felt: «Når jeg mistenker at folk ser på meg som en sånn-og-sånn-person uten verdier, prøver jeg alltid å være bedre i min yrkesutøvelse.» «Vi er i Norge, sier jeg til mine venner når de klager over rasisme og diskriminering: vi må lære oss språket, og være produktive og nyttige.» Samtidig var hennes erfaringer med rasisme og diskriminering sammensatte: «Noen av dem [altså såkalt 'etnisk norske'] vil elske deg og oppmuntre deg, men det er langt fra alle som vil det...Det er mange gode nordmenn som er rede til å akseptere deg og som ikke aksepterer rasisme.» Men hun sa også at hun mente det var mange med holdninger «som man ikke kan endre uansett.» Hun kunne fortelle at hun hadde lært sine barn at de først og fremst måtte være stolte av seg selv og sin bakgrunn for å mestre sine omgivelser: «Vi er her. Vi har ikke noe annet valg. Vi må stole på oss selv...Du må selv ta ansvar å være det beste du kan være for deg selv og din familie.» Hun fortalte også at datteren som barn hadde

blitt utsatt for rasistisk mobbing på grunn av sin hudfarge der familien først var bosatt. Datteren ble der i en skolekontekst kalt «brunost» og «ape».⁸ Hun hadde som mor fortalt sin datter at hun når noen kalte henne «brunost» og «ape» måtte være «stolt av sin hudfarge.» Denne mestringsstrategien i møtet med erfart rasisme er slett ikke uvanlig blant norsk-afrikanere: rådet hun ga sin datter er knyttet til et forsøk på å reversere den normative valensen i rasistiske og nedsettende karakteristikker noen med slik bakgrunn møtes med i offentligheten. «Vi må bygge opp våre barn», konstaterte hun. Datteren var på det tidspunkt det eneste barnet med afrikanske foreldre i sin klasse og derfor spesielt utsatt. Den rasistiske trakasseringen som datteren hadde blitt utsatt for i skolekonteksten var en daglig foreteelse, og påvirket datteren i den grad at hun som mor til slutt hadde bestemt seg for at familien måtte flytte. De flyttet til slutt til en bydel i Bergen hvor situasjonen for datteren hadde endret seg til det bedre. Hun beskrev i intervjuet språk og språkbeherskelse som et «sårt punkt» for mange innvandrere, inkludert henne selv. «Jeg stod opp for meg selv, jeg satte meg mål, og jeg nådde disse målene.» I sin søken etter arbeid hadde hun i det store og det hele positive erfaringer med 'etnisk norske' kollegaer som hadde bistått henne med søknadsskriving og anbefaler til stillinger hun hadde søkt.

I forbindelse med sin yrkesutøvelse kunne informanten fortelle at hun i sin daglige arbeidskontekst nærmest hver eneste dag ble møtt av eldre som ikke ville la seg tas hånd om av ansatte med minoritetsbakgrunn. Dette var imidlertid ikke noe hun var beredt til å akseptere. Hun understreket at hun i slike tilfeller la vekt på å demonstrere for eldre som protesterte på dette grunnlaget at de ikke hadde anledning til å diskriminere mot ansatte på dette grunnlaget. Hun gjorde dette ved å møte dem på en vennlig, men bestemt måte, og ved å demonstrere at minoritetsansatte skulle og kunne utføre det samme arbeidet som andre ansatte på en utmerket måte.

3.4 «Dere er utlendinger som bare er her for å få penger»

Informant#2 er en middelaldrende kvinne som opprinnelig kom fra et afrikansk land i voksen alder. Hun har høyere utdanning fra Norge, har barn og er yrkesaktiv. Norge og Bergen opplevde hun i de første årene som fremmedartet, med et sett med nye kulturelle koder knyttet til hvordan man omgår folk som det tok tid for henne å lære, og et helt nytt og fremmedartet språk. I hennes beretning om årsakene til at hun har klart seg så bra la hun stor vekt på at hun på et tidlig tidspunkt etter ankomst hadde blitt involvert i frivillig sektor og at hun der var blitt møtt med en positiv og oppmuntrende holdning fra ansvarlige voksne. «Vi ble sett på som en ressurs, og som andre ungdommer», forklarte hun.

Men hun kunne også fortelle om erfaringer med hverdagslige former for rasisme og diskriminering i offentligheten.⁹ «Det har vært mye diskusjon i Norge om rasisme finnes eller ikke. Noe av det jeg selv har opplevd mye av er hverdagsrasisme og mikroaggresjon.»¹⁰ Selv hadde hun opplevd miljøet hun var i som student, som var et utpreget internasjonalt studentmiljø, som trygt og som et miljø der hun ikke hadde noen negative opplevelser knyttet til sin hudfarge og bakgrunn. Men i den bredere offentligheten

⁸ Som det fremgår av en avgjørelse fra Diskrimineringsnemnda i Bergen fra 2020 (sak nr. 20/2020) hvor Bergen kommune ble funnet av nemnda å ha brutt med forutsetningene i Lov om likestilling og forbud mot diskriminering LOV-2019-06-21-57 fra 01.01.2020 ved ikke å ha iverksatt tiltak som var tilstrekkelige for å stanse åreis med rasistisk trakassering og trusler mot en kvinnelig elev med norsk-afrikansk bakgrunn ved en skole i Bergen, er bruk av denne typen nedsettende og dehumaniserende karakteristikker slett ikke unik (se Otterlei 2020).

⁹ For mer om begrepet *hverdagsrasisme*, se Bangstads forskningsnotat i denne rapporten.

¹⁰ Med mikroaggresjon siktes det ifølge Gressgård og Harlap (2014) til «hverdagslige, ofte uintenderte handlinger og kommentarer som virker nedverdiggende for dem de rettes mot.» Begrepet knyttes faglig både til kjønnsteori og anti-rasistisk teori.

opplevde hun ofte negative holdninger og spørsmål knyttet til «hvor jeg kommer fra» eller «hva jeg gjør her.» «Det trenger ikke være uttalt, men kan ofte være sånn at du kjenner at det er ubekvemt og ubehagelig.» Blant de negative erfaringene hun trakk frem i intervjuet var en opplevelse der hun stod i en minibankkø et sted i Bergenbak to 'etnisk norske' menn som av en eller annen grunn hadde problemer med å ta ut penger av minibanken. «Jeg vet ikke hva som skjedde, men kortet deres ble slukt av maskinen.» Dypt frustrert over dette hadde en av mennene snudd seg mot henne og begynt å skjelle henne ut. «De sa: «Dere utlendinger som er her bare for å få penger, og masse annet.»» Hun reagerte med taushet. «Jeg var bare sjokkert og bare så på dem uten å si noe.» «De virket litt sånn fulle, så jeg bare lot som om jeg ikke skjønnte hva de sa.» «Inn i meg sa jeg til meg selv: «Hvis du bare hadde visst hva jeg jobber med, så hadde du ikke sagt det der.» «Jeg tenkte at de sikkert var litt beruset, og at de sikkert ikke var vanlige oppegående mennesker, så derfor bare gikk jeg, og tenkte ikke mer over det.»

En annen opplevelse hun hadde med hverdagsrasisme opplevde hun imidlertid som langt mer alvorlig og sårende. Hun hadde kontorpraksis i Bergen. Etter praksisperioden fikk hun den påfølgende sommerferien tilbud om sommerjobb samme sted. Her arbeidet hun i et team. «Det var ikke så mange som arbeidet der i sommerferien og det var få å fordele arbeidsoppgavene på.» Men på denne arbeidsplassen hadde hun en dag i sommerferien opplevd at en hvit og 'etnisk' norsk kvinnelig arbeidskollega mens de fordelte dagens arbeidsoppgave sa til henne «helt out of the blue» at «i dag skal du være slave for meg.» «Vi var der alle sammen, lederen og to andre kollegaer, og jeg ble helt sjokkert.» Uttalelsen ble møtt av en «ubehagelig stillhet» fra de som var til stede: «Jeg satt og lurte på om jeg hadde hørt det – om jeg hadde hørt riktig.» «Så gikk vi bare, og jeg gikk til kontoret mitt. Men dette plaget meg veldig. Og etter å ha tenkt over det, tenkte jeg at jeg måtte jo si noe. Jeg gikk tilbake og konfronterte kollegaen min med det hun hadde sagt: «Det du sa, hva var det du sa?» Hun svarte: «Nei, nei, det var ikke det jeg mente.» «Jeg svarte: «dette er kjempealvorlig, og jeg blir veldig lei meg. Det finnes andre ord, og du kan ikke bruke det ordet om meg. Jeg er ansatt her på lik linje med deg, og det er ikke sånn at jeg arbeider for deg: vi fordeler disse oppgavene mellom oss.»

«Det er dette med å bare slenge ut ord uten å tenke på konsekvensene.» I etterkant hadde hun tatt det opp med sin veileder på den aktuelle arbeidsplassen. Tiltredelsen hadde imidlertid ingen konsekvenser for hennes arbeidskollega og ble ikke gjenstand for videre oppfølging.

Denne kvinnen fortalte også at hun har barn i skolealder som har opplevd å ha blitt kalt «brunost» og «bæsj» på den lokale lekeplassen. Sønnen hennes har hatt lekekamerater med 'etnisk norsk' bakgrunn like siden hans tidlige barneår og har klart seg bra, selv om han går i en klasse hvor han er en av få med minoritetsbakgrunn og blant annet opplever regelmessig at de andre barna tar ham på håret. Respondenten kunne fortelle at hun opplevde skolens oppfølging av problemstillingen som relativt god. Hun trakk også frem at et lokalt idrettslag hvor sønnen spiller har bidratt positivt med en inkluderende holdning. Som mor er hun spesielt opptatt av foreldres ansvar for å jobbe mot rasisme og diskriminering.

3.5 «Er du klar over at du er her fordi det er krav om at innvandrere må intervjues for stillingen?»

Informant #3 er en kvinne med bakgrunn fra et land i Latin-Amerika. Hun kom til Norge mot slutten av tenårene. Hun har som alenemor med lavt utdanningsnivå også hatt et liv i Bergen som har vært karakterisert ved utfordringer knyttet til vedvarende lav inntekt. Det har også medført at hun har hatt regelmessig kontakt med NAV. Selv om hun kunne fortelle at hun hadde observert saksbehandlere på hennes lokale NAV-kontor som behandlet personer med innvandrerbakgrunn dårlig så hadde hun ikke

noe negativt å si om sine egne erfaringer med saksbehandlere ved NAV. Hun visste om en saksbehandler som var kjent for å ha en "røff tone" i møte med personer med innvandrerbakgrunn, men hadde ikke opplevd denne saksbehandleren selv. Hennes lave inntekt og status som eneforsørger hadde imidlertid medført utfordringer på boligleiemarkedet: hun fortalte at hun flere ganger hadde opplevd at boligeiere ikke ville leie ut til henne og sønnen fordi hun kom med et såkalt «NAV-depositum.»¹¹

I forbindelse med søknader om arbeid hadde denne kvinnen også vært utsatt for det hun opplevde som diskriminerende holdninger. Hun hadde på et tidligere tidspunkt tatt fagbrev, og var etter en periode på to måneder, der hun fortalte at hun sendte hele fire jobbsøknader i uken, endelig kommet til et intervju. «Jeg hadde endelig fått et intervju, og følte meg så bra!», sa hun. Hun følte også at intervjuet hadde gått svært bra, helt til den 'etnisk norske' kvinnelige lederen som var ansvarlig for intervjuet avsluttet hele intervjuet med å spørre henne om hun «var klar over at hun var der fordi hun selv hadde krav om at kandidater med innvandrerbakgrunn skulle intervjues for stillingen.» Hun kom ut av intervjuet med en følelse av å ha blitt behandlet som mindreverdig, og et inntrykk av at de ansatte på arbeidsplassen der hun hadde søkt jobb unngikk å se henne når hun gikk derfra. Denne informanten fortalte også at hun hadde opplevd rasisme i offentligheten. Hun beskrev et besøk sammen med sønnen og noen venner av ham som også hadde latinamerikansk bakgrunn på en lokal matvarebutikk, som hun hadde tatt dem med til for å kjøpe godteri. Hun fortalte at hun hadde snakket til barna på spansk mens de var inne på butikken. Mens de var inne i butikken opplevde hun at en eldre mann skrek «Snakk norsk!» til dem to ganger. Men «jeg bestemte meg for ikke å reagere fordi barna ikke forstod situasjonen, og var opptatte med å velge godteri.» Hun har barn som går på en skole med ganske mange andre elever med minoritetsbakgrunn. Barnet hadde fortalt henne at elever med minoritetsbakgrunn i skolekonteksten blir karakterisert som «utlendinger» av andre elever, og at barnet også hadde fortalt henne om opplevelser der han har blitt fotfulgt og stirret på av Securitas-vakter på et lokalt kjøpesenter. Barnet har adoptert en selvbeskrivelse som «100% latino» og som «utlending.»¹² Selv hadde hun nylig opplevd å bli mistenkeliggjort ved et besøk på en klesbutikk, og konstaterte at hun ofte hadde opplevelsen av at hun ble «sett ned på, og henvist til de billigste varene i butikken.»

Denne informanten har også hatt kontakt med barnevern og politi i forbindelse med en familiesak. Hennes erfaringer med både barnevern og politi i denne sammenhengen var imidlertid gode, og hun hadde opplevelsen av å ha fått «god oppfølging» fra begge instanser.

3.6 «Du forventes å ikke være kritisk til Norge eller nordmenn»

[Informant#4 er en kvinne med bakgrunn fra et asiatisk land.](#) Hun har høyere utdanning fra sitt opprinnelsesland. Hun hadde også omfattende arbeidserfaring fra et annet vestlig land før hun kom til Norge og Bergen. Hun identifiserer seg som lesbisk. Denne kvinnen kunne fortelle om betydelige utfordringer knyttet til å finne et bosted og et arbeid. På utleiemarkedet opplevde hun i en tidlig fase av sitt liv i Bergen å gå på over femti visninger. Hun forklarte at hun selv var usikker på om dette var en

¹¹ Et NAV-depositum er en garanti fra NAV for at husleien vil bli dekket i en bestemt og avgrenset periode. Denne garantien er ment å bidra til at økonomisk vanskeligstilte kommer seg inn på boligleiemarkedet. Huseiere er imidlertid ofte skeptiske til å akseptere leietakere som kommer med en slik garanti, fordi garantien ofte gjelder for et kortere tidsrom enn husleiens varighet, og ikke dekker kostnader knyttet til eventuelle skader på boligen som måtte oppstå som en følge av leietakers opptreden. Vi har i dette prosjektet også snakket med flere med innvandrerbakgrunn som hevdet at NAV-depositumet i praksis har en stigmatiserende effekt, og at enkelte utleiende kan brukes som et tilsynelatende 'nøytral' redskap for en diskriminerende praksis der en ikke leier ut til vanskeligstilte med innvandrerbakgrunn overhodet.

¹² Det er også dokumentert at en selvbeskrivelse som «utlendinger» er relativt utbredt blant minoritetsungdom i Oslo (Frøyland og Gjerustad 2012).

lovlig praksis, men at hun i forbindelse med visninger hadde skrevet sitt navn på lister lagt ut av utleier som en interessent, men at hun aldri ble oppringt av utleier. «Det er enklere når du snakker norsk», bemerket hun: «Det var veldig tydelig at jeg var en utlending både av måten jeg snakket på og mitt utseende.» «Språket var også en hovedbarriere for meg da jeg søkte om jobb.» I en ettårsperiode hadde hun opplevd å søke på over hundre jobber av alle typer – inkludert jobber hun i kraft av sin arbeidserfaring og utdanning var overkvalifisert for – uten å bli innkalt til et eneste intervju. Det er da også etter hvert veldokumentert i forskning at søkere med navn som indikerer minoritets- eller innvandrerbakgrunn er langt mer utsatte for arbeidsmarkedsdiskriminering enn søkere med 'etnisk norske' navn (Midtbøen og Rogstad 2012; Larsen og Di Stasio 2019).

Som en følge av disse negative erfaringene på bolig- og arbeidsmarkedet hadde denne informanten etter hvert konkludert med at språkkrav i en norsk samfunnskontekst også kan fungere som et «nyttig middel for å skjule ens rasisme», slik hun uttrykte det. For å lære norsk hadde hun tatt et innføringskurs som tilbys utvekslingsstudenter. På dette kurset, som hun husket som dominert av tyske utvekslingsstudenter i tyveårene, hadde hun tydeligvis opplevd seg som ganske alene og fremmed. «Jeg var den eneste brune kvinnen i min klasse», fortalte hun. Den eldre kvinnelige læreren som holdt kurset ga i løpet kurset henne inntrykk av at hun anså henne som en «hjemmевærende hustru» med sørasiatisk opprinnelse. Hennes eget læringsutbytte av kurset hadde følgelig vært svært begrenset. «Det var takket være mine naboer at jeg lærte det norske språket. De var vennlige, og satte til og med av tid til å gi meg privattimer i norsk.» Hun fortalte at hun bor i et område av Bergen hvor hennes umiddelbare omgivelser er nokså «hvite», men beskrev sine naboer som «vennlige og gode naboer.» Det var ikke naboer som inviterte henne hjem til seg på besøk, men naboer som «tar seg tid til å hilse når du møter dem.»

Informanten ga uttrykk for at hun etter å ha bodd i Norge og i Bergen synes det norske samfunnet har både «gode» og «dårlige» sider. For henne selv har livet i Norge også innebært en opplevelse av hverdagslivet som «frigjørende», fordi hun her og i motsetning til i sitt opprinnelsesland, har opplevd en offentlighet hvor «det mannlige blikket er mer fraværende», og «seksuell trakassering i offentligheten» er et mye mindre problem for kvinner. Å oppleve at «folk ser gjennom deg» og «ikke anerkjenner deg» når du beveger deg ute i offentligheten var noe hun ga uttrykk for at hun på sett og vis også satte pris på. Hun hadde aldri opplevd verken rasisme, diskriminering eller hatkriminalitet i den offentlige sfæren. Som en person med innvandrerbakgrunn, LHBT-orientering og det hun selv karakteriserte som en «antirasistisk overbevisning» hadde hun imidlertid også lært seg til at «du forventes ikke å være kritisk til det norske samfunn eller til nordmenn.» Dette opplevde hun som noe av en utfordring også i LHBT-miljøet i Bergen, som hun karakteriserte som «veldig hvitt her i Bergen.» «Jeg føler meg som en outsider i det skeive miljøet i Bergen.» «Jeg unngår hvite arenaer»,¹³ forklarte hun. Noen av disse miljøene oppfattet hun også som «transfobiske», noe hun var klar på at er «fullstendig uakseptabelt for meg.» Jeg spurte henne også om hun hadde erfaring med LHBT-organisasjoner spesifikt for individer med LHBT-orientering og innvandrer- eller minoritetsbakgrunn i Bergen. Da fortalte hun at hun hadde hatt negative personlige erfaringer med disse som gjorde at hun hadde sluttet å oppsøke dem. For på et første møte hun hadde vært på hadde denne organisasjon tillatt en 'etnisk norsk' kvinnelig og heterofil mastergradsstudent å observere og å intervju de tilstedeværende LHBT-individene, uten at det virket som om det forelå noen forskningsetisk klarering for dette eller at det ble informert om rettigheter knyttet til informert samtykke. Dette hadde også gjort henne skeptisk til norske samfunnsforskere mer generelt, noe hun da også ga klart og tydelig uttrykk for under intervjuet.

¹³ Begrepet respondenten her brukes er white spaces, som i anti-rasistisk og/eller sosiologisk teori har kommet til å henvise til offentlige arenaer strukturert rundt hvite og hvites interesser (se blant annet Anderson (2015))

Om sin nåværende arbeidsplass, som også hadde en overveiende 'etnisk norsk' og hvit arbeidsstokk, hadde hun imidlertid bare positivt å si. Hun hadde verken opplevd rasisme eller diskriminering på arbeidsplassen. Hun hadde tilsynelatende lært seg til å leve humørfyllt med enkelte kollegaer som stilte det samme innledningsspørsmålet til henne på hver eneste firmasammenkomst år etter år. Eller som forsøkte å «demonstrere» egne positive holdninger ved å fortelle den samme historien om en positiv erfaring med personer fra hennes eget opprinnelsesland i årevis.

3.7 «Universitetslærerne prøvde ikke en gang å skape et inkluderende studentmiljø»

Informant#5 er en mann fra et hovedsakelig muslimsk land i Midtøsten. Han har høyere utdanning fra sitt opprinnelsesland. Han har hatt tilholdssted i Bergen de siste årene. Han opplevde han ved ankomst at norske utlendingsmyndigheter forsøkte å få ham erklært som uberettiget til opphold og beskyttelse som flyktning i Norge. I sitt intervju med oss sammenliknet han Utlendingsdirektoratet (UDI) med et etterretningsapparat i land i Midtøsten: «UDI var den eneste institusjonen vi var i kontakt med, og jeg tenkte på dem som et etterretningsapparat.» Sammen med andre flyktninger som var kommet via den samme ruten til Norge ble han plassert på et asylmottak i Nord-Norge. På et tidspunkt hadde han sammen med flere andre fra hans opprinnelsesland bestemt seg for å stikke av fra asylmottaket, og han levde i en periode illegalt i Oslo. Etter at han til slutt fikk permanent opphold i Norge hadde han bestemt seg for å flytte til Bergen for å studere. Faget han valgte å studere viste seg imidlertid å være et fag hvor han i tillegg til å være den eneste mannen blant studenter og undervisere var den eneste med innvandrerbakgrunn. «Jeg fant det svært vanskelig. Universitetslærerne på dette faget prøvde ikke engang å skape et inkluderende studentmiljø.» Mens han studerte hadde han også forsøkt å finne arbeid for å bedre kunne finansiere studiene sine. Han fortalte at han ikke var selektiv med hensyn til hvilken type arbeid han søkte på. «Jeg sendte til og med søknader på vaskejobber.» Informanten anslo at han hadde sendt ut totalt 80–90 søknader uten å få så mye som en eneste respons. Han fortalte at han også hadde venner med flyktningbakgrunn som «snakker flytende norsk» og som har høyere utdanning, men som sliter med å få arbeid. Selv fant han til slutt et arbeid hvor han ble ansatt på dagen og uten intervju, i kraft av sine kunnskaper og kompetanse. Han kjente imidlertid til menn med flyktningbakgrunn fra hans eget opprinnelsesland som i motsetning til ham selv verken har høyere utdanning eller er ressurssterke. Han beskrev mange av dem som “bønder fra landsbygda” i hans opprinnelsesland, og som folk som ofte ikke har verken utdanning eller språk som kunne bidra i deres møter med offentlige institusjoner som NAV. Han hevdet at han gjennom arbeidet med disse var blitt vitne til en «daglig diskriminering gjennom NAV.» Selv var hans erfaring med NAV overveiende god. Han tilskrev selv dette at han har høy utdanning, er ressurssterk, og flink til å uttrykke seg.

Informanten hadde ikke selv opplevd hatkriminalitet, men hadde gjennom sitt arbeid med minoriteter og innvandrere i Bergen med LHBT-bakgrunn vært vitne til at hatkriminalitet mot LHBT-personer med muslimsk bakgrunn utført på åpen gate i Bergen som var blitt anmeldt var blitt henlagt av lokalt politi i Vest politidistrikt. «Mitt inntrykk er at de ikke tar det alvorlig», konstaterte han.

3.8 «Hvis du bruker hijab, kommer du aldri til å få deg en jobb»

Informant#6 har afrikanske foreldre og kom til Norge for flere tiår siden. Hun har muslimsk bakgrunn og bruker det muslimske kvinnelige hodeplagget hijab til daglig. Hva angår spørsmål om rasisme og diskriminering erklærte hun på et tidlig tidspunkt i intervjuet at hun «prøvde å unngå å ta alt i verste

mening», og la vekt på å ikke å betrakte alt hun erfarer i møter i offentligheten som muslimsk kvinne med hijab som uttrykk for rasisme og diskriminering. Men hun kunne samtidig fortelle at hun relativt ofte opplevde at fremmede snakket til henne når hun tok offentlig transport til og fra arbeidet sitt i en bydel i Bergen og kunne finne på å spørre henne om «jeg har det bra i Norge.»

Om ovennevnte ikke er uttrykk for en hverdagslig rasisme, er det opplagt uttrykk for en *annerledesgjøring* som bidrar til å gi denne unge kvinnen, som har levd størstedelen av sitt liv i Bergen, et inntrykk av at hun ikke er å regne med som norsk eller bergenser. Hun forklarte smilende at hun pleide å svare på slike spørsmål med at «ja, det er helt greit», et svar som hun mente ofte «sjokkerte» dem som stilte spørsmålet, fordi det snur opp-ned på en underliggende forventning om at man dersom man opprinnelig kommer fra et annet land først og fremst skal uttrykke takknemlighet og beundring overfor Norge og nordmenn. Hun hadde også opplevd høyt utdannede personer i den sektoren hun arbeider i påstå i hennes nærvær at man «i Afrika faktisk ikke har linjaler.» [sic]. Det var imidlertid et utsagn hun hadde valgt å aktivt konfrontere ved å respondere at «du, jeg vet at det finnes linjaler i Afrika», i den grad at motparten «ble flau.» «Det er vanskelig for meg når det skjer sånne ting», forklarte hun: «for jeg blir både lei meg og sint, samtidig som jeg alltid prøver å holde disse følelsene nede.»

«Det har ikke vært sånn alvorlige episoder [jeg har vært utsatt for], men det har jo vært noen episoder som har satt sine spor», erklærte hun. «Jeg husker veldig godt da jeg gikk på ungdomsskolen. På den tiden brukte jeg ikke hijab, og det var på ingen måte sånn at min far eller noen andre [voksne] var med å påvirke det valget det var for meg å bruke hijab. Innerst inne hadde jeg bestemt meg for at jeg en eller annen gang hadde lyst til å gjøre det. Når visste jeg ikke. Så når læreren min, som jeg egentlig skulle kunne stole på og å ha full tillit til kommer til meg og sier at «hvis du bruker hijab, så kommer du aldri til å få deg en jobb», så ble jeg satt ut. Det er noe som sitter veldig godt i minnet mitt.»¹⁴ «Det kan jo hende at hun sa det for å være 'grei', ikke sant, men jeg har jo fått mange jobber i løpet av livet, jeg.»

Kvinnen hadde også i en periode arbeidet ved et museum i Bergen, hvor mange av de besøkende var pensjonister. «Fra dem får du det gjerne veldig direkte, sånne utsagn som «ta nå av deg den kluten du har på hodet – sånne ting.»

Informanten fortalte med henvisning til seg selv, ektemannen og deres mindreårige barn at de også hadde erfaringer med rasisme. «Det er veldig sårt, spesielt når dine barn kommer og forteller at de får kommentarer knyttet til både utseende, kroppsfasong, hårfarge eller andre ting som de selv ikke har noe med å gjøre, liksom, og det fra venner.»

«Jeg vet jo at lærerne ofte gjør sitt beste, og jeg tar det jo opp med dem og sier at 'sånt skjer' til dem. Selv om de forsøker å ta grep, får det en jo til å stille seg spørsmålet om hvilket miljø det er på skolene, når elever alt i 1. og 2. klasser kommer med sånne kommentarer til mine barn. Så vi har alle blitt utsatt for det, dessverre.» Det var et av hennes barn som regelmessig hadde blitt utsatt for dette i skolekonteksten: trakasseringen hadde funnet sted i skolegården, i klasserommet og i gangene.¹⁵

¹⁴ En alternativ tolkning av lærerens utsagn her kan selvsagt være at denne kvinnelige læreren har forsøkt å realitetsorientere sin kvinnelige elev om den manglende aksepten for arbeidstakere med hijab i deler av norsk arbeidsliv. Det er imidlertid ikke vår oppgave å kvalifisere våre informanternes erfaringer i denne studien, og ikke-muslimske lesninger av hijaben som kvinneundertrykkende, som uttrykk for brukerens angivelige 'islamisme', eller som en 'trussel', har da også alt i mange år nå inngått som en integrert del av det forskere har karakterisert som et 'femonasjonalistisk' retorisk repertoar, spesielt på den rasistiske europeiske høyresiden.

¹⁵ Se også medieanalysen i denne rapporten for en sak der Bergen kommune i 2020 ble funnet å ha brutt vilkårene i Likestillings- og diskrimineringsloven (2018) av Diskrimineringsnemnda, i en sak som handlet om langvarig rasistisk trakassering av en kvinnelig elev med norsk-afrikansk bakgrunn fra medelevers side ved en skole i Bergen.

«Dette er et sårt punkt for meg i forhold til mitt barn, og noe jeg har gått og tenkt på allerede siden barnehagen.» «Det er lettere sagt enn gjort å fortelle mitt barn at vi selv om vi er skapt forskjellige og ser annerledes ut, er fine alle sammen. Barnet kommer hjem og er lei seg, og forteller meg dette gang på gang. Når det går så langt at hun av og til sier at hun ikke har lyst til å gå på skolen, så har det jo gått veldig langt.» Hun kunne imidlertid fortelle at datterens lærer har tatt det opp med de elevene som hadde kommet med disse utsagnene mot hennes datter, og at denne læreren hadde gjort det klart for disse at det ikke var «greit å si sånne ting om andre.»

Informanten hadde ved et par anledninger også vært i kontakt med NAV i forbindelse med sin egen situasjon. «Jeg har prøvd å unngå det, og er blant dem som har vært heldige nok til at jeg kan si at jeg ikke har trengt mye støtte fra NAV. Men de gangene jeg har vært i kontakt med dem har jeg fått god hjelp.»

Denne informanten har en type arbeid som innebærer at hun har nokså begrenset kontakt med arbeidskollegaer og i stor grad arbeider på egenhånd, også utenom COVID-19-konteksten. «Vi som arbeider på denne måten, blir i grunnen ikke så godt kjent med de andre ansatte, fordi vi bare er der et par ganger i uken.» Hun hadde ikke opplevd «negative kommentarer på arbeidsplassen.» Hun opplevde også at hun «fikk mye støtte og hjelp på arbeidsplassen», hvor det også arbeider mange andre med minoritetsbakgrunn.

Erfaringer med arbeidsmarkedsdiskriminering hadde hun ikke. Hun vektla med hensyn til dette spørsmålet og vel vitende om den dokumenterte arbeidsmarkedsdiskrimineringen som mange arbeidssøkere med muslimsk-klingende navn faktisk opplever, at hun fra ung alder hadde «lagt vekt på å oppsøke arbeidsgivere personlig», «slik at de får et inntrykk av hvem denne damen er og hvilke språkkunnskaper og hvilken personlighet hun har.»

Selv om hun i en tidligere fase av livet hadde opplevd å gå på mange utleievisninger uten å få svar selv om hun hadde tegnet seg som interessert på de listene som var lagt ut i forbindelse med visningen, kunne hun heller ikke si med sikkerhet om hun hadde blitt utsatt for diskriminering på boligmarkedet.

Informanten hadde ikke personlig opplevd hatkriminalitet, men hadde ved en anledning vært vitne til at en mindreårig gutt med minoritetsbakgrunn ble dyttet av en eldre mann på Bybanen. Omstendighetene rundt denne hendelsen var uklare, og det er ikke noe som indikerer at forholdet ble anmeldt. I bydelen hun bor i hadde det også vært omtalt episoder der to kvinner med muslimsk bakgrunn skal ha blitt forsøkt dratt av hijaben. Dette var imidlertid ikke episoder hun selv hadde vært vitne til, og det er heller ikke her snakk om forhold som later til å ha blitt anmeldt til Vest politidistrikt i Bergen. En nær slektning av denne kvinnen hadde også som skoleelev opplevd å ha blitt befølt av en 'etnisk norsk' og hvit lærer som det også ble varslet om overfor skoleledelsen fra flere elever med minoritetsbakgrunn ved den samme skolen. Læreren var fortsatt tilsatt ved den samme skolen. Inntrykket som ble gitt var at skoleledelsen var mest opptatte av at det ble stille om saken i en kontekst hvor flere foreldre hadde valgt å flytte sine barn over til en annen skole i samme område som en konsekvens av dette.¹⁶

¹⁶ Det er her grunn til å understreke at vi av forskningsetiske grunner har valgt ikke å undersøke disse opplysningene nærmere, og følgelig heller ikke med sikkerhet kan konstatere om hendelsene det er snakk om faktisk har funnet sted eller ikke.

3.9 «Du kan bare dra hjem til der du kommer fra»

Informant#7 er en kvinne som er født og oppvokst i Norge med en innvandrerforelder. Foreldrene skilte seg da hun var liten. Hun er student. Hun fortalte at hun i løpet av de årene hun har bodd i Bergen har opplevd hatkriminalitet ved to anledninger. Det siste forholdet, som hun valgte å anmelde, fant sted på offentlig sted i Bergen høsten 2020. Hun fortalte at hun bor i det hun beskrev som et «gentrifisert»¹⁷ område av Bergen med «mye eldre damer.» Hun beskrev sin erfaring med å komme som innflytter til Bergen fra en mer flerkulturell og flerreligiøs norsk storby som en betydelig utfordring, og mente det var langt mer hverdagsrasisme i Bergen enn byen hun opprinnelig kommer fra. «Bergen er mye mer homogent og segregert», uttalte hun. Hun fortalte om episoder der hun hadde opplevd seg som «fulgt etter av eldre damer og irettesatt» når hun luftet hunden i nabolaget. Hun hadde ved en anledning blitt irettesatt av en eldre Bergensdame på en slik luftetur med hunden, og fortalt at hun «bare kunne dra tilbake til der hun kom fra.»

Det andre hatkrimforholdet som hun mente seg utsatt for fant sted på nattestid og på offentlig transport. Hun mente seg her utsatt for hatkriminalitet fra en ikke-navngitt og uidentifisert person med øst-europeisk opprinnelse. Det hadde vært flere vitner til hendelsen, blant annet en gruppe tenåringer som i utgangspunktet hadde sagt seg villige til å være med henne til Bergen sentrum politistasjon for å anmelde forholdet, men som når det kom til stykket ikke ville gjøre det likevel.

Informanten fortalte at hun opplevde en vennlig og imøtekommende holdning fra den kvinnelige politibetjenten som mottok hennes anmeldelse da hun leverte denne ved Vest politidistrikt Avd. Bergen. Med anmeldelsen leverte hun også en video tatt opp på hennes egen mobiltelefon som dokumenterte det hun var blitt utsatt for, og som inkluderte video av den antatte gjerningspersonen. Hun var imidlertid sterkt provosert over at saken etter knappe to uker hadde blitt henlagt med henvisning til at gjerningspersonen var «ukjent.» Henleggelsen av forholdet ble også meddelt i brev form og i form av et standardformular. Vi kan på grunnlag av denne informantens opplysninger ikke vurdere sakens realiteter, utover å gjengi grunnlaget for politiets henleggelse av saken.

3.10 «Vi vil ikke ha flyktninger som leietakere»

Informant#8 er en kvinne fra et i hovedsak muslimsk land i Midtøsten. Hun kom til Norge i 2015. Hun har høyere utdanning fra sitt opprinnelsesland. Til Bergen kom hun for et par år siden. Ventetiden før hun kom til Bergen beskrev hun som svært vanskelig. Det tok et og et halvt år fra hun kom til Norge før hun fikk innvilget opphold. I den perioden hadde hun maktet å ryke uklar med og å havne i slåsskamp med en lokal mottaksleder på grunn av det hun opplevde som nedlatende behandling. I lokalsamfunnet hadde hun opplevd at lokale personer hadde skreket «dumme arabere» etter folk fra mottaket, men det var også personer i lokalsamfunnet som hadde vært gjestfrie og tilbudt henne privat husrom når hun hadde røket uklar med mottakslederen.

I sitt opprinnelsesland hadde hun levd et offentlig liv som heterofil. Hun fortalte at hun da hun kom til Norge også gikk kledd i hijab. Det var først et år etter at hun kom til Norge at hun stod frem som lesbisk overfor sin egen familie. Hun hadde imidlertid «bare kommet ut» overfor «moren og en søster.» Moren bor fortsatt i hennes opprinnelsesland, mens søsteren er bosatt i et annet vesteuropeisk land. «Jeg

¹⁷ Med gentrifisering menes et fenomen i større byer som innebærer at bynære boligstrøk, og gjerne historiske arbeiderklassestrøk, blir forandret til bydeler for mer velstående grupper, samtidig som den opprinnelige befolkningen presses ut på grunn av økende boligpriser i det aktuelle boligstrøket.

ønsket ikke å være så veldig offentlig om det da jeg stod frem», forklarte hun: «på asylmottaket ville dette uansett ha vært vanskelig siden «alle kjente meg der.» Moren var fortsatt «i sjokk» over at hun var lesbisk, mens faren ikke var blitt informert om det. I møtet med mottakssystemet i Norge hadde hun opplevd at hun «slet med systemet fordi hun var en enslig kvinne.»

I Bergen hadde hun imidlertid ikke hatt «negative erfaringer» å snakke om. Her hadde hun funnet seg en kjæreste, påbegynt en utdanning og blitt aktiv i LHBT-miljøet. Av erfaringer på boligmarkedet kunne hun fortelle at det hadde sine fordeler å troppe opp på visninger i Bergen som en åpent lesbisk kvinne med partneren: hennes erfaring var at nordmenn forholdt seg ganske annerledes til henne når de skjønnte at hun av denne grunnen ikke passet inn i rådende stereotypier om 'muslimske kvinner'. Det var imidlertid godt kjent blant personer med hennes bakgrunn at mange utleierye også i Bergen ikke aksepterer å leie ut til personer som kommer med en såkalt 'NAV-garanti' (se også beretningen til informant#3 for hvordan dette også kan ramme personer med minoritetsbakgrunn og med lav sosio-økonomisk status). Dette mente hun var en i praksis diskriminerende «kode for «vi vil ikke ha flyktninger som leietakere.» I LHBT-miljøet hadde hun også opplevd at venner med innvandrings- og LHBT-bakgrunn som hadde blitt utsatt for hatkriminalitet i form av voldelige overfall fra personer som mislikte at de kysset offentlig på steder i Bergen Sentrum og fått skreket «jævla homo» til seg, hadde sett anmeldelsene bli henlagt.

3.11 «Din j...N...ta tilbake Koranen din, og reis tilbake til der du kommer fra»

Informant#9 er en mann med bakgrunn fra et muslimsk land i Afrika. Han har bodd i Bergen de siste femten årene og har barn. Da han kom til Norge i slutten av tenårene, hadde han fullført videregående skole i opprinnelseslandet. Denne utdannelsen ble imidlertid ikke godkjent i Norge, og han måtte derfor bruke de første fem årene på å ta grunnskole, ungdomsskole og videregående skole i Norge. Det fremstod som ganske klart at han hadde opplevd det som nokså ydmykende. «Skolesystemet er bygget for den norske befolkningen», erklærte han. I kontekst av sin videregående opplæring hadde han også opplevd rasisme og diskriminering mens han var i praksis i på en lokal bedrift. Han hadde ønsket å ta fagbrev innenfor et bestemt håndverk, men opplevde i motsetning til andre elever med lavere karakterer at det var umulig å få en lærlingplass. Han hadde etter mange forsøk på å finne en lokal lærlingebedrift som var villig til å ta ham inn som lærling blitt så frustrert at han hadde tatt kontakt med fylkeskommunen for å høre om disse ikke kunne bistå ham med å finne en lærlingplass. Det skal de ha svart at de ikke hadde anledning til. Han måtte som en følge av dette til slutt gi opp å ta fagbrev, slik han opprinnelig hadde tenkt seg. Mens han var i praksis opplevde han også at arbeidskollegaer flere ganger snakket i svært nedsettende termer om kroppene til kvinner med afrikansk bakgrunn i hans nærvær. På spørsmål om han hadde opplevd arbeidsmarkedsdiskriminering svarte han at han etter å ha gitt opp drømmen om lærlingplass og et fagbrev, hadde søkt svært mange jobber, uten å få et eneste svar. «Jeg har aldri fått en eneste jobb på grunnlag av en søknad», sa han. Han hadde på dette grunnlaget konkludert med at personlige nettverk var langt mer viktige i en norsk samfunnskontekst enn det mange faktisk gir inntrykk av. «Hvis du ikke har nettverk, klarer du ikke å overleve», mente han. Arbeidet som reddet ham fra arbeidsledighet hadde han fått via en kontakt med samme landbakgrunn. Han hadde i dette arbeidet ikke opplevd noe han selv ville karakterisere som rasisme, men hadde erfart at man som vanlig arbeider innenfor denne næringen ofte ble behandlet som om man var usynlig av andre arbeidstakere: «Det var ingen som hilste på meg, selv om jeg hilste på dem.» Han husket at han hadde nevnt dette for en 'etnisk norsk' enhetsleder innen næringen. Denne enhetslederen kunne fortelle om akkurat de samme opplevelsene og erfaringene som ham, «selv om han var norsk.» Denne typen

usynlighet og manglende anerkjennelse av betydningen av manuelt arbeid er det etter alt å dømme svært mange som er sysselsatt i ulike deler av servicenæringene her til lands som regelmessig opplever, ikke minst fra personer med annen klassebakgrunn og sosial status. Nå er det et sosiologisk faktum at dette også typisk sett som vår respondent også nevnte er blitt «jobber som nordmenn ikke vil ha» på grunn av at det ofte er lavlønnsyrker med lav sosial status, ustabile arbeidsforhold og ugunstige arbeidstider hvis man har familie, og som derfor i stor grad er blitt næringer dominert av personer med innvandrerbakgrunn.¹⁸ Paradoksalt nok finnes det i dagens Norge en utbredt sosial og kulturell koding av begrepet *arbeiderklassen* som «hvit». Det Ljunggren og Nordli-Hansen (2021) karakteriserer som 'den nye arbeiderklassen' har imidlertid like siden masseinnvandringens første fase på 1970-tallet vært en etnisk og religiøst mangfoldig størrelse. Det betyr at det nok kan være elementer av den usynligheten og den manglende anerkjennelsen av eget arbeid, som mange i denne næringen erfarer på kroppen, som også handler om rasisme og diskriminerende holdninger, men som vår respondent antyder, vil dette ofte i vel så stor grad handle om yrkenes sosiale status og klassebakgrunnen til dem som arbeider i dem.

Denne mannen hadde de siste årene arbeidet innenfor transportnæringen, men fortalte at han de siste ti årene hadde arbeidet i en lang rekke yrker som i Bergen som ellers i Norge i stor grad sysselsetter individer med innvandrerbakgrunn. Han hadde både da og nå – som en følge av COVID-19 pandemiens konsekvenser for den næringsgrenen han arbeidet innen – opplevd lavinntekt som en følge av langvarig permittering og manglende inntektstilgang.

På bolig- og utleiemarkedet hadde han ikke erfart noe rasisme eller diskriminering, men det mente han nok først og fremst skyldtes at han og hans familie på grunn av lav inntekt i disse femten årene utelukkende hadde bodd i kommunale boliger. Som beboer i en slik kommunal bolig i et borettslag hadde han imidlertid hatt negative opplevelser både med lokalt politi og lokale innvandringsmotstandere. Sammen med naboer som også hadde innvandringsbakgrunn hadde han på et tidspunkt levert en anmeldelse på mulig hatkriminalitet under straffeloven § 185 om hatefulle ytringer etter at noen hadde hengt opp et flagg i boligområdet med påskriften «Norge For Nordmenn – Utlendinger Ut!» Han og de andre som anmeldte dette forholdet for tretten år siden skal ikke ha hørt noe mer om saken fra politiet etter at anmeldelsen ble levert.

Under sin tid som beboer i en annen kommunal blokkleilighet hadde informanten også opplevd å ha blitt stoppet og holdt tilbake av politiet mens han var på vei til fredagsbønne i sin lokale moské. Den politipatruljen som stoppet ham, avkrevde ham ID og holdt ham tilbake, oppga at de lette etter en person mistenkt for hasjsalg i bo-området. På spørsmål om de hadde et konkret grunnlag for å holde ham tilbake på den måten skal politilederen på stedet ifølge vår respondent ha svar at «jeg kan ikke vite om du er kriminell.» Informanten ble ikke tilbudt noen unnskyldning når det ble klart at det fra politiets side ikke var noe grunnlag for å pågripe ham.

Informanten hadde også en annen negativ opplevelse med det som fremstod for ham som *etnisk profilering* fra politiets side. Det er dokumentert i empirisk forankret samfunnsforskning at tilfeldige kontroller av unge i Norge oftere er noe personer med minoritets- og/eller innvandringsbakgrunn utsettes for (Solhjell mfl. 2018).

I det siste tilfellet fortalte informanten at han sammen med to andre unge menn med bakgrunn fra samme opprinnelsesland som han selv hadde gått gjennom en park i Bergen som tidligere var kjent for åpen omsetning av narkotika og som et tilholdssted for narkomane i Bergen. Informanten og hans

¹⁸ Se blant annet Ljunggren (2021) for et standardverk om den norske arbeiderklassen anno 2021.

venner var på vei til en kafé frekventert av innvandrere til Bergen fra hans opprinnelsesland, og ruten gjennom parkene var den korteste veien til kafeen. Da de passerte gjennom parken ble de plutselig løpt etter og stanset av fem politimenn som hadde kommet til stedet i to politibiler. På spørsmål om hva de hadde gjort, hadde den stedlige politilederen som ledet patruljen der og da beklaget hendelsen, og forklart at «det var mange med afrikansk bakgrunn som solgte narkotika i parken.»¹⁹ Informanten erklærte i intervjuet at han hadde satt stor pris på at det ble gitt en beklagelse for opptrinnet. Samtidig hadde han opplevd hendelsen som stigmatiserende, gitt at det var mange tilskuere til hendelsen i parken, som ut ifra selve opptrinnet nok måtte ha tenkt å han og hans venner måtte ha gjort seg skyldige i noe, siden de ble løpt etter og stanset av så vidt mange politimenn.

Som arbeidstaker hadde informanten også regelmessig vært utsatt for rasisme og diskriminering fra kunder. På et av sine første arbeidsoppdrag opplevde han at en kunde gikk forbi hans bil, som stod først i køen og ventet på kunder ved Bergen lufthavn, Flesland, og til neste bil. Da han gikk ut av bilen og spurte hvorfor, erklærte kunden at han «ikke ville ha en afrikansk sjåfør.» Da han hadde kontaktet sine overordnede om hendelsen og spurt dem om hva han kunne gjøre med det, hadde de svart at «kunden alltid har rett», og at det ikke var noe de verken kunne eller ville foreta seg i forhold til hendelser som dette. Ved en annen anledning hadde han opplevd at en kunde hadde henvendt seg til ham med bruk av «N-ordet.»²⁰ Denne kunden hadde fremstått som synlig beruset. Informanten hadde da han hørte hva kunden sa gjort det klart overfor ham at han kom til å sette ham av dersom han fortsatte å henvende seg til ham med «N-ordet.» Da kunden kom frem til bestemmelsesstedet og ble satt av, skal kunden ha kontaktet politiet på telefon, og i kontakten med politiet ha fremsatt påstander om at informanten var ruspåvirket på arbeid. Dette hadde medført at informanten ble kontaktet av politiet, og måtte bruke ekstra tid på å forklare situasjonen.

Informanten kunne også opplyse om at det, selv om han ikke hadde opplevd det personlig selv, var kjent blant kollegaer med tilsvarende bakgrunn som ham selv at det hadde funnet sted episoder der kvinnelige kunder med 'etnisk norsk' bakgrunn for å unngå å betale regningen hadde truet ansatte med å ringe politiet og å påstå at de var blitt utsatt for voldtektsforsøk av ansatte i næringen med afrikansk bakgrunn.

For om lag seks år siden hadde informanten også blitt utsatt for grov rasisme på arbeidsplassen. Dette var i tilknytning til et oppholdsrom hvor noen kollegaer med 'etnisk norsk' bakgrunn hadde hengt opp bilder av nakne kvinner. Han hadde først prøvd å ta det opp med de aktuelle kollegaene muntlig med henvisning til at bildene ikke bare var krenkende for ham selv og andre ansatte med muslimsk bakgrunn, men også krenkende for deres kvinnelige kollegaer. Det endte med at han bestemte seg for å ta ned bildene med makt. Da han kom tilbake til holdeplassen dagen etter, var det til erstatning for nakenbildene ifølge respondenten hengt opp et stort ark hvor det stod «din j...N- som har løyve nummer XXXXX – ta tilbake Koranen din, og reis hjem til der du kommer fra.» Han merket på stemningen på holdeplassen at han nå stod overfor arbeidskollegaer som var «sinte». «Du kom til dette landet som flyktning, også kommer du her og gjør sånn», skal de ha uttalt til ham. I dagene og ukene som fulgte opplevde han at hans egne handlinger ble aktivt sanksjonert av hans arbeidskollegaer ved at de sørget

¹⁹ Se Sandberg (2008) for en studie av hasjselgere med afrikansk bakgrunn i Oslo.

²⁰ For en standardartikkel om prosessen som på 1990-tallet førte til en norsk-afrikansk-initiert mobilisering mot bruken av nettopp 'N-ordet' i norsk språk og offentlighet, og hvilken motstand denne mobiliseringen møtte i norske intellektuelle og akademiske eliter, se Gullestad (2005). Begrepet har i motsetning til det som ofte hevdes aldri vært et 'nøytralt' begrep i norsk språk, og det råder i dag liten og ingen tvil om at alminnelige norsk-afrikanere vurderer bruken av begrepet som både krenkende og nedsettende.

for at han fikk langt færre av de arbeidsoppdragene som han normalt sett ville ha fått ved fordeling av arbeidsoppdragene.

Informanten hadde da han kontaktet sine overordnede om dette først truet med å gå til lokale medier med saken. De skal da ha lovet å «fikse det.» Han hadde imidlertid valgt å anmelde forholdet til politiet. Seks år etter hevdet han at han imidlertid aldri hadde mottatt noen underretning i noen form fra Vest politidistrikt om eventuelle etterforskningsmessige skritt eller påtalebeslutninger i saken.

I sine møter med NAV erklærte informanten at han hadde opplevd både «gode» og «dårlige» saksbehandlere, men ikke noe som han selv ville karakterisere som rasisme. Hans erfaringer med lokalt helsevesen var også gode.

På spørsmål om informantens mindreårige barn hadde opplevd rasisme eller diskriminering i skolekonteksten fortalte han at et barn i skolealder nylig hadde kommet hjem fra skolen og låst seg inne på badet, hvor barnet hadde vasket seg intenst. På spørsmål fra moren om hva det var for noe hadde barnet forklart at han hadde blitt fortalt av en medelev på skolen at han var svart fordi «huden hans var skitten» og at han «måtte vaske seg.» Informanten opplyste imidlertid at han hadde vært fornøyd med den oppfølgingen barnet og familien hadde fått fra den lokale skolen når de varslet om saken. De hadde blitt orientert om at den andre eleven var blitt truet med utestengelse fra skolen dersom dette skulle gjenta seg i fremtiden.

I forløpet av COVID-19-pandemien har det også i Norge vært registrert høyere smittefrekvens og høyere dødsrater i en del minoritets- og innvandrergupper. Det har i denne sammenheng blant annet blitt pekt på at sosioøkonomiske forhold som lav inntekt, lavt utdanningsnivå, trangboddhet, arbeidsdeltakelse i serviceyrker hvor man er mer eksponert for smitte og vanskeligere kan praktisere sosial distansering, og språklige og kulturelle utfordringer knyttet til å nå ut med viktig offentlig informasjon fra helsemyndighetene til aktuelle innvandrergupper kan ha hatt stor betydning for de høyere smitte- og dødsfrekvensene i bestemte minoritets- og/eller innvandrergupper.

Informanten det her er snakk om tilhører en innvandrerguppe som har kommet i medienes og offentlighetens fokus også i Bergen på grunn av høyere smittefrekvens og dødsrater enn befolkningen for øvrig. Året 2020 hadde han opplevd som svært utfordrende. Det var som en følge av perioder med midlertidig permittering og bortfallet av betydelige arbeidsinntekter forårsaket av COVID-19 pandemien. Han opplevde lokale mediers identifisering av den innvandrerguppen han tilhører som mer utsatt for lokale smitteutbrudd i Bergen enn andre som stigmatiserende. «Vi har opplevd mye stigmatisering på grunn av dette», konstaterte han. Selv hadde han på frivillig basis engasjert seg i ulike former for frivillig arbeid med sikte på å spre faktabasert informasjon om COVID-19 og offentlige myndigheters tiltak i den sammenheng: «Jeg klarer ikke å sitte stille når det er sånn.» Stigmatiseringen han refererte til kom blant annet til uttrykk i opplevelser med at folk kunne finne på å «gå på andre siden av gaten» eller «plutselig ta på seg munnbind» når de så ham eller andre med hans landbakgrunn offentlig og at de kunne «gå ut av butikken» når de så ham eller en annen med hans landbakgrunn der.

På bakgrunn av sine personlige erfaringer mente han at «det folk snakker om når de snakker om integrering i Norge egentlig er assimilering.» Han hadde i løpet av disse årene utviklet et nokså negativt syn på Norge og nordmenn. «Systemet er ikke bygget for folk med flerkulturell bakgrunn, og jeg har ikke sett noen endringer heller. Du blir alltid fortalt at du aldri blir en del av dette.» Til slutt i intervjuet fortalte han at han i perioder hadde vurdert å flytte tilbake til det opprinnelseslandet han flyktet fra.

3.12 «Vi som er fra mitt land har ikke store utfordringer her»

Informant #10 er en mann som kom til Norge i tenårene fra et europeisk land. Han og familien ble bosatt i en nabokommune til Bergen. Han har høyere utdanning, og har barn. Han fortalte at det etter flere år som flyktning i et annet land hadde vært en svært positiv opplevelse å komme til Norge i begynnelsen. «Vi kom til Norge, og det var som å bli født på ny», fortalte han. Det umiddelbare møtet med Vestlandet var imidlertid ikke bare enkelt. Etter tyve idylliske dager på Østlandet hadde de blitt kjørt til Vestlandet i en turbuss, og til et svært isolert sted. «Det var ingenting der.» Da han og flere andre med samme landbakgrunn begynte på den lokale skolen hadde de til tross for sitt europeiske utseende opplevd utfordringer med det respondenten beskrev som «lokale gjenger.» «Det første sjokket for meg var å begynne på ungdomsskolen», fortalte han. Han husket at de var blitt kalt «jævla utlending» og endog – og til tross for sitt europeiske utseende – «jævla pakkis.» Ved tanken på dette siste lo han godt, og sa med ettertrykk at «det uttrykket skjønte jeg og vi i hvert fall ikke noe av.» Informanten forklarte at han hadde muslimsk bakgrunn, men utover det faktum at han fortsatt ikke spiser svinekjøtt ikke var «særlig religiøs.» I tidlig voksen alder hadde informanten også oppholdt seg i to år i en større by på Sørlandet i forbindelse med egne studier. Han fremhevet det han hadde opplevd der som en negativ kontrast til Bergen: «Der var det en ekstrem rasisme, hvor du til og med kunne oppleve å få nynazister på døren», erklærte han. Under sine studieår i Bergen hadde han arbeidet i transportnæringen for å kunne finansiere studiene. Som yrkesutøver i denne næringen hadde han overhørt «mange rasistiske bemerkninger mot innvandrere» fra kunder «men ikke mot meg personlig.» Han konstaterte i denne sammenheng at kundene nok i kraft av hans europeiske utseende i overveiende grad måtte ha oppfattet ham som «norsk.» Han husket imidlertid at han ved et par anledninger hadde blitt fristet til å opplyse kunder som kom med rasistiske bemerkninger mot innvandrere under arbeidsoppdrag om at han selv hadde innvandrerbakgrunn, noe som i regelen medførte at de unnskyldte seg og holdt opp med bemerkningene. Informanten hadde aldri opplevd rasisme og diskriminering rettet mot hans egen person i møtet med offentlige etater, i offentligheten, eller på arbeids- eller boligmarkedet. «Vi som er fra mitt land har ikke store utfordringer på dette området», konstaterte han.

3.13 Oppsummering av funnene

I denne delen av rapporten har vi sett nærmere på hvilke erfaringer med rasisme og diskriminering et utvalg på ti informanter med bakgrunn fra Afrika, Asia, Latin-Amerika og Øst-Europa som bor i Bergen har. Det er viktig å understreke at dette er en kvalitativ undersøkelse med et svært begrenset utvalg, og at funnene derfor ikke er generaliserbare til den totale befolkningen med slik bakgrunn i Bergen kommune. Informantenes erfaringer med rasisme og diskriminering spenner fra mer hverdagslige former for rasisme og diskriminering, til erfaringer med det som må kunne karakteriseres som relative grove former for rasisme. I informantenes fortellinger om deres egne erfaringer med rasisme og diskriminering er det verdt å merke seg at de i det store og det hele snakker både konkret og nyansert om det de har opplevd, og om det de vurderer som gode og dårlige sider ved samfunnet og kommunen de bor og lever i. De erfaringene med rasisme og diskriminering de forteller om knyttes til konkrete hendelser og situasjoner, og i mange av fortellingene understrekes det at informantene i forløpet av sine liv i Bergen også har møtt mange 'etnisk norske' med positive og imøtekommende holdninger.

Selv med de innledningsvise forbeholdene knyttet til manglende generaliserbarhet av dataene synes våre informanters fortellinger å bekrefte inntrykket av at det særlig er innbyggere med bakgrunn fra afrikanske land med mørk hudfarge og deres barn som utsettes for grovere tilfeller av rasisme. Funn fra nasjonale representative holdningsundersøkelser (Hoffmann og Moe 2018) indikerer da også at

negative fordommer rettet mot personer med afrikansk og/eller muslimsk bakgrunn er de mest utbredte formene for negative fordommer mot minoriteter i Norge. I internasjonal forskningslitteratur på dette feltet bruker man da også begrep som 'etno-rasiale hierarkier' (se blant annet Bleich 2009) som en betegnelse på det faktum at det i de fleste land finnes hierarkier av (og også blant) rasialiserte minoriteter. Enklere uttrykt betyr det altså at det er noen minoritetsgrupper som er mer og noen minoritetsgrupper som er mindre vel ansett og mer omgitt av negative fordommer enn andre. Individer med antatt eller reell tilhørighet til minoritetsgrupper som er minst vel ansette og mest omgitt av negative fordommer, er etter alt å dømme også mer utsatte enn andre for rasisme og diskriminering. Samtidig er det viktig å være klar over at 'etno-rasiale hierarkier endrer seg over tid og i lys av demografiske, sosiale og politiske endringsprosesser. Det finnes eksempelvis plausible grunner til å anta at norsk-pakistanere var blant de gruppene som var på bunnen av de 'etno-rasiale hierarkiene' i Norge på 1970- og 80-tallet, mens det nå er forskningsmessige holdepunkter for å anta at det er norsk-somaliere som er plassert på bunnen av disse hierarkiene (se for eksempel Holen 2021 for dette). Å konstatere dette er imidlertid ikke det samme som å legge skylden på de som utsettes for rasisme og diskriminering, som fra offentlige myndigheters side må og skal være like uakseptabelt uansett hvem som utsettes for det. Det har i løpet av det siste tiåret vært et betydelig offentlig fokus i Norge på anti-muslimske eller islamofobiske holdninger og praksiser. Våre informanternes fortellinger om erfaringer med rasisme og diskriminering peker imidlertid i retning av at mer klassiske former for biologisk forankret hudfargerasisme fortsatt inngår som sentrale elementer i hverdagslige former for rasisme og diskriminering, noen ganger i kombinasjon med rasisme knyttet til offerets antatte eller reelle religiøse tilhørighet. Selv om man vanskelig kan legge en enkelt informants fortelling til grunn for bastante slutninger, finner vi det verdt å bemerke at den av informantene som rapporterer ikke å ha opplevd rasisme eller diskriminering i voksen alder er en informant med europeisk bakgrunn og utseende.

Opplevelser av og erfaringer med arbeidsmarkedsdiskriminering synes også å være utbredte blant våre informanter. Funnene i vår undersøkelse på dette punkt underbygger funn fra en rekke andre studier (Midtbøen og Rogstad 2012; Larsen og DiStasio 2019) som har dokumentert betydelige ulemper for arbeidstakere med et annerledes og/eller utenlandsklingende navn. Flere informanternes fortellinger peker også i retning av eksistensen av ulike former for boligmarkedsdiskriminering. Hva angår informantenes erfaringer med NAV er disse på et unntak nær positive. Flere informanter forteller om det de mener er manglende oppfølging av rapportert hatkriminalitet fra Vest politidistrikt. Her er det grunn til å bemerke (se også kapittel 5 om registrert hatkriminalitet i Vest politidistrikt) at noen av forholdene skriver seg fra noen år tilbake, og altså fra perioden før Vest politidistrikts satsing på hatkriminalitet hadde ført til den markante økningen av antallet hatkrimregistreringer som distriktet har opplevd særlig siden 2018. Gitt det faktum at Vest politidistrikt i sine egne rapporter peker på at det etter alt å dømme fortsatt er store mørketall på hatkriminalitet, og, etter det vi har grunn til å anta, ikke minst på nett og mot muslimer, fremstår dette som et felt med rom for ytterligere forbedringer.

Den største bekymringen knyttet til funnene i denne delen av undersøkelsen er imidlertid de funnene som tyder på at en del barn av foreldre med norsk-afrikansk bakgrunn opplever rasistisk mobbing i skolekonteksten. Av forskningsetiske grunner har vi som nevnt i denne undersøkelsen ikke intervjuet barn og unge under 18 år, men det en del foreldre har fortalt oss om hva deres mindreårige barn utsettes for i skolegården fremstår som urovekkende.

4 Kvantitativ undersøkelse

Kapittelet er utarbeidet av Edvard Nergård Larsen, KIFO, i nært samarbeid med Maria Amundsen, Vista Analyse. Nergård Larsen har stått for analysene av datauttrekk og delanalyser fra survey-data levert fra Amundsen, mens Amundsen har hatt ansvaret for opplegg og gjennomføring av survey.

Prosjektets kvantitative undersøkelse består av en survey rettet mot personer med minoritets- og/eller innvandrerbakgrunn i Bergen. I kapittel 2.5 viste vi til utfordringer knyttet til empirisk kvantitativ forskning på fenomen som rasisme og strukturell rasisme. Vi har møtt på flere av de samme utfordringen, men har løst oppdraget innenfor de rammene som var tilgjengelige for oppdraget. Analysene som er gjort, og konklusjonene som trekkes, tar hensyn til svakhetene i datagrunnlaget.

Med utgangspunkt i oppdragets mandat har den kvantitative undersøkelsen rettet seg mot følgende hovedspørsmål:

Hvordan opplever personer med minoritetsbakgrunn i Bergen:

- at de blir møtt av det offentlige helsevesenet?
- konkurransesituasjonen som arbeidssøker og som leietaker i boligmarkedet?

I presentasjonen av resultatene har vi lagt vekt på å redegjøre for undersøkelsens metodiske utfordringer og svakhetene i datainnsamlingsmetoden som til slutt ble valgt. På tross av svakheter i innsamlingsmetoden, og manglende representativitet i dataene, bekrefter undersøkelsen eksistensen av rasisme i Bergen, og at det også er variasjoner i respondentens opplevelser av diskriminering og/eller forskjellsbehandling i møte med de tre viktige samfunnsområdene: Arbeidsmarkedet, boligmarkedet og det offentlige helsevesenet.

4.1 Metode og utvalg

I utformingen av den kvantitative spørreundersøkelsen har det vært en utfordring å operasjonalisere «strukturell rasisme» på en måte som lar oss fange opp disse opplevelsene med relativt enkle og konkrete spørsmål. I undersøkelsen har vi derfor konsentrert oss om begrepene «diskriminering» og «forskjellsbehandling». Disse begrepene har vi diskutert tidligere i kapittel 2. Diskriminering eller forskjellsbehandling referer til konkrete handlinger: Å bli behandlet ulikt, gjerne negativt, på bakgrunn av for eksempel en minoritets- eller innvandringsbakgrunn. Disse begrepene lar oss lettere formulere og konkretisere utvetydige spørsmål og svaralternativer, mens rasismebegrepet i større grad krever mulighet for å utdype. Begrepet diskriminering er, i vår forståelse, heller ikke et synonymt alternativ for rasismebegrepet: Diskriminering kan være et handlingsuttrykk som bygger på rasistiske tankemønstre eller strukturer, men rasismebegrepet dekker også mer enn bare disse konkrete (og lovstridige) handlingene. I henhold til vår forståelse er altså diskriminering snarere å forstå som et potensielt og svært sannsynlig utfall av rasisme, snarere enn et alternativ til rasismebegrepet.

Videre er det også viktig at en undersøkelse basert på selvrappoterte erfaringer måler nettopp dette; selvrappoterte erfaringer. Vi kan altså ikke bruke en slik metodologisk tilnærming til å fastslå *hvor ofte* personer med minoritetsbakgrunn faktisk *blir* behandlet negativt og annerledes på grunn av sin bakgrunn. Slike episoder kan forekomme uten at individene selv er klar over det eller har fortolket

situasjonen slik. Som enkelte informanter i den kvalitative studien også er inne på, kan negativ forskjellsbehandling i noen tilfeller også knyttes til andre faktorer, som for eksempel andres vurderinger av deres sosiale status og/eller inntektsnivå. Den vanligste alternative empiriske strategien for å forsøke å måle omfanget av diskriminering er såkalte felteksperimenter, og disse har blitt benyttet i norsk sammenheng for å påvise diskriminering i ansettelsesprosesser (Birkelund et al, 2018; Larsen & DiStasio, 2019; Midtbøen, 2016 for å nevne noen). Her har man langt på vei stadfestet at innvandrere og etterkommere av innvandrere systematisk forskjellsbehandles i ansettelsesprosesser og i boligmarkedet. Slike eksperimentelle metoder egner seg godt for å påvise en kausal sammenheng mellom et individs bakgrunn og ulike utfall av diskriminering, men sier mindre om *hvorfor* dette skjer, og i hvor stor grad individer oppfatter at de selv blir forskjellsbehandlet.

Disse metodetilnærmningene måler altså ulike ting. Individers egne opplevelser av forskjellsbehandling i møte med sentrale samfunnsinstitusjoner er likevel essensielt for å forstå omfanget av opplevelser som kan sees som utslag av strukturell rasisme, og det er disse opplevelsene vi forsøker å kartlegge i denne delen av analysen.

4.1.1 Utvalg

Undersøkelsen ble sendt ut ved hjelp av programmet SurveyMonkey (vedlegg). Vår opprinnelige strategi for å nå ut til et representativt utvalg, var å innhente opplysninger fra offentlige registerdata i Bergen kommune. Av personvern hensyn har vi ikke hatt mulighet til å benytte oss av denne datainnsamlingsmetoden. Andre strategier for å få kontaktinformasjon til et utvalg respondenter førte heller ikke fram. Undersøkelsen ble derfor delt som åpne lenker fra et utvalg frivillige organisasjoner med medlemmer og kontaktflate mot minoritets- og/eller innvandringsbakgrunn fra Afrika, Latin-Amerika og Øst-Europa bosatt i Bergen Kommune. Organisasjonene ble valgt ut i samarbeid med Bergen Kommune. Den valgte innsamlingsformen er beheftet med betydelige svakheter. Resultatene må derfor benyttes med varsomhet, og kan i svært begrenset grad brukes som grunnlag for å generalisere eller kvantifisere eksistensen eller forekomster av ulike former for diskriminering i Bergen.

Vår ønskede rekrutteringsstrategi, basert offentlige registerdata, ville gitt oss muligheten til å sikre et representativt utvalg fra populasjonen. Vår alternative strategi, strategisk rekruttering gjennom organisasjoner tilknyttet kommunen, legger visse begrensninger for hvilke slutninger vi har mulighet til å trekke på bakgrunn av resultatene fra undersøkelsen. Vi kan ikke uten videre generalisere fra vårt utvalg, til alle personer med minoritets- og/eller innvandringsbakgrunn bosatt i Bergen kommune. Respondentene ble ikke invitert til å delta direkte, men ble eksponert for lenker til spørreskjemaet via organisasjoner. Det er dermed flere kilder til seleksjon i utvalget. Individer som ikke har kontakt med de aktuelle organisasjonene faller bort, og det finnes en mulig selvseleksjon i hvem som valgte å delta via lenkene. Generelt er det også problematisk å bruke anonyme spørreundersøkelser distribuert via lenker, sammenliknet med personifiserte undersøkelser distribuert via epost til individene man ønsker i utvalget. Vi har ingen garanti for at individer vi *ikke* ønsket i utvalget har fått tilgang til lenkene, og dermed er vi generelt mindre sikre på datakvaliteten enn vi ellers ville vært.

Til tross for disse begrensningene, kan materialet gi oss et bilde av ulike erfaringer med diskriminering og forskjellsbehandlinger i Bergen, og eventuelle variasjoner mellom ulike samfunnsområder. Selve undersøkelsen bestod av fire hoveddeler. De første tre delene bestod av spørsmålsbatterier om henholdsvis tre ulike samfunnsområder hvor man fra tidligere empirisk forskning vet at strukturell rasisme er et problem: I arbeidsmarkedet, i boligmarkedet, og i møtet med helsevesenet. Deretter fulgte en del spørsmål om grunnleggende demografiske variabler, slik som alder, kjønn og landbakgrunn.

4.1 Analyse

4.1.1 Deskriptiv statistikk

Tabell 4.1 Deskriptiv statistikk for utvalget: Kjønn, alder, utdanning, bakgrunn (verdensdel), og botid

Variabel (Total N = 289)	N	%
<i>Kjønn (N = 221)</i>		
Mann	82	37.1
Kvinne	138	62.4
Annet	1	0.5
<i>Alder (N = 221)</i>		
17 år eller yngre	1	0.5
18 – 19 år	2	0.9
20 – 29 år	50	22.6
30 – 39 år	95	43.0
40 – 49 år	55	24.9
50 – 59 år	13	5.9
60 – 69 år	4	1.8
70 år eller eldre	1	0.5
<i>Utdanning (N = 220)</i>		
Ingen utdanning	1	0.5
Grunnskole	2	0.9
Videregående skole eller tilsvarende	38	17.3
Universitet/Høyskole eller tilsvarende	145	65.9
Doktorgrad /PhD	24	10.9
Vet ikke/Vil ikke svare	1	0.5
Annet	9	4.1
<i>Fødeland – verdensdel (N = 220)</i>		
Europa	135	61.4
Asia	37	16.8
Afrika	21	9.5
Sør-Amerika	11	5.0

Variabel (Total N = 289)	N	%
Nord-Amerika	13	5.9
Australia/Oseania	2	0.9
Vil ikke svare	1	0.5
<i>Botid i Norge (N = 218)</i>		
Jeg er født i Norge	5	2.3
Mindre enn 1 år	13	6.0
1-2 år	23	10.6
3-4 år	34	15.6
5-10 år	71	32.6
11-20 år	54	24.8
Mer enn 20 år	18	8.3

Tabell 4.1 ovenfor viser beskrivende statistikk for utvalget langs demografiske variabler. Utvalget består av noe flere kvinner (62,4 prosent) enn menn (37,1 prosent). For å sikre anonymitet, ble kategoriske svaralternativer gitt til spørsmålet om alder: Her er moduskategorien «30-39 år», etterfulgt av «40-49» år. Om lag tre fjerdedeler (76,8 prosent) av respondentene har utdanning på høyskole/universitetsnivå. Over halvparten (61,4 prosent) er født i Europa, og her er Litauen og Spania de best representerte enkeltlandene. Utenfor Europa har de største gruppene bakgrunn fra Asia (16,8 prosent) og Afrika (9,5 prosent). Om lag 70 prosent av utvalget har en botid i Norge på mer enn 5 år.

Som vi tidligere har diskutert i dette kapitlet, kan vi i utgangspunktet vanskelig generalisere fra utvalget vårt til populasjonen av innvandrere bosatt i Bergen kommune, på grunn av måten respondentene ble rekruttert. Vi ser også at utvalget inneholder en del tydelige skjevheter, sammenliknet med det vi skulle forventet fra en tilfeldig trekning. Sammenliknet med den norske befolkningen for øvrig, har en svært høy andel av respondentene i vårt utvalg høyere utdanning (om lag 75 prosent sammenliknet med om lag 34,6 prosent²¹). Utvalget består også av en overrepresentasjon av innvandrere med bakgrunn fra Europa: 61,4 prosent sammenliknet med 48 prosent i befolkningen for øvrig. Enkelte grupper innvandrere er derfor underrepresentert, særlig fra Asia (16,8 prosent i utvalget vs. 33,5 prosent i befolkningen) og Afrika (9,5 prosent i utvalget vs. 14 prosent i befolkningen). Dette er, som vi også vil diskutere i analysen av de kvalitative intervjuene, et grunnleggende problem i forskning på minoriteter. Ofte er de gruppene man antar at er utsatt for mest marginalisering og diskriminering, også de som er vanskeligst å rekruttere til utvalg.

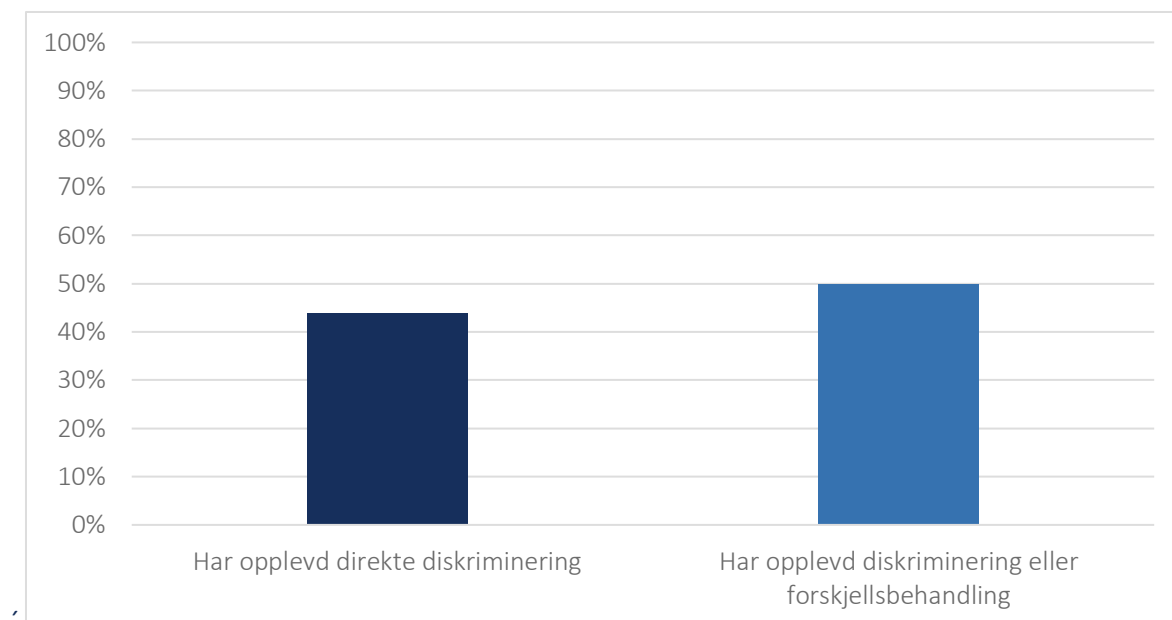
4.1.2 Overordnede mønstre

For å innlede analysen, vil vi gi en oversikt over de større mønstrene av diskriminering og forskjellsbehandling i materialet. Som nevnt siktet undersøkelsen på å kartlegge opplevelser av

²¹ Kilde: SSBs statistikkbank, 2020. <https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/utniv>.

diskriminering på tre sentrale samfunnsarenaer. Før vi går nærmere inn på hver enkelt arena, stiller vi følgende overordnede spørsmål: Hvor stor andel av respondentene har opplevd å bli straffet for sin bakgrunn – enten i arbeidsmarkedet, boligmarkedet eller i møtet med helsevesenet?

Figur 4.1: Andel som har opplevd ett eller flere tilfeller av direkte diskriminering (N=2019, og andel som har opplevde diskriminering eller forskjellsbehandling, (N = 219).

Figur 4.1 (mørkeblå søyle) viser andelen respondenter som rapporterer å ha opplevd det vi kan kalle konkrete tilfeller av diskriminering, og hvor de selv er av den oppfatning at det skyldes deres bakgrunn eller etnisitet²². Dette er enten å ha blitt forbigått i en ansettelsesprosess man var kvalifisert for, å ikke få arbeidsoppgaver man er kvalifisert for, å bli nektet å leie/kjøpe en bolig man hadde råd til, eller å ikke få den hjelpen man skulle i møte med helsevesenet (forutsatt at man har vært i en situasjon hvor slike opplevelser kunne vært aktuelle). Totalt rapporterer altså 43,9 prosent av respondentene i utvalget slike opplevelser. Ser vi på forskjellen mellom kvinner og menn, er det noe flere kvinner enn menn som oppgir at de har opplevd diskriminering. Samtidig er det en relativ høy andel av respondentene som har unngått å svare på spørsmålet om kjønn. Med få respondenter og en stor andel som ikke har oppgitt kjønn, har vi ikke grunnlag for å kunne vurdere hvorvidt det er signifikante kjønnsforskjeller.

Det er ikke bare de konkrete, ofte lovstridige formene for forskjellsbehandling som faller inn under diskrimineringsbegrepet, og som vi så i den kvalitative analysen, rapporterer flere mer subtile former for det som ofte blir kalt «hverdagsrasisme». Vi stilte derfor et oppfølgingsspørsmål til de respondentene som *ikke* hadde opplevd utvetydige tilfeller av diskriminering (mørkeblå søyle), om de mer generelt hadde opplevd å bli behandlet annerledes. Den lyseblå søylen i Figur 4.1 viser at en noe høyere andel (49,8 prosent) av respondentene i utvalget har opplevd å bli behandlet annerledes, enten i form av diskriminering, eller mer subtile former for forskjellsbehandling.

Vi vil nå se nærmere på de tre samfunnsarenaene og ulike opplevelsene av diskriminering, og sammenlikne ulike gruppers opplevelser innenfor disse institusjonene.

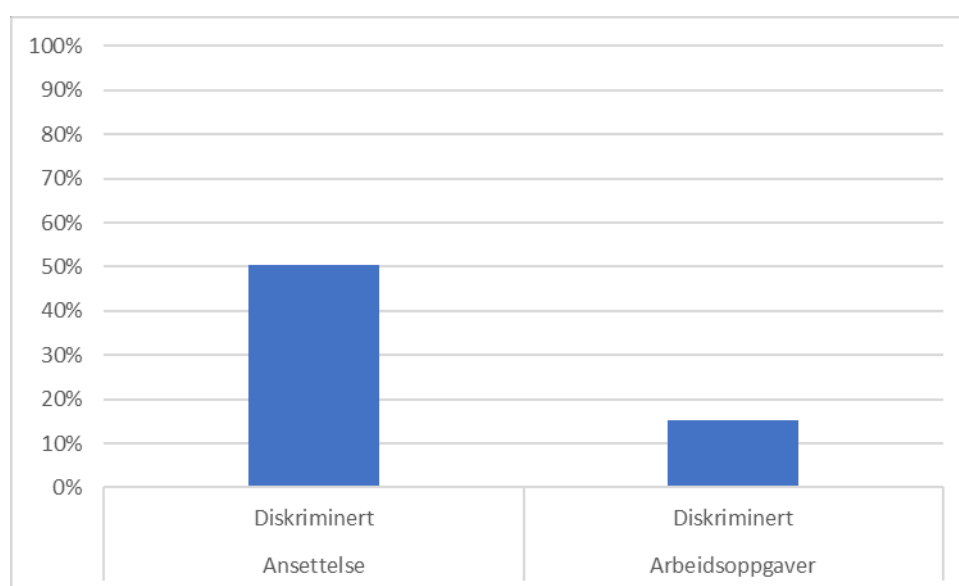
²² Figuren viser andel av alle respondenter som har svart «Ja» på at de har opplevd å ikke få en stilling/bolig eller helsehjelp, og «Ja» på spørsmålet om hvorvidt de tror dette skyldes deres innvandringsbakgrunn eller etnisitet.

4.1.3 Opplevelser av diskriminering i arbeidsmarkedet

I den empiriske samfunnsfaglige forskningslitteraturen om diskriminering av minoriteter, er sannsynligvis arbeidsmarkedet (særlig ansettelsesprosesser og lønn) den hyppigst studerte arenaen. Tilgang til arbeidsmarkedet forstås gjerne som en sentral dimensjon for integrering i et migrasjonsperspektiv, og minoriteters tilgang til arbeidsmarked blir dermed en form for lakmustest for integrering generelt. I diskusjoner om strukturell eller systemisk rasisme brukes også ofte arbeidsmarkedet som et konkret eksempel. Som nevnt innledningsvis har man her gjennomført en rekke felteksperimenter, også i Norge, og det har etter hvert blitt et svært etablert funn at diskriminering av etniske minoriteter i ansettelse (som regel målt som sannsynlighet for innkallelse til intervjuer) finner sted i omtrent alle nasjonale sammenhenger. Samtidig er denne formen for diskriminering svært vanskelig å registrere for den enkelte som utsettes for den, da man sjeldent har fullstendig informasjon om eventuelt andre søkere til stillinger. Denne manglende gjennomskiktigheten gjør det også svært vanskelig å håndheve antidiskrimineringslovgivning. Ved hjelp av registerdata for hele den norske befolkningen, finner man også at innvandrere – i tillegg til høyere grad av arbeidsledighet – også har større sannsynlighet for å være overkvalifisert for stillingene de har (Larsen, Rogne & Birkelund, 2018).

I undersøkelsen valgte vi å avgrense spørsmålet til to situasjoner hvor diskriminering kan tenkes å forekomme: I selve ansettelsesprosessen, og i fordelingen av arbeidsoppgaver på arbeidsplassen.

Figur 4.2: Opplevelser av diskriminering i ansettelse og i fordeling av arbeidsoppgaver (N = 253)

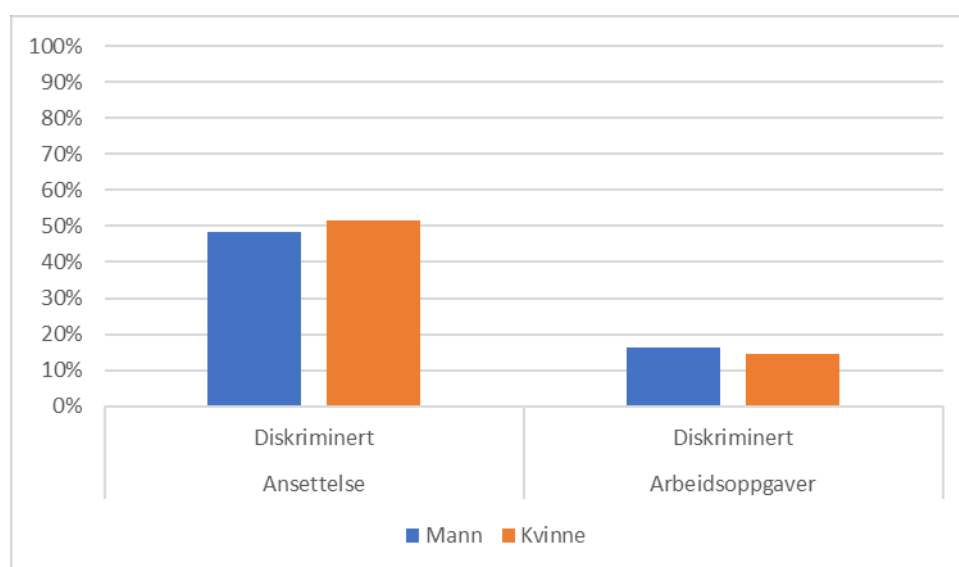

Figur 4.2 viser andelen som har opplevd å ikke få en jobb eller som har opplevd å ikke få relevante arbeidsoppgaver de ellers burde hatt, og som i tillegg oppfattet at dette skyldes deres bakgrunn. Her ser vi at noe over halvparten av utvalget (50,3 prosent) av de som har besvart dette spørsmålet, svarer at de tror at deres etnisitet eller innvandringsbakgrunn har spilt inn i hvorfor de ikke har fått en jobb de ellers var kvalifisert for. Som vi vil se videre, er dette den hyppigst opplevde formen for diskriminering eller forskjellsbehandling i denne analysen. Til sammenlikning har kun 15,1 prosent opplevd å bli nektet bestemte arbeidsoppgaver på grunn av sin etnisitet eller landbakgrunn.

Det er også interessant å undersøke hvorvidt det finnes kjønnsforskjeller i disse opplevelsene. I forskningslitteraturen har slike former for *interseksjonalitet* – når ulike dimensjoner av ulikhet samspiller, som f.eks kjønn og rase/etnisitet – vært av interesse for studiene av diskriminering i

arbeidsmarkedet (se f.eks Bursell, 2014 og Di Stasio & Larsen, 2020). I utgangspunktet har en implisitt antakelse vært at minoritetskvinner – som innehar to kategorier som potensielt gjør dem til mål for diskriminering - ikke bare straffes på to grunnlag, men også potensielt verre som følge av at de to kategoriene samspiller. En del sosialpsykologisk forskning (Sidanius og Pratto 2001) peker også på at fiendtlighet mot utgrupper ofte rettes mot menn, og at stereotyper om innvandrere hovedsakelig retter seg mot menn (Bursell, 2014). Forskingen viser derimot ikke noe entydig svar om hvorvidt etnisk diskriminering rammer menn eller kvinner i større grad, men at dette i stor grad avhenger av yrke/sector²³.

Figur 4.3: Opplevelser av diskriminering i ansettelse og i fordeling av arbeidsoppgaver, etter kjønn (N = 185)

Figur 4.3 ovenfor viser at det er relativt små kjønnsforskjeller i opplevelser av diskriminering på arbeidsmarkedet i utvalget vårt. Med få respondenter og de tidligere nevnte svakhetene i innsamlingsmetoden, har vi ikke grunnlag for å kunne vurdere hvorvidt den observerte forskjellen er reelle, eller om det er noen signifikant forskjell mellom kvinner og menn på dette spørsmålet.

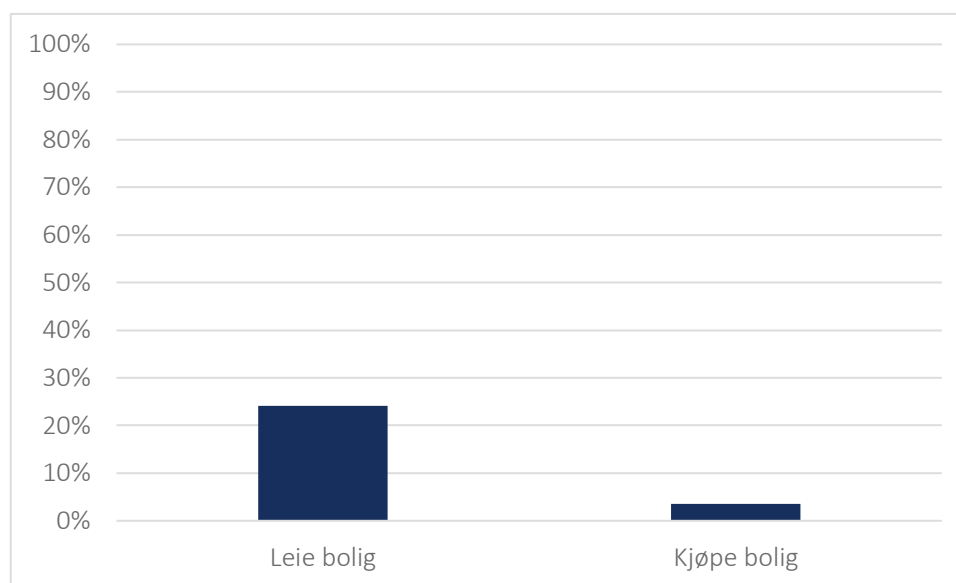
4.1.4 Opplevelser av diskriminering i boligmarkedet

Parallelt med den voksende eksperimentelle forskningslitteraturen på diskriminering i ansettelsesprosesser, har også forskere fattet stor interesse for å studere diskriminering av minoriteter i boligmarkedet. Her har man også blant annet brukt felteksperimenter hvor fiktive leietakere kontakter reelle boligannonser, og funnene samsvarer ofte med det man finner i forskningen på ansettelsesdiskriminering: Individer med en innvandringsbakgrunn blir kontaktet sjeldnere i forbindelse med leie av bolig (se f.eks Carlsson & Eriksson, 2014; Ahmed & Hammarstedt, 2008).

Spørreundersøkelsen inneholdt, på samme måte som i spørsmålene om arbeidsmarkedet, spørsmål om hvorvidt respondentene har opplevd å ikke få leie/kjøpe en bolig de ellers burde hatt mulighet for å leie/kjøpe – og om de opplevde at dette var på grunn av deres etnisitet eller landbakgrunn.

²³ Di Stasio & Larsen (2020) finner eksempelvis at menn generelt har lavere sannsynlighet for å bli innkalt til intervju i typisk kvinnedominerte yrker, men at menn med minoritetsbakgrunn ikke straffes noe ytterligere enn denne kjønnseffekten. Dermed kan det virke som at kjønn og rase/etnisitet i enkelte tilfeller «demper» effekten av hverandre.

Figur 4.4: Andel som har opplevd diskriminering ved leie (N = 224) og kjøp (N = 167) av bolig.

Figur 4.4 viser andelen som har opplevd å ikke få leie eller kjøpe en bolig de ellers skulle hatt muligheten til å leie eller kjøpe, og som i tillegg oppfattet at dette skyldes deres etnisitet eller landbakgrunn. Overordnet sett har altså litt under en fjerdedel opplevd å bli diskriminert i prosessen med å leie bolig. Andelen er betydelig lavere (3,6 prosent) når vi ser på kjøp av bolig.

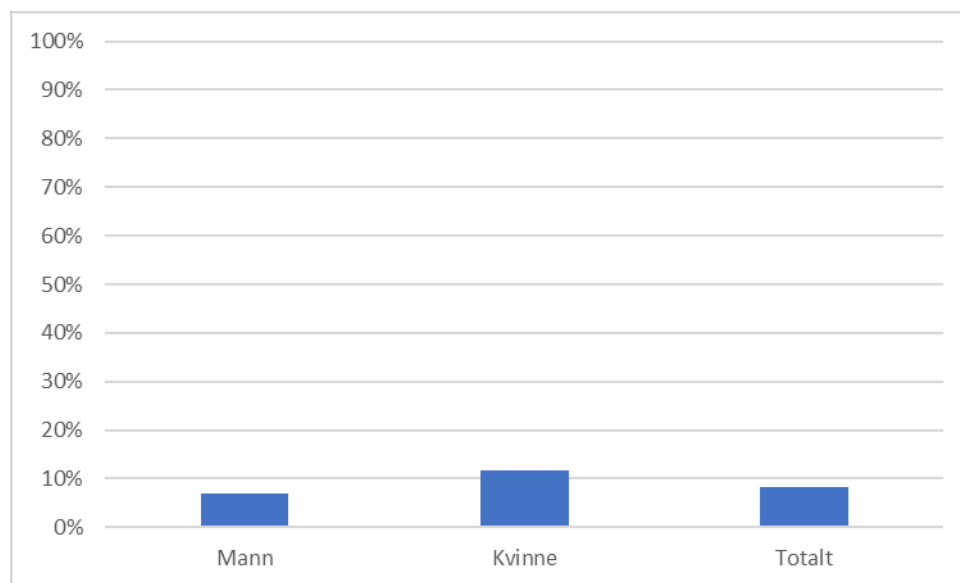
Når vi ser på kjønnsforskjeller ser vi en antydning til at menn, i større grad enn kvinner, opplever vanskeligheter i boligmarkedet på grunn av sin etnisitet eller landbakgrunn. Flere menn enn kvinner oppgir at de har opplevd å bli ekskludert i forbindelse med leie av bolig. Samtidig er det her viktig å merke seg at antallet respondenter blir lavt (N = 160) når vi kun ser på de som har hatt kontakt med leiemarkedet og deler disse på kjønn. Vi kan derfor ikke trekke slutninger om kjønnsforskjeller i hvordan minoriteter opplever boligmarkedet generelt.

4.1.5 Opplevelser av diskriminering i møtet med helsevesenet

Til slutt vil vi se på opplevelser av diskriminering og forskjellsbehandling i møtet med helsevesenet. Vi vet relativt lite om selvrapporterte opplevelser av diskriminering med helsevesenet i Norge, men en ny studie fra Frankrike fant at mellom 13 og 32 prosent har opplevd å ikke få helsehjelp på grunn av diskriminering (Rivenbark & Ichou, 2020). Anders Næss (2018) undersøkte forholdet mellom Somaliske innvandrere i Norge, og fant at deres relasjon til helsevesenet var preget av «gjensidig fremmedhet» og manglende tillit.

I spørreundersøkelsen ble respondentene først spurt om de hadde vært i kontakt med det norske helsevesenet så lenge de har vært bosatt i Bergen kommune, for eksempel sin fastlege, sykehus, legevakt, helsestasjoner eller sykehjem. På samme måte som i de tidligere delene av undersøkelsen ble de som hadde hatt kontakt med helsevesenet spurt om de fikk den hjelpen de trengte. De som svarte noe annet enn «Ja, hver gang», ble spurt om de trodde at sin etnisitet eller landbakgrunn var årsaken til at de ikke fikk hjelpen de trengte.

Figur 4.5: Andel som har opplevd diskriminering i møtet med helsevesenet, totalt (N = 264) og etter kjønn (N = 199).

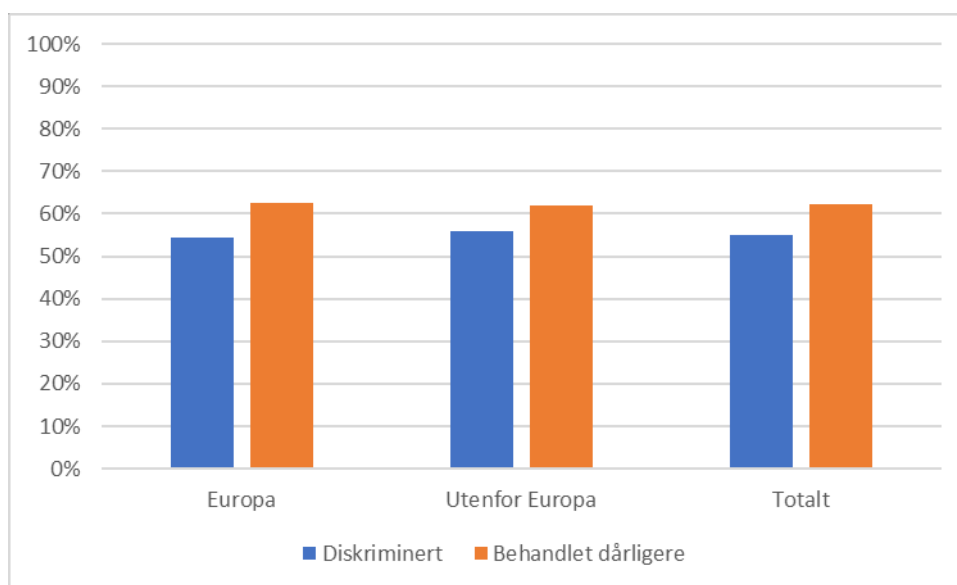
Overordnet sett er andelen som har opplevd å bli diskriminert i møtet med helsevesenet lav, sammenliknet med de andre samfunnsarenaene vi har stilt spørsmål om i denne undersøkelsen. Bare 8.3 prosent av de som har vært i kontakt med helsevesenet, har opplevd å ikke få hjelp på grunn av sin etnisitet eller landbakgrunn. Kvinner er noe mer tilbøyelige til å rapportere slike opplevelser, men også her er antallet respondenter såpass lavt, og andelen som ikke har oppgitt kjønn såpass stor, at vi avstår fra å trekke noen slutninger om kjønnsforskjeller.

4.1.6 Opplevelser av diskriminering etter utdanning, alder, botid i landet, og landbakgrunn

I denne siste delen av analysen vil vi prøve å undersøke variasjon i opplevelser av diskriminering på tvers av demografiske kjennetegn vi ut fra tidligere forskning antar kan være relevante. Gjennomgående har vi undersøkt hvorvidt det finnes kjønnsforskjeller i graden respondentene i utvalget vårt opplever diskriminering, men vi har ikke funnet tydelige tegn til dette. Vi tar her utgangspunkt i det sammenslåtte målet for opplevelser av diskriminering (som i del 1.3.2), hvor vi viser andelen som har hatt kontakt med, og opplevd diskriminering på minst én av de tre samfunnsarenaene.

Tidligere forskning på holdninger til innvandring og diskriminering i eksempelvis arbeidsmarkedet, har vist at ulike grupper innvandrere rasialiseres – og settes for diskriminering – i svært ulik grad. Vi vil først undersøke hvorvidt opplevelser av diskriminering varierer med landbakgrunn. Som følge av den begrensede størrelsen på utvalget er vi nødt til å bruke grovkornede kategorier. Figur 4.6 nedenfor viser andelen som har opplevd henholdsvis direkte diskriminering og det å bli behandlet annerledes, fordelt etter landbakgrunn (Europa eller utenfor Europa). Selv om disse kategoriene er grove, vil vi potensielt se tegn til hvorvidt innvandrere med bakgrunn i Afrika og Asia rapporterer opplevelser med diskriminering i større grad enn innvandrere med bakgrunn fra europeiske land.

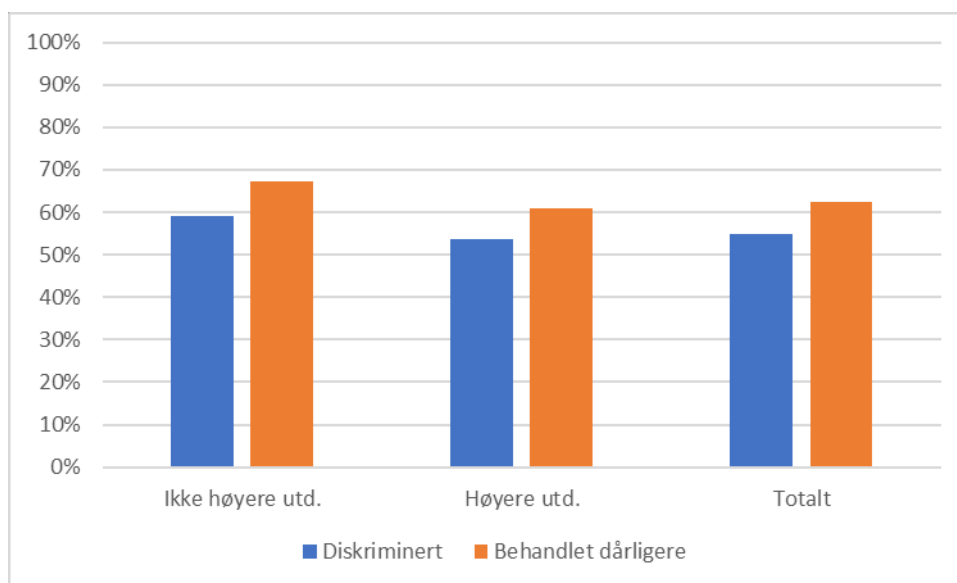
Figur 4.6: Andel som har opplevd diskriminering, etter landbakgrunn (N = 218).

Her ser vi nærmest ingen forskjell basert på respondentenes landbakgrunn, hverken når det gjelder direkte diskriminering, eller mer generell forskjellsbehandling. Dette strider kanskje mot det man skulle forvente i utgangspunktet, men kan forklares på flere måter. Både mangelen på representativitet i utvalget vårt, de grove sammenslåinger av kategorier (Utenfor Europa inkluderer f.eks både Afrika og Nord-Amerika, selv om sistnevnte gruppe er svært liten), og det lave antallet respondenter, kan bidra til å dekke til forskjeller som i virkeligheten finnes.

Som vi diskuterte i innledningen til dette kapitlet, er utvalget vårt særlig skjevt når det gjelder utdanningsnivå: Respondentene har i snitt substansielt høyere utdanning enn både majoritetsbefolkningen og innvandrerbefolkningen i Norge. Det kan likevel være interessant å se om opplevelsene av diskriminering skiller seg mellom respondenter med og uten høyere utdanning. Her er selvfølgelig botid i Norge og alder, som vi skal se nærmere på senere, særlig relevante variabler å ta høyde for, men datamaterialets størrelse gjør dette vanskelig.

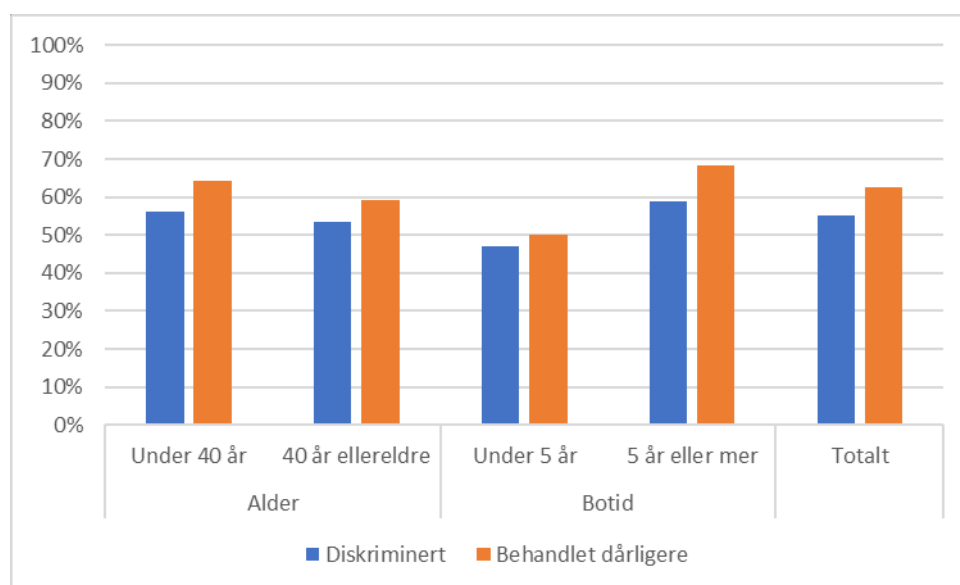
Figur 4.7: Andel som har opplevd diskriminering, etter høyeste fullførte utdanning (N = 218).

Figur 4.7 viser de samme andelene, denne gangen fordelt på oppnådd utdanning. I utgangspunktet er disse gruppene svært ulike, særlig med tanke på hvilke deler av arbeidsmarkedet de møter. Tidligere forskning på diskriminering i arbeidslivet gir grunn til å anta at det potensielt er mindre diskriminering i yrker som krever høyere utdanning. Her er de ulike kategoriene for utdanningsnivå slått sammen til en dikotom variabel, for å beholde størrelse på de enkelte gruppene. Vi kan se en tendens til at respondenter uten høyere utdanning opplever diskriminering og forskjellsbehandling noe oftere, men denne tendensen er svært svak, og ikke større enn hva vi kunne forvente av tilfeldigheter i utvalget.

Utdanningsnivå er igjen samvarierende med alder og botid i landet. Figur 4.8 nedenfor viser igjen de samme andelene, fordelt etter både alder (i to kategorier) og botid i landet (i to kategorier).

Figur 4.8: Andel som har opplevd diskriminering, etter alder og botid i Norge (N = 218).

Ser vi på alder, er det liten forskjell mellom respondentene under 40 år og de over 40 år. Botid i landet har potensielt en større betydning: De som har bodd i Norge i 5 år eller mer, opplever diskriminering og forskjellsbehandling noe oftere enn de som har bodd i Norge i kortere tid. Dette kan forklares med at denne gruppen i større grad har vært eksponert for situasjoner hvor diskriminering og forskjellsbehandling finner sted. Samtidig kan det også være andre kjennetegn som skiller de to gruppene, som for eksempel innvandringsgrunn.

4.1.7 Oppsummering og diskusjon

I dette kapitlet har vi fokusert på respondentenes opplevelser med diskriminering og/eller forskjellsbehandling på tre viktige samfunnsarenaer: Arbeidsmarkedet, boligmarkedet og det offentlige helsevesenet. Før vi oppsummerer hovedfunnene, vil vi igjen minne om svakhetene i undersøkelsen, muligheter for selvseleksjon og manglende grunnlag for å kunne vurdere undersøkelsens representativitet. På tross av disse svakhetene som gjør at funnene ikke kan generaliseres, viser undersøkelsen interessante funn og tendenser blant respondentene som bekrefter mønstre og funn fra andre undersøkelser.

Vi vil nå oppsummere noen hovedfunn.

- Blant respondenter som har hatt kontakt med minst én av følgende samfunnsarenaer; helsevesenet, arbeids- eller boligmarkedet (inkludert leiemarkedet), har 43,9 prosent opplevd å bli diskriminert på bakgrunn av deres etnisitet eller landbakgrunn i minst ett av tilfellene.
- Av de tre samfunnsarenaene er det i arbeidsmarkedet de største andelene respondenter rapporterer å ha opplevd diskriminering, og da særlig i forbindelse med jobbsøking og ansettelser. Dette harmonerer med tidligere empirisk forskning som viser at diskriminering av jobbsøkere med land som signaliserer en annen bakgrunn enn majoriteten innkalles til jobbintervjuer sjeldnere enn majoriteten (Larsen & Di Stasio, 2019; Di Stasio & Larsen, 2020). Færre opplever å bli forskjellsbehandlet når de først er i jobb.
- Etterfulgt av diskriminering i ansettelser, er diskriminering i forbindelse med leie av bolig den nest vanligste opplevelsen blant respondentene i utvalget vårt. Om lag en tredjedel har opplevd vansker med å leie bolig, på grunn av sin etnisitet eller landbakgrunn.
- Vi finner ingen tydelige tegn til kjønnsforskjeller i opplevelser av diskriminering. Kvinner rapporterer i noe større grad å oppleve diskriminering på grunn av sin etnisitet eller landbakgrunn, men forskjellene er små, og lite pålitelige tatt utvalgets størrelse i betraktning.
- Opplevelser av forskjellsbehandling og diskriminering ser ikke ut til å være tydelig konsentrert blant enkelte grupper når det gjelder alder, utdanning, botid i Norge eller landbakgrunn (kategorisert som Europa eller utenfor Europa). På grunn av den begrensede representativiteten og størrelsen til utvalget, vil vi ikke konkludere sterkt basert på disse funnene. Likevel kan det tolkes som at opplevelser av diskriminering – og strukturell eller systemisk rasisme – er opplevelser som ikke bare oppleves av bestemte grupper, men i så måte gjelder uavhengig av landbakgrunn, botid, alder og kjønn.

5 Registrert hatkriminalitet i Vest politidistrikt 2015-2020: en statusoversikt

Kapittelet er utarbeidet av Sindre Bangstad, KIFO og er basert på et forskningsnotat, Registrert hatkriminalitet i Vest politidistrikt 2015-2020. En statusoversikt²⁴, som er levert oppdragsgiver tidligere i prosjektet.

I de to foregående kapitlene undersøkte vi med ulike tilnærminger personer med minoritets- og/eller innvandrerbakgrunn i Bergen sine opplevelser og erfaringer med forskjellsbehandling, diskriminering og rasisme. I dette kapitlet har vi analysert uttrekk fra registerdata fra politiet som viser registrert hatkriminalitet i Vest politidistrikt. Bergen er den største byen i politidistriktet, og de fleste hatkrimregistreringene som inngår i statistikken skriver seg også fra Bergen.

5.1 Generelt om hatkriminalitet

Det finnes «ingen offisiell eller formell definisjon av hatkriminalitet» (Oslo politidistrikt 2015: 7). Med hatkriminalitet sikter vi generelt til «straffbare handlinger som er helt eller delvis motivert av negative holdninger knyttet til en persons faktiske eller oppfattede hudfarge, etnisitet, religion, seksuelle orientering og/eller nedsatte funksjonsevne» (Elden 2019). For denne studiens formål er det her verdt å bemerke at spørsmålet om en person, institusjon eller en gruppes eventuelle motivasjoner med en bestemt praksis er av mindre betydning når vi studerer et fenomen som strukturell rasisme. Det er imidlertid ikke et krav i strafferettslig forstand at man beviser rasistisk eller hatefull motivasjon for at noen skal kunne dømmes som hatkriminalitet (Oslo politidistrikt 2015). Selve begrepet hatkriminalitet kan imidlertid tidvis stå i et potensielt ambivalent forhold til et begrep om strukturell rasisme, som i tråd med det vi har understreket i forskningsnotatet om strukturell rasisme som inngår i denne studien, nettopp innebærer et analytisk og metodologisk forsøk på å distansere seg fra et historisk begrep om rasisme som reduserer fenomenet til et spørsmål om individuelle holdninger. Når vi finner det verdt å nevne dette innledningsvis, er det fordi nettopp den satsningen på hatkriminalitet som vi har sett i Norge på nasjonal, regionalt og lokalt nivå det siste tiåret ut ifra en kritisk synsvinkel også kan betraktes som en utvikling som innebærer en styrking av en individualiserende og holdningsbasert tilnærming til hele problemkomplekset som er knyttet til rasisme og diskriminering.²⁵ Norsk rettspraksis på feltet indikerer da også at det i overveiende grad er enkeltindivider som blir stilt til ansvar for hatkriminalitet,

²⁴ I arbeidet med denne rapporten har bidrag i form av svar på spørsmål og uttak av relevant statistikk fra Politioverbetjent og Radikaliseringskontakt Pål Tore Haga ved Felles Enhet For Forebygging ved Vest Politidistrikt Avd. Bergen Sentrum vært av uvurderlig betydning for forfatteren. Jeg vil også takke seniorrådgiver Ingjerd Hansen ved Oslo Politidistrikt for utførlige kommentarer til rapporten. KIFOs Ånund Brottveit og Vista Analyse AS' Lise B. Grung takkes for kritisk gjennomgang av rapporten.

²⁵ For en mer fundamental og overordnet kritikk av kriminalisering som en form for avpolitisering på internasjonalt nivå, se Mamdani (2020).

og da for enkeltstående lovovertridelser, mens samfunnsmessige og politiske aktører, spesielt på den ytre høyresiden, som lenge og systematisk har arbeidet for å fremme og å alminneliggjøre rasisme, bare unntaksvis blir stilt til ansvar.²⁶ Den regjeringsoppnevnte Ytringsfrihetskommisjonen (2020-2022) har som del av sitt mandat også å utrede eventuelle endringer av straffeloven § 185 om hatefulle ytringer i lys av Grunnloven § 100 om ytringsfrihet.

Det er i særlig grad straffeloven § 185 om hatefulle ytringer, straffeloven § 186, og straffeloven § 77 (i) om diskriminering hvor hatefulle eller diskriminerende handlinger fremstår som essensielt. Straffeloven § 185 og dens forløper – straffeloven § 135 a, som ble innført i 1970 som en følge av at den norske stat ratifiserte FNs konvensjon mot rasediskriminering (, ICERD) (1965) i 1970²⁷ – har på folkemunne ofte vært omtalt som ‘rasismeparagrafen’ i norsk straffelov. Dette er imidlertid et både upresist og ukorrekt begrep, gitt at straffebestemmelsen er rettet mot hatefulle og diskriminerende ytringer i en langt videre forstand enn rasisme som sådan, og etter hvert også har kommet til å inkludere hatefulle og diskriminerende ytringer basert på offerets seksuelle orientering, psykiske eller fysiske funksjonsevne, kjønnsidentitet/kjønnsuttrykk og religion. Det er verdt å understreke at norske straffebestemmelser mot hatytringer like siden 1970 har hatt et snevrere anvendelsesområde enn det som følger av formuleringene i FNs konvensjon mot rasediskriminering av 1965. Det fremgår, som blant andre Nystuen (1991: 120) har påpekt, av konvensjonens artikkel 4 (a) at «all spredning av ideer om raseoverlegenhet eller rasehat og all tilskyndelse til rasediskriminering» skal erklæres som en straffbar handling av stater som har ratifisert konvensjonen. Samtidig er en del av diskrimineringsgrunnlagene som er nevnt i straffeloven § 185 grunnlag som ikke inngår i, eller følger direkte av FNs konvensjon mot rasediskriminering (1965). Blant annet gjelder dette diskrimineringsgrunnlagene religion, seksuell orientering, kjønnsidentitet/kjønnsuttrykk og psykisk eller fysisk funksjonsevne. I norsk rettspraksis under straffeloven § 135 a og senere straffeloven § 185 har det imidlertid hele tiden foreligget et såkalt *offentlighetskrav* og dessuten et krav om at ytringen må ramme *en bestemt person eller en gruppe av personer* for faktisk å være straffbar. Hva som i juridisk forstand skal betraktes som *offentlig* fremgår av straffeloven § 10.

5.1.1 § 10. Offentlig sted og offentlig handling

Med offentlig sted menes et sted bestemt for alminnelig ferdsel eller et sted der allmennheten ferdes. En handling er offentlig når den er foretatt i nærvær av et større antall personer, eller når den lett kunne iakttas og er iakttatt fra et offentlig sted. Består handlingen i fremsettelse av en ytring, er handlingen også offentlig når ytringen er fremsatt på en måte som gjør den egnet til å nå et større antall personer.²⁸

Her er det imidlertid verdt å bemerke at den juridiske terskelen for å betrakte en ytring som *offentlig* ble senket som en følge av endringene av straffeloven § 135 a som ble innført av Stortinget i lys av innstillingen fra det regjeringsoppnevnte Holgersen-utvalget (Holgersen 2002) i 2005. Det betyr i praksis

²⁶ I nyere tid kan dette illustreres ved at det så vidt vites etter at den nye straffelovens reviderte § 185 Om hatytringer trådte i kraft i 2015, bare finnes ett eksempel på at organiserte miljøer som arbeider for å fremme og å alminneliggjøre muslimhat i Norge er stilt rettslig ansvarlig under straffelovsbestemmelsen. Det skjedde da lederen for den ytterliggående og muslimfiendtlige organisasjonen SIAN (Stopp Islamiseringen av Norge), Lars Thorsen, i november 2019 ble dømt for overtridelser av § 185 i Oslo tingrett.

²⁷ Straffeloven § 135 (a) hadde i sin tur en forløper i straffeloven § 135, annet ledd, som først ble innført i 1961. Bakgrunnen for at lovgivning mot rasistiske ytringer først ble innført i Norge i 1961 var den såkalte hakekors epidemien i 1959–60, som var en bølge av antisemittiske handlinger som startet i det daværende Vest-Tyskland og der var utført av tyske høyreekstremister. Bølgen spredte seg imidlertid til en rekke vestlige land, inkludert USA, Canada, Sør-Afrika, Latin-Amerika, Australia og Norge (se Simonsen, under utgivelse).

²⁸ Endret ved lov 19 juni 2015 nr. 65.

at det nå kreves et mindre antall tilhørere for å betrakte en hatefull ytring som offentlig fremsatt enn før.

Bakgrunnen for endringen var blant annet at de tre personene som i 2002 ble dømt for å ha forvoldt den syttenårige indisk-adopterte Arve Beheim Karlsens (1981-1999) død i Sogndal i 1999 i Indre Sogn Herredsrett, ble frifunnet av den samme rettsinstansen for rasistiske ytringer., med henvisning til at de rasistiske ytringene de tiltalte over en lengre periode forut for Beheim Karlsens død hadde fremsatt overfor Beheim Karlsen i Naustdal og i Sogndal, kun var fremsatt i nærvær av Beheim Karlsen selv og et fåtall av hans venner, og at disse følgelig ikke i tilstrekkelig grad var å anse som offentlige. For å kvalifisere som «offentlig» og å kunne være straffbar må imidlertid en hatefull ytring slik det er formulert i de relevante lovbestemmelsene og gjennom relevant rettspraksis på feltet være egnet til å nå «et større antall personer.» Det er all grunn til å tro at offentlighetskravet innebærer at mange grove hatefulle og/eller rasistiske ytringer fremsatt i en kontekst som i lovens forstand må betraktes som privat, men som kan være vel så belastende for de individer som rammes av dem som offentlige ytringer, ikke rammes av straffebestemmelsene i straffeloven § 185 Om hatefulle ytringer. Et talende eksempel fikk man i Bergen høsten 2020. Da gikk nemlig Sportsklubben Brann til anmeldelse etter at Brann-spilleren *Daouda Bamba* (25), som opprinnelig er fra Elfenbenskysten i Vest-Afrika, etter å ha bommet på et straffespark i en eliteseriekamp mot Start på Brann Stadion i Bergen tidlig i desember, mottok et femtitalls grovt rasistiske meldinger på sin private mobil via SMS (NRK 2020). Gitt at disse meldingene var sendt privat og anonymt er det imidlertid liten grunn til å tro at de vil kunne føre til noen påtale under straffeloven § 185. Det er imidlertid ganske klart at de rasistiske meldingene Bamba mottok dersom de er blitt kodet riktig av Vest politidistrikt da anmeldelsen ble mottatt, vil kunne rammes av straffeloven § 266 om 'hensynsløs, plagsom' atferd.

Selv om lovgiver (altså Stortinget) alt ved lovendringen av straffeloven § 135 a i 2005 gjorde det klart at en ytring skulle være å anse som offentlig uansett hvor eller hvordan den er fremsatt så lenge den er fremsatt på en måte som gjør den egnet til å nå «et større antall personer» (Oslo politidistrikt 2015: 31), var det interessant nok ikke før 2013 at ytringer publisert på internett ble omfattet av norske straffebestemmelser mot hatefulle og diskriminerende ytringer. For i 2012 frifant Høyesterett en Bergens-basert blogger for oppfordring eller tilskyndelse til eller forherligelse av straffbare handlinger under straffeloven § 140 med henvisning til at ytringen ikke kunne anses som å ha vært offentlig all den stund den var fremsatt på internett.²⁹ Det kan imidlertid være hatkriminalitet selv om den ikke omfattes av straffeloven § 185 kommer på grunn av offentlighetskravet. Ytringer kan like fullt forstås som hatkriminalitet og rammes for eksempel av straffeloven § 266 om 'plagsom, hensynsløs atferd' og straffeloven § 263 om trusler.

5.1.2 § 185. Hatefulle ytringer

“Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefull ytring. Som ytring regnes også bruk av symboler. Den som i andres nærvær forsettlig eller grovt uaktsomt fremsetter en slik ytring overfor en som rammes av denne, jf. annet ledd, straffes med bot eller fengsel inntil 1 år.

²⁹ Saken angikk en mannlig student fra Bergen som på sin internett-blogg hadde oppfordret til drap på polititjenestemenn på Torgalmenningen i Bergen, og som på det grunnlag hadde blitt siktet med henvisning til straffeloven § 140, og som først hadde blitt domfelt for forholdet i Nordhordaland tingrett. <https://lovdata.no/dokument/HRSTR/avgjorelse/hr-2012-1554-u>

Med diskriminerende eller hatefull ytring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres:³⁰

- (a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse
- (b) religion eller livssyn
- (c) seksuelle orientering,
- (d) kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, eller
- (e) nedsatte funksjonsevne.”

5.1.3 § 186. Diskriminering

“Med bot eller fengsel inntil 6 måneder straffes den som i ervervsmessig eller liknende virksomhet nekter en person varer eller tjenester på grunn av personens³¹

- (a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse
- (b) religion og livssyn
- (c) seksuelle orientering,
- (d) kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, eller
- nedsatte funksjonsevne, såfremt nektelsen ikke skyldes manglende fysisk tilrettelegging

På samme måte straffes den som av en slik grunn nekter en person adgang til en offentlig forestilling, oppvisning eller annen sammenkomst på de vilkår som gjelder for andre.”

Selv om det fremgår av begge straffebestemmelsene at medvirkning også kan være straffbart, hører det i henhold til eksisterende norsk rettspraksis med til de absolutte unntakene at medvirkning blir straffet. Det har heller ikke forekommet i norsk rettspraksis etter at lovbestemmelsen om at symboler også skulle være å anse som ytringer i henhold til straffeloven ble inntatt i straffeloven § 135 a– som var forløperen til straffeloven § 185 om hatefulle ytringer – i 2005 – at noen er blitt straffet for offentlig bruk av rasistiske symboler i Norge. Den manglende anvendelse av denne straffebestemmelsen fra norsk påtalemyndighet og norske domstolars side har da også blitt møtt med offentlig kritikk (Bangstad mfl. 2020a). Det har også ofte vært anført som en kritikk av straffeloven § 185 at den åpner for kriminalisering av religions- eller islam-kritiske ytringer som kan anses som både legitime og nødvendige i et liberalt og demokratisk samfunn. Det har også vært hevdet at straffebestemmelsen er en arv fra internasjonale konvensjoner som ble initiert av totalitære stater i den tidligere kommunistiske Østblokken (se Bangstad og Kohn 2016 for en tilbakevisning).

Til det første er det det å si at Høyesterett alt i den såkalte Vivi Krogh-dommen fra 1981 fastslo at det var minoritetsindivider, og ikke deres trosoverbevisninger, som var å anse som beskyttet av straffeloven § 135 a. Norske rettsinstanser har så vidt det kan bringes i erfaring i alle år etter denne dommen har forholdt seg til denne presedensen. En ytterligere understrekning av at det faktisk forholder seg slik får vi fra lovgivers side også i og med Stortingets avskaffelse av den såkalte blasfemi-paragrafen (tidligere straffeloven § 142) i 2015. Til det andre er det det å si at det sentrale historiske bakteppet for FNs konvensjon om rasediskriminering fra 1965 ikke er å finne i den kommunistiske Østblokken, men

30 Tilføyd ved lov 7 mars 2008 nr. 4, endret ved lov 19 juni 2009 nr. 74. Endres ved lov 4 des 2020 nr. 135 (ikr. 1 jan 2021 iflg. res. 4 des 2020 nr. 2592).

31 Tilføyd ved lov 7 mars 2008 nr. 4. Endres ved lov 4 des 2020 nr. 135 (ikr. 1 jan 2021 iflg. res. 4 des 2020 nr. 2592).

derimot i fremveksten av en blokk bestående av avkoloniserte afrikanske og asiatiske stater, den såkalte Bandung-blokken, som på 1950- og 1960-tallet ønsket å bruke FN-systemet for å fremme anti-kolonialisme og anti-rasisme. Blokkens initiativer på dette feltet rettet seg ikke minst mot det rasistiske apartheidregimet i Sør-Afrika (1948–1994) (Sikkink 2018).

Det er i tillegg ulike andre straffebestemmelser hvor hatefull eller diskriminerende motivasjon er tillagt rettslig betydning. Blant disse er straffeloven § 174 om tortur, straffeloven § 264 om grove trusler, straffeloven § 272 om grov kroppskrenkelse, straffeloven § 274 om grov kroppsskade og straffeloven § 352 om grovt skadeverk (Oslo politidistrikt 2015: 8). Kriminalitet med hatefullt eller diskriminerende motiv kan i henhold til straffeloven § 77 også være straffeskjerpende i andre straffesaker. Mest kjent i denne sammenhengen er sannsynligvis det nynazistiske drapet på femtenårige Benjamin Hermansen på Åsbråten på Holmlia den 26. januar 2001 (Bangstad 2020b). I rettsaken som fulgte ble de tre norske nynazistene som ble dømt for drap og/eller medvirkning til drapet på Hermansen også idømt en straffeskjerping fordi drapet ble vurdert av to rettsinstanser som å være rasistisk motivert. Gitt at terskelen for strafferettslig påtale i hatkriminalitet, og da spesielt i saker knyttet til hatytringer, er relativt høy, er det et svært begrenset antall hatkriminaliteter som ender opp med påtale, og selvsagt et enda mer begrenset antall hatkriminaliteter som fører til felle dom. I enkelte saker anvendes fortsatt forelegg som reaksjon på overtredelser av straffeloven § 185 om hatefulle ytringer.

5.2 Utbredelse og fenomenforståelse

Riksadvokaten har helt tilbake til 2002, og senest i Prioriteringsrundskriv nr. 1 2020, pålagt politiet å prioritere hatkriminalitet uavhengig av alvorlighetsgrad. I Riksadvokatens første rundskriv om dette i 2002, som hadde bakgrunn i det nynazistiske og rasistiske drapet på Benjamin Hermansen på Holmlia i 2001, ble det understreket at «rasismesaker» skulle prioriteres. Selve begrepet hatkriminalitet er i seg selv ganske nytt også i en norsk sammenheng, og det er først i 2010 at begrepet tas i bruk i Riksadvokatens rundskriv. Det er imidlertid rimelig å tolke dette inn i kontekst av den senere understrekningen av betydningen av satsing på hatkriminalitet. Bakgrunnen for Riksadvokatens særskilte understrekning av at hatkriminalitet skal prioriteres er at det er en form for kriminalitet som rammer både den fornærmede direkte og den bredere gruppen fornærmede tilhører eller antas å tilhøre (Vest Politidistrikt 2020a: 1). Fra den etter hvert omfattende faglitteraturen på hatefulle ytringer og annen hatkriminalitet vet vi da også at denne typen kriminalitet kan medføre både psykisk og fysisk uhelse og å begrense minoriteters evne og vilje til å utøve sentrale demokratiske rettigheter, så som ytringsfrihet og deltakelse i det sivile samfunn (Waldron 2012; Nilsen 2014). Norsk statistikk bekrefter at personer med innvandrerbakgrunn er langt mer utsatte for hatkriminalitet enn personer uten slik bakgrunn (Bufdir 2020). Det er naturlig å se Riksadvokatens understrekning av behovet for å prioritere dette saksfeltet i 2002 som et uttrykk for den oppmerksomhet temaet fikk mot bakteppet av det nevnte rasistisk motiverte drapet på Benjamin Hermansen i 2001. Temaet ble også viet betydelig offentlig oppmerksomhet etter Anders Behring Breiviks terrorangrep på Regjeringskvartalet i Oslo og på AUFs sommerleir på Utøya den 22. juli 2011, som blant annet var motivert av hat mot muslimer og innvandrere, og Breiviks langvarige eksponering for høyreekstreme og såkalt kontra-jihadistisk tankegods på internett i årene som ledet opp til terrorangrepene.

Den første personen i norsk historie som ble domfelt på grunn av hatefulle ytringer var Olav Hoaas (1936–), en universitetsutdannet norsk lektor i historie med klare nazisympatier som hadde fremsatt rasistiske og antisemittiske uttalelser i et intervju med VG i 1975 (Simonsen 2020). Det er imidlertid verdt å understreke at norsk rettspraksis knyttet til hatefulle ytringer like siden da har vært nokså begrenset,

og at terskelen for både påtale og domfellelse for alle praktiske formål må anses som relativt høy. Særlig var dette tilfellet i perioden 1970-2012. Bangstad (2012: 500) viser eksempelvis til at det er dokumentert at kun syv personer ble tiltalt med henvisning til straffeloven § 135 om hatytringer i perioden 1977 til 2001, og at seks av disse ble domfelt for forholdene. Mye tyder også på at politiets evne og vilje til å prioritere saker anmeldt med henvisning til straffeloven § 135 a i perioden 1977 til 2001 var svært begrenset.

I en gjennomgang av 130 saker under straffeloven § 135 a i 2001 fant Riksadvokaten at i om lag halvparten av disse sakene hadde politiets etterforskning vært inadekvat (Bangstad 2012: 500). Samtidig har rettspraksis under straffelovsbestemmelsene knyttet til hatefulle og diskriminerende ytringer i høyere rettsinstanser i Norge tidvis stått i et svært konfliktfylt forhold til norske myndigheters konvensjonsforpliktelser under FNs rasediskrimineringskonvensjon 1965 og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (UN ICCPR) (1976). I kraft av menneskerettsloven som ble vedtatt av Stortinget i 1999 skal disse ha presedens over norsk lov i tilfeller av direkte konflikt.

Det mest talende eksempelet på dette er den såkalte Sjølie-dommen i norsk Høyesterett i 2002, der en delt norsk Høyesterett endte opp med å frifinne den norske nynazisten og Boot Boys-lederen Terje Sjølie for klart og utvetydig rasistiske og antisemittiske ytringer han hadde fremsatt under en nynazistisk minnemarsj for nazilederen Rudolf Hess i Askim i 2000. Begrunnelsen var at Sjølies ytringer var å anse som «politiske,» og derfor å anse som vernet i henhold til Grunnloven § 100. Sjølie-dommen førte til at norske myndigheter i 2005 fikk flengende kritikk fra FNs rasediskrimineringskommisjon i Genève i Sveits, som i en uttalelse konkluderte med at norske myndigheter med dette hadde brutt sine konvensjonsforpliktelser under FNs rasediskrimineringskonvensjon 1965, artikkel 4 og 6 (Kohn og Bangstad 2012).

Sjølie-dommen kan i kraft av senere avgjørelser i saker under straffeloven § 135 a og dens etterfølger Straffeloven § 185 i Høyesterett ikke lenger anses å ha presedensvirkninger. Mye tyder på at den av dagens høyesterettsdommere anses som et tilbaketrukket kapittel, selv om dommere i lavere norske rettsinstanser til stadighet og problematisk nok synes å henvise aktivt til den i saker som angår straffeloven § 185.³² Helt siden Høyesteretts frifinnelse av Sjølie i 2002 har internasjonale overvåkningsorganer som FNs Rasediskrimineringskommisjon i Genève og Europarådets Kommisjon Mot Rasisme og Intolerance (ECRI) gjentatte ganger rettet kritikk mot norske myndigheter for manglende oppfølging og prioritering av tiltak mot rasisme og diskriminering.³³

De høyreekstreme terrorangrepene på Regjeringskvartalet og på AUFs sommerleir på Utøya den 22. juli 2011 (Bangstad 2014) resulterte blant annet i en offentlig debatt om høyreekstremisme, muslimhat, rasisme og hatytringer (Bangstad og Vetlesen 2011). Fra norske myndigheters side utløste de høyreekstreme terrorangrepene et sterkere fokus på og innsats mot hatytringer og hatkriminalitet både nasjonalt og internasjonalt. Denne innsatsen, som ble initiert av Stoltenberg II-regjeringen i 2011, har vært videreført av både Solberg I- og Solberg II-regjeringen. Dette har blant annet medført en økt

³² Agder Lagmannsretts frifinnelse av tre lokale nynazister i den såkalte hakekorsdommen fra 2020 refererer eksempelvis utførlig til Høyesteretts frifinnelse av Sjølie i 2002.

³³ For dette, se for eksempel ECRIs konklusjoner vedr. Norge i den 4. rapporteringsrunden i 2012: <https://rm.coe.int/interim-follow-up-conclusions-on-norway-4th-monitoring-cycle/16808b5989> og ICERDs konklusjoner vedr. Norge i den 23. og 24. rapporteringsrunden i 2019: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fNOR%2fCO%2f21-22&Lang=en

prioritering av hatkriminalitet og hatytringer i langt de fleste politidistrikt landet over, økte bevilgninger til forskning på temaet, innføring av obligatorisk årlig opplæring på temaet, og innføring av et særskilt studium i hatkriminalitet ved Politihøgskolen (PHS) i Oslo (STRASAK-rapporten 2019: 41). Politidirektoratet (POD) i Oslo har også utarbeidet en egen veileder om registrering av hatkriminalitet som i 2018 ble distribuert til samtlige politidistrikt (STRASAK 2019: 41). Ikke minst har Oslo Politidistrikt som det første politidistriktet i Norge noensinne etablert en dedikert hatkriminalenhet. Denne enheten har vært operativ siden 2013, og har vært sterkt medvirkende til økningen i anmeldt og registrert hatkriminalitet, ikke bare i Oslo politidistrikt, men i nesten samtlige politidistrikt landet over siden den gang. Hatkriminaliteten ved Oslo politidistrikt, som har hatt en nøkkelrolle også i opplæring på feltet i andre norske politidistrikter, har også bidratt til at antallet påtaler og domfellelser for hatkriminalitet har økt betydelig siden 2013.

Hatkriminalitet spesifikt rettet mot personer med antatt eller reell muslimsk bakgrunn resulterte før 2013 ytterst sjeldent i tiltale. Spesielt hva angår hatkriminalitet rettet mot muslimer har det i ulike politidistrikt landet over vært en utvikling der antallet anmeldte og registrerte forhold, og også påtale og domfellelser, har økt markant. Det er viktig å understreke at når antallet registrerte forhold øker, så må det i utgangspunktet betraktes som uttrykk for en positiv utvikling. Økt antall registreringer reflekterer vel så mye en økt villighet til å anmelde straffbare forhold fra berørte minoriteters side som at antallet faktiske forhold der ute har økt. En annen sentral faktor som vil påvirke antallet hatkrimregistreringer er lokale politidistrikters grad av kompetanse på oppdagelse og registrering av hatkriminalitet.

Villigheten til å anmelde straffbar hatkriminalitet vil til enhver tid også være en funksjon av:

- relevant kunnskap eller bevissthet om straffebestemmelser knyttet til hatkriminalitet og
- tillit til politi og påtalemyndigheter.

Følgelig er det også grunn til å understreke at i politidistrikt hvor man de siste årene har sett en nedgang i registrert hatkriminalitet etter alt å dømme står overfor en totalt sett negativ utvikling, der villigheten til å anmelde er redusert som en følge av redusert eller sviktende tillit til politi og påtalemyndigheter.³⁴ Det kan imidlertid også skyldes manglende kompetanse på registrering i det aktuelle politidistriktet. I 2018 ble antisemittisme skilt ut som et eget hatmotiv i politiets straffesakssystem. Som en følge av regjeringens handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer fra 2020 (Regjeringen 2020) vil muslimhat i 2021 bli innført som særskilt hatmotiv i politiets straffesaksregister (Regjeringen 2020: 40).

³⁴ I perioden 2018 til 2020 er det kun to politidistrikter i Norge hvor registrert hatkriminalitet har gått ned. De to politidistriktene det her er snakk om er Agder og Troms politidistrikt. Forfatteren av dette notatet (Bangstad) har på grunnlag av langvarig erfaring med etnografisk forskning på etterspillet etter den ytterliggående anti-muslimske organisasjonen SIAN eller Stopp Islamiseringen av Norge sin Koranbrenning på Domkirketorget 16. november 2019 klare empiriske holdepunkter som peker i retning av manglende tillit til lokalt politi fra berørte muslimske gruppers side, etter at Agder Politidistrikt ved flere anledninger har henlagt anmeldelser mot SIAN-profiler som «intet straffbart forhold.»

5.3 Hatkriminalitet og tilliten til politiet

Ifølge Politiets Innbyggerundersøkelse 2019 (Kantar 2019) hadde 2 % av de spurte i et nasjonalt og representativt utvalg opplevd hatkriminalitet i 2018 (Kantar 2019: 31). Befolkningens generelle tillit til politiets evne til å håndtere hatkriminalitet på en god måte er også lav sammenliknet med tilliten til politiet fra befolkningen i andre saker: bare 4 av 10 mener politiet håndterer hatkriminalitet på en god måte (Kantar 2019: i). Vi har ikke sikre tall på graden av tillit til politiets evne til å håndtere hatkriminalitet på en god måte blant de deler av den norske befolkningen som har innvandrers- eller minoritetsbakgrunn, men det fremstår som nokså sannsynlig at tilliten til politiet på dette feltet er lavere i denne delen av befolkningen enn i befolkningen som helhet. Videre har ofre for hatkriminalitet særlig lav tillit til politiet (Kantar 2019: 5). Det lar seg ikke utlede av disse tallene hvilken andel av de som har opplevd å være offer for hatkriminalitet som faktisk har anmeldt hatkriminalforholdene, og vi kan derfor ikke konkludere med sikkerhet i hvilken grad det er deres eventuelle kontakt med politiet som forklarer deres lave tillit til politiet på dette feltet. Det man imidlertid kan fastslå med stor grad av sikkerhet er at tilliten til politiets arbeid i hatkriminal saker også avhenger av hatkriminalofres faktiske opplevelser i kontakt med politiet. Hatkriminal saker vil fra politiets side ofte bli henlagt med henvisning til at gjerningspersonen/e er ukjent/e, etter bevisets stilling eller fordi det etter politiets vurdering ikke dreier seg om et straffbart forhold.

Men det er opplagt at måten personer som velger å anmelde hatkriminalitet blir møtt på av lokalt politi, måten deres sak følges opp på og formen på politiets tilbakemelding på utfallet av saken er av stor betydning. I øvrige deler av denne studien har vi også intervjuet personer som enten selv har anmeldt hatkriminalitet eller som har bistått med å anmelde hatkriminalitet begått på offentlig sted i Bergen sentrum. I et tilfelle fortalte informanten om en positiv og imøtekomende holdning fra politibetjenten som mottok anmeldelsen. Men informanten var også frustrert over at saken etter få dager ble henlagt, og det tilsynelatende uten at politiet hadde gjort noen forsøk på å klarlegge hendelsesforløpet eller å identifisere gjerningspersonen ut ifra bildemateriale innlevert sammen med anmeldelsen.

Informanten opplevde det også som provoserende at henleggelsen kun ble meddelt gjennom tilsendt brev med et standardformular. I et annet tilfelle var en informant som hadde bistått LHBT-personer med minoritetsbakgrunn med en anmeldelse etter et voldelig overfall på offentlig sted i Bergen sentrum frustrert som en følge av at saken var blitt henlagt, selv om det også var levert bildebevis med anmeldelsen. Liten tillit til politiet er da også blant de tre viktigste grunnene som oppgis når folk oppgir at de aktivt har latt være å anmelde hatkriminalitet (Kantar 2019: 34)

Uansett vil det være store og såkalte *doble* mørketall med hensyn til hatkriminalitet i ethvert norsk politidistrikt. Det er selvsagt også tilfelle i Vest politidistrikt. Med doble mørketall siktes det til at det er mange saker på dette feltet som av ulike grunner ikke blir anmeldt, og at saker som blir anmeldt ikke blir registrert som hatkriminal, og dermed ikke kommer med på hatkriminalstatistikken. Mørketallene er etter alt å dømme særskilt store med hensyn til hattrykninger på nett: av 74 registrerte hatkriminal saker i Vest politidistrikt i 2019 var bare 4 saker knyttet helt eller delvis til internett (Vest politidistrikt 2020a: 5).

5.4 Hatkriminal: det nasjonale bildet

Ifølge STRASAK-rapporten for 2019 ble det i 2019 anmeldt 761 tilfeller av hatmotivert kriminalitet i Norge. Av disse utgjorde hatefulle trykninger 308 saker, hatmotivert vold 250 saker, og hatmotivert skadeverk 32 saker. Det ble i 2019 registrert i alt 854 ulike hatmotiv.

Dette forteller oss at det i en og samme sak kan være flere og sammensatte hatmotiv som rammes av de aktuelle straffebestemmelsene (STRASAK 2019: 41, 43). Blant de registrerte hatmotivene er rase/etnisk tilhørighet fortsatt dominerende med 62 prosent av sakene, mens 17 prosent av sakene hadde religion eller antatt religion som hatmotiv, og 14 prosent lesbisk eller homofil orientering (STRASAK-rapporten 2019: 43). Det er altså grunn til å anta at den klassiske hudfarge-rasismen fortsatt dominerer bildet hva angår anmeldt hatkriminalitet i Norge. Økningen i antallet anmeldelser av hatkriminalitet på nasjonalt plan de siste fem årene har vært betydelig. Økningen fra 2015 til 2019 var på hele 119,3 prosent (STRASAK-rapporten 2019: 41), og fra 2018 til 2019 var økningen på 22,0 prosent nasjonalt (STRASAK-rapporten 2019: 41).

5.5 Hatkrim i Vest politidistrikt

Vest politidistrikt omfatter 38 kommuner med totalt 593 450 innbyggere i Vestland fylke. Bergen er med 285 070 registrerte innbyggere den suverent største byen i fylket, og huser også det administrative senteret for Vest politidistrikt. Bergen er også den kommunen i Vest politidistrikt som har desidert flest innbyggere med innvandringsbakgrunn eller etterkommere etter innvandrere (i reelle tall). Selv om hatkrimstatistikken vi her legger frem altså omfatter langt flere kommuner enn bare Bergen, er det med andre ord grunn til å anta at de langt fleste hatkrimregistreringene i Vest politidistrikt skriver seg fra nettopp Bergen. Vi har for denne rapportens formål ikke fått brakt på det rene hvor stor andel av de registrerte hatkrimtilfellene som har funnet sted i Bergen kommune. Gitt hvordan STRASAK-statistikken og lokale politidistrikters statistikk på dette føres har en slik oversikt heller ikke vært tilgjengelig i arbeidet med denne rapporten. Det som imidlertid er klart er at 70 prosent av hatkrimregistreringene som er omfattet av hatkrimregistreringene i Vest politidistrikt i 2019 ble registrert i driftsenheten Bergen, Askøy og Øygarden, eller altså Bergen og omkringliggende land- og øykommuner (Vest Politidistrikt 2020a: 3).

I perioden 2015-19 har det vært en betydelig økning av antallet registrerte hatkrimsaker i samtlige politidistrikt i Norge (STRASAK 2019: 42). Vest politidistrikt er sammen med Finnmark og Møre og Romsdal det politidistriktet som har hatt den prosentvis høyeste veksten i registrerte hatkrimsaker mellom 2015 og 2019, med en økning på 268,4 prosent i den aktuelle perioden, ifølge den nasjonale STRASAK-rapporten fra 2019. Det reflekterer en antallsmessig økning fra 19 til 70 saker i den aktuelle perioden. Det fremgår også fra STRASAK-rapporten fra 2019 at Vest politidistrikt fra 2018-19 med 70,7 prosents økning var det politidistriktet som hadde den høyeste prosentvise økningen av hatkrimregistreringer i landet som helhet (STRASAK 2019: 42). En rapport utarbeidet ved Avsnitt for strategisk analyse i Vest politidistrikt, datert 11. september 2020, gir imidlertid noe annerledes tall basert på uttak av statistikk fra STRASAK. Her er det snakk om 23 anmeldte saker registrert som hatkriminalitet i Vest politidistrikt i 2015, og 74 registrerte i 2019, som tilsvarer en økning på 222 prosent i perioden (Vest politidistrikt 2020a: 3). Vi tar for denne rapportens formål derfor utgangspunkt i tallene fra Vest politidistrikt i deres rapport fra september 2020, snarere enn tallene for Vest politidistrikt i den nasjonale STRASAK-rapporten for 2019. Ved en gjennomgang av sakene har man i Vest politidistrikt også funnet at 4 av de totalt 78 anmeldelsene som man fant at ble levert på hatkriminalitet i Vest politidistrikt i 2019 var feilført eller ikke falt inn under betegnelsen hatkriminalitet. Det opplyses også at man ikke har utført noen tilsvarende gjennomlesning av anmeldte og registrerte hatkrimforhold for perioden 2015 til 2018, og at dette etter alt å dømme innebærer at det kan ha forekommet feilregistreringer i den aktuelle perioden. Det betyr også at det må utvises en viss forsiktighet med sammenlikninger mellom anmeldt og registrert hatkriminalitet fra år til år i perioden 2015 til 2019 (Vest politidistrikt 2020a).

Det er i perioden 2017 til 2019 at det finner sted en særskilt markant økning i antallet anmeldte og registrerte hatkriminaliteter i Vest politidistrikt. I 2017 var det 29 anmeldte tilfeller av hatkriminalitet i Vest politidistrikt, mens det i 2019 var hele 78 anmeldte forhold (hvorav altså 4 ved nærmere gjennomgang viste seg å være feilregistreringer). Som Vest politidistrikt selv bemerker i en omtale av resultatene for 2019 utarbeidet av Avsnitt for strategisk analyse i februar 2020, lar det seg ikke fastslå om den betydelige økningen av hatkriminaliteter i Vest politidistrikt siden 2015 skyldes bedre rutiner for registrering hos politiet, at flere velger å anmelde lovbruddene, at den faktiske hatkriminaliteten har økt, eller alle disse årsakene kombinert (Vest politidistrikt 2020b: 6). Det som er utvilsomt, er imidlertid at det har vært en betydelig satsning på hatkriminalitetsfeltet i Vest politidistrikt siden 2015. Det er grunn til å anta at det blant annet er som en følge av nettopp denne satsningen at det har vært en sterk økning i antallet hatkriminaliteter i Vest politidistrikt siden 2015. Denne økningen har etter alt å dømme fortsatt både i 2019 og i 2020. Sammenliknet med året før (2018) økte antallet registrerte hatkriminaliteter med 82 prosent i 2019. En gjennomgang fra ultimo august 2020 viser også at antallet registrerte hatkriminaliteter hadde økt fra 37 på samme tidspunkt i 2019 til 43 i 2020 (Vest Politidistrikt 2020a: Sammendrag). En foreløpig status for etterforskningsutfall i 27 hatkriminaliteter ved Vest politidistrikt registrert i 2020, rapportert av VG 25.01.2021, indikerte at bare et mindretall av disse sakene vil føre til påtale (Ording 2021). Av 27 saker her er:

- 4 henlagt mht. bevisets stilling
- 4 er henlagt på grunn av mangel på opplysninger om gjerningsmannen
- 3 er henlagt fordi det ikke er bevist et straffbart forhold
- 1 sak er henlagt fordi det ikke er rimelig grunn til å undersøke om det har skjedd et straffbart forhold
- I 1 sak er det gitt et forelegg
- I 13 av sakene har politiet ikke konkludert.

5.6 Hvor i Bergen finner hatkriminaliteten sted?

I Bergen knytter over 70 prosent av de registrerte hatkriminalitetene seg til forhold som fant sted i Bergen sentrum, og da nærmere bestemt Engen/Torgalmeningen og Torget/Bryggen. Antallet registrerte hatkriminaliteter i spesielt innvandrer-tette sentrumsnære bydeler i Bergen som Årstad og Laksevåg er relativt lave. Bergen sentrum er da også et område med mer offentlig ferdsel, og et område med langt flere utesteder med alkoholserving, forhold vi har grunn til å tro også har betydning for den lokale forekomsten av hatkriminalitet. Hele 70 prosent av de registrerte hatkriminalitetene i Vest politidistrikt i 2019 har funnet sted i tidsrommet mellom kl. 18:00 og 06:00 (Vest politidistrikt 2019: 3), hvilket klart indikerer at det er en sammenheng mellom bruk av rusmidler, ferdsel på trafikkert offentlig sted og utøvelse av og eksponering for hatkriminalitet.

5.7 Hvem er mest utsatt for hatkriminalitet i Bergen?

Blant relevante diskrimineringsgrunnlag peker mønstrene fra registrert hatkriminalitet i Vest politidistrikt seg ikke særskilt ut: i Vest politidistrikt, som ellers i landet, er det langt flest registreringer knyttet til etnisitet – som også omfatter hudfarge – som diskrimineringsgrunnlag. Deretter følger seksuell (det vil si homofil) orientering og religion. For 2019 var det som nevnt totalt 74 registrerte hatkriminaliteter: i 49 av disse var etnisitet det sentrale grunnlaget, i 12 av disse homofil orientering, og i 7 av disse religion. Innen

sistnevnte hatkriminalitetsgrunnlag er det, som ellers i landet, i særlig grad muslimer som er utsatte som ofre for hatkriminalitet (Vest politidistrikt 2020a: 5). Hatkriminalitets-motiver kan endre seg noe fra år til år: dette er opplagt også tilfelle i Bergen og i Vest politidistrikt.

Andelen saker der offerets eller ofrenes religion utgjør grunnlaget for hatkriminaliteten er relativt lav, med 7 prosent. Til sammenlikning har andelen knyttet til religion de siste årene i Oslo ligget relativt stabilt på 17 prosent (Oslo politidistrikt 2020: 8). Spesiell grunn til bekymring gir saker der hatkriminaliteten er barn. Oversikten over hatkriminalitet fra Vest politidistrikt gir foruroligende empiriske eksempler på begge typer hatkriminalitet. I en sak ble en trettenårig skoleelev med flyktningbakgrunn fra Irak umotivert banket opp av en fjortenårig medelev, mens andre elever bivånte det hele uten å gripe inn. I et annet tilfelle ble en gutt på ti år kastet ut av en lokal matbutikk av en voksen med beskjed om å «pakke tingene» sine og å «reise tilbake der du kommer fra» (Vest politidistrikt 2020a: 5).

5.8 Hvem er utøverne av hatkriminalitet?

Hatkriminalitetsstatistikken gir oss også et visst grunnlag for å si noe om hvem utøverne av hatkriminalitet i Vest politidistrikt er. Blant de 69 mistenkte, siktede eller domfelte i hatkriminalitetsaker i 2019 var det 57 menn og 12 kvinner. 28 prosent av disse hadde tidligere forhold knyttet til hatkriminalitet. Gjerningspersonene var mellom 12 og 78 år på gjerningstidspunktet. 67 av 69 registrerte gjerningspersoner hadde norsk statsborgerskap. At det i alt overveiende grad er personer med synlig innvandrings- eller minoritetsbakgrunn som rammes av hatkriminalitet bekreftes også at kun 5 av 69 registrerte gjerningspersoner var registrert som født i et annet land (Vest Politidistrikt 2020a: 5).

5.9 Sluttsatser

Statistikken over hatkriminalregistreringer som vi her har presentert, gir et klart inntrykk av at Vest politidistrikt, og spesielt distriktets medarbeidere ved den sentrale enheten i Bergen Sentrum, har prioritert arbeidet mot hatkriminalitet, særlig i perioden 2017-2020, i tråd med prioriteringslisten i rundskriv fra Riksadvokaten i Oslo. At den prosentvise veksten i hatkriminalregistreringer i Vest politidistrikt har vært sterkere enn i samtlige andre politidistrikter i landet med unntak av Finnmark og Møre og Romsdal i perioden 2015-2020, indikerer at det er nedlagt et grundig og systematisk arbeid på dette feltet i politidistriktet. Samtidig er det som Vest politidistrikt selv konkluderer i sine rapporter på hatkriminalfeltet, all mulig grunn til å anta at det er store mørketall på feltet, og ikke minst knyttet til hatkriminalitet på internett. Hvor mange av de registrerte hatkriminalsakene i Vest politidistrikt i 2019 som var egen-initierte og basert på internettsøk, det vil si at politiet selv oppretter sak på grunnlag av aktiv etterforskning i form av internettsøk, vet vi ikke, men det er grunn til å anta at dette utgjør en begrenset andel av de totale hatkriminalregistreringene. Her synes det med andre ord å være et forbedringspotensial. Vi finner også grunn til å stille spørsmål knyttet til at andelen saker hvor offeret eller ofrenes religion er grunnlaget for hatkriminalitet i Vest politidistrikt er så vidt mye lavere enn i Oslo Politidistrikt. Vi mener også på grunnlag av informantdata at det kan være grunn til å stille spørsmål om hvorvidt det lokale politiets rutiner, kompetanse og/eller kapasitet i forhold til etterforskning og ikke minst oppfølging av tilbakemeldinger til personer som har valgt å anmelde hatkriminalitet er gode nok.

6 Rasisme i mediene i Bergen

Kapittelet er utarbeidet av Lise B. Grung, i Vista Analyse.

I dette kapitlet gir vi et kort innblikk i behandlingen av rasisme i det offentlige rom slik fenomenet presenteres i media. Gjennomgangen fra Bergen er begrenset til perioden 1. til 31. desember 2020. Vi gir også en overordnet oversikt over bruken av rasisme i media på nasjonalt nivå.

Vi deler kapittelet inn i tre deler:

- Først belyser vi siste 10 års utvikling av frekvensen av ordet rasisme i mediene mer generelt.
- Deretter ser vi på bruken av begrepet rasisme i Bergenspressen i desember 2020, med en utdypende omtale av tre mediesaker denne perioden
- En kort oppsummering

Vi har valgt å se på bruken av ordet rasisme, fordi språk og retorikk bidrar til å påvirke folks oppfatning av virkeligheten, og selve virkeligheten. Kort sagt hvordan man snakker om grupper og mennesker påvirker disse gruppenes liv og samfunnet rundt (Helleland, 2019). I en fullstendig analyse av medienes dekning av fenomenet rasisme, må flere ord og begreper inkluderes.

6.1 Økt bruk av begrepet rasisme i norske medier

Ifølge søkemotoren Retriever ble rasisme nevnt 18 412 ganger i norsk media i 2020, i motsetning til 10 116 ganger i 2019 (Arkivanalyse utført i retriever 26.01.2021). Til sammenlikning ble ordet rasisme omtalt i mediene 7 834 ganger i 2011, som er det året hvor Utøya massakren fant sted.

Tabell 6.1 oppsummerer bruken av ordet rasisme i norske medier. Frekvensen og bruken av begrepet viser at rasisme står høyt på dagsorden i norske medier, og at saker som omhandler rasisme har hatt stor oppmerksomhet i 2020.

Tabell 6.1 **Bruk av ordet rasisme i norske medier i 2020, 2019 og 2011**

Rasisme i mediene etter år	Antall ganger ordet rasisme nevnes
2020	18 412
2019	10 116
2011	7 834

Kilde: Arkivspøk i Retriever, 26.01.21

En ren opptelling av begrepet rasisme trekker i retning av at rasisme som fenomen har fått økt oppmerksomhet i norske medier de siste årene. Det er imidlertid ikke mulig å trekke denne konklusjonen på grunnlag av bruken av kun ett begrep uten å kontrollere for artikler med bruk av ord som fremmedhat, -frykt, diskriminering og andre ord som kan knyttes til rasisme. Vi kan likevel slå fast at rasisme som fenomen har hatt stor oppmerksomhet i norske medier, både i 2019 og 2020. Vårt enkle søk kan også tyde på en økende oppmerksomhet om fenomenet.

Til sammenlikning gjorde Retriever i 2011 en analyse for IMDi av hvordan innvandrere fremstilles i mediene (Retriever, 2011). De tar der for seg frekvensen av ulike begreper knyttet til innvandring i mediene. I undersøkelsen er diskriminering og rasisme slått sammen og viser 5445 artikler der disse ordene brukes i perioden 1.7.2010 til 1.7.2011. Andre ord som brukes hyppig i denne perioden, er fremmedfrykt, høyreekstrem, og innvandring. Innvandring/innvandrere ble eksempelvis omtalt i over 9 100 artikler i 33 medier i samme periode. Statsminister Jens Stoltenberg, som var den mest omtalte personen i norske medier i denne perioden, ble omtalt i nærmere 11.200 artikler (Retriever, 2011). Bruken av begrepene innvandring/innvandrer i et medieoppslag, er langt fra ensbetydende med at oppslaget handler om rasisme, men kan i noen tilfelle være relatert til saker av rasistisk karakter, uten at rasismebegrepet brukes.

Vel så viktig som å kvantifisere bruken av et begrep for å vurdere «viktigheten» at et fenomen i norske medier, er det å vurdere hvem som kommer til ordet, hvordan, og i hvilke sammenhenger et begrep som beskriver et fenomen brukes. Dette har vi forsøkt å belyse for Bergensområde gjennom å følge bruken av begrepet rasisme en måned (desember 2020) i Bergenspressen, nærmere bestemt Bergens Tidende (BT).

6.2 Hvor ofte bruker den trykte pressen i Bergen ordet rasisme?

Vi har sett generelt på medieoppslag i pressen i Bergen som omtaler rasisme i perioden 1. desember til 1. januar 2020. Vi finner 24 saker der ordet rasisme er brukt i denne perioden. Av disse sakene er det en stor andel (5) som handler om internasjonal fotball, hvorav noen kan relateres til Black Lives Matter-bevegelsen der Premier League-spillerne markerte kampen mot rasisme ved å bytte ut egne navn på spilledraktene med Black Lives Matter i ligaens 12 første kamper etter koronapausen våren 2020. Black Lives Matter-bevegelsen fikk en framvekst internasjonalt etter politidrapet på afroamerikanske George Floyd 25. mai i USA. Bevegelsen slo også inn i den internasjonale idretten, der utøvere markerte antirasistiske holdninger gjennom å knele i forbindelse med kampstart eller andre seremonier i forbindelse med konkurranser. Oppslagene i Bergenspressen i desember 2020 (og tidligere), bidrar til å sette hendelser i norsk idrett generelt, og Bergensidretten spesielt, i et større perspektiv gjennom å synliggjøre at idrettsutøvere står sammen i kampen mot rasistiske fordommer på tvers av nasjoner og idrettsgrener.

10 av treffene dreier seg om episoder i norsk fotball, hvorav 6 av treffene konkret handler om en sak, den såkalte Bamba-saken (se kapittel 6.2.2). Vi finner også en sak fra håndball. Rasisme innenfor idrett, og da særdeles fotball, kan med dette sies å være gitt stor oppmerksomhet i Bergenspressen i desember 2020. I sakene relatert til idrett/fotball er det gjennomgående de som utsettes for rasisme og/eller idrettsledere/supportere som tar tydelig avstand fra hendelsene som får oppmerksomhet, og som kommer til ordet. I enkelte artikler kan det også spores en institusjonell kritikk fordi det fra ansvarlig hold ikke gjøres mer for å forhindre rasisme på idrettsarenaen.

Av andre saker med relevans for Bergen, finner vi omtale av en mobbesak som også inneholder rasisme (se kapittel 6.2.1). Denne saken omtales to ganger i desember 2021, men er bredt omtalt gjennom flere artikler tidligere. Også i denne saken kommer den parten som er utsatt for rasisme til ordet gjennom pårørende og støttespiller, og det reises en tydelig institusjonell kritikk gjennom pressens behandling av saken. Øvrige saker som omhandler rasisme i perioden vi har sett på, er av mer internasjonal karakter, utenriks og kultur. Ett debattinnlegg i perioden handler om Black face debatten i forbindelse med at TV-serien «Nisser over skog og hei» ble trukket, med referanse til rasisme, og deretter ble tatt inn igjen.

Saken som sådan har ikke noe med Bergen å gjøre, men viser at Bergenspressen er åpen, og gir plass til debatter av nasjonal karakter som omhandler rasisme.

I tillegg til artiklene som bruker ordet rasisme, kan det også være artikler og temaer som omhandler rasisme uten at ordet brukes, slik vi så i forrige avsnitt. Tallene gir dermed kun en indikasjon på antallet saker der rasisme har vært tema, og hvilke arenaer pressen gir oppmerksomhet til ved rasistiske hendelser. Oppslagene gir ikke i seg selv grunnlag til å konkludere med at strukturell rasisme er mer utbredt i fotballen enn på andre arenaer, men temaene som dekkes og frekvensen i dekningen, gir oss et bilde av hvilke rasistiske hendelser/episoder som gis offentlig oppmerksomhet.

Språket som brukes i mediene kan påvirke ulike gruppers liv, og bidra til både økt stigmatisering- og økt åpenhet. Ved at offentlige medier gir rasistiske saker og hendelser oppmerksomhet, konfronterer ansvarlige og tar avstand fra hendelsene, legges det også et grunnlag for handling og en viss grad av oppreisning for de som utsettes for rasisme.

6.2.1 «Jenten ble utsatt for rasisme på skolen. Bergen Kommune gjorde ikke nok for å stoppe det»

I desember ser vi en sak om rasisme fra skoleverket i Bergen omtalt i mediene.

Saken ble bl.a. omtalt i Bergens Tidende 21. 12. 2020. Det kommer fram at Bergen kommune har erkjent at de ikke klarte å stoppe rasisme mot ei jente i skolen, og har kommet med en beklagelse. Diskrimineringsnemda har fastslått at Bergen Kommune brøt loven i denne saken. I dekningen av saken gis blant annet Diskrimineringsnemda en stemme der direktør Ashan Nishanta uttaler følgende:³⁵

“ «Dette er første gang diskrimineringsnemda har konstatert at en kommune har brutt plikten til å søke å hindre trakassering på bakgrunn av etnisitet i skolen»

Ashan Nishanta (uttalelse i BT 22.12.2020)

Omtalen i mediene beskriver at saken har hatt store konsekvenser for jenta, og at det over tid har vært det skolen har omtalt som «samspillsproblemer». Skolen mener de har fulgt regelverket, og at de satte i gang tiltak for å bedre situasjonen. Det blir påpekt i saken at det ble lagt for mye ansvar på jenta selv, og at det ikke ble tydeliggjort overfor de andre elevene at trakassering ikke tolereres.

Skoledirektør i Bergen kommune, Marius Arnason Bøe, uttaler seg i samme artikkel. Han bemerker at han ikke har anledning til å kommentere enkeltsaker, men viser til at kommunen endret en veileder mot mobbing etter saken ble kjent; ved å legge inn presiseringer om diskriminering, og at diskriminering kan fremme tiltak. Ligestillings og Diskrimineringsombudet (LDO) mener at skolen ikke har brutt plikten til å forebygge diskriminering generelt. Men det understrekes også at god forebygging ikke garanterer en god håndtering av enkeltsaker.

Av vedtaket i saken fra Diskrimineringsombudet, fremgår det at skolens og hennes foreldres grunnlagsforståelse av det hun har opplevd, ikke samsvarer. Mens den aktuelle skolen har definert dette som enkeltstående hendelser med rasistisk tilsnitt fordelt over ulike år, har foreldrene forstått det som et uttrykk for systematisk rasisme. Skolens generelle verktøy for å håndtere mobbing, ser ikke ut til å ha fungert i forhold til den rasismen eleven opplevde. Fra den aktuelle skolens side vises det til at skolen

³⁵ [Jenten ble utsatt for rasisme på skolen over flere år. Bergen kommune gjorde ikke nok for å stoppe det. \(bt.no\)](#)³⁵.

har gjennomført ulike tiltak. Blant annet deltok skolen i det nasjonale prosjektet *Dembra*³⁶, et nasjonalt program i regi av Holocaustsenteret om demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme, i denne perioden.

Å belyse et tilfelle av rasisme i skolen i mediene, og det faktum at saken blir løftet hele veien til diskrimineringsombudet, innebærer at debatten knyttet til diskriminering og rasisme blir konkretisert.

Kommunen får også en mulighet til å handle, og det stilles forventninger på institusjonelt nivå om bedre forebygging og håndtering av saker av denne art. At saken omtales i media, bidrar også til en åpenhet om temaet, og gir en form for offentlig anerkjennelse og støtte til skoleeleven ved at det offentlig slås fast at det hun ble utsatt for, ikke er akseptabelt.

6.2.2 Rasisme på fotballbanen

SK Brann gikk i BT ut med at de ønsket å anmelde rasismen *Daouda Bamba* ble utsatt for etter straffebommen i 1-1 kampen mot Start Fotball³⁷ 09. 12.20. Brann-spilleren Bamba mottok over 50 hetsende meldinger med rasistisk tilsnitt etter å ha bommet på et straffespark i en viktig eliteseriekamp. Det er i skrivende stund uklart om forholdet vil medføre påtale. Private meldinger tilfredsstiller i henhold til norsk rettspraksis ikke nødvendigvis offentlighetskravet i straffeloven § 185 Om Hatefulle ytringer, men kan rammes av straffeloven § 266 om hensynsløs og plagsom atferd.³⁸ Det må imidlertid anses som positivt at SK Brann velger å anmelde dette forholdet, og går ut offentlig med opplysninger om at de har anmeldt det. Det demonstrerer fra klubbens side en vilje til å følge opp idrettens nulltoleranse i forhold til rasisme.

At pressen reagerer tydelig på rasisme mot personer som mange unge i Bergen har som forbilder, kan bidra til å forebygge rasisme som problem i fotballen og i idretten generelt. Også blant yngre spillere og publikum kan det ha en effekt at det slås fast at rasisme på idrettsarenaer er uakseptabelt. Når saker som angår hendelser mot Brannspillere også relateres til internasjonale saker der utøvere står sammen med et klart mål om å utrydde rasistiske fordommer, styrkes saken.

6.2.3 Muhammedkarikaturer på moskeen

Den 30. november 2020 leverte imam *Badreddine Maizi* ved Bergen moske inn en anmeldelse til politiet på bakgrunn av at Muhammed-karikaturer var hengt opp på moskeen dagen før. I den samme perioden ble det på flere høyre-radikale nettsteder i Norge oppfordret til å henge opp Muhammed-karikaturer på offentlige steder i ulike deler av landet. Dette i sympati med den 47-årige franske læreren Samuel Paty som ble myrdet av en tsetjensk salafi-jihadist i en forstad til Paris den 16. oktober 2020.

Paty ble myrdet etter å ha vist frem noen av de danske Muhammed-karikaturene fra Jyllands-Posten i 2005, i forbindelse med undervisning på en fransk skole i en innvandrertett bydel i Paris.

Den 11. desember konkluderte Vest politidistrikt i Bergen med at saken ble henlagt (BT 13.12³⁹). Dette skapte reaksjoner blant medlemmer i moskeen. Til Bergens Tidende henviser politiet selv til at de har

³⁶ Dembra er et prosjekt ved HL-senteret rettet mot skolen. <https://dembra.no/no/>

³⁹ [Politiet henla sak om Mohammed-karikaturer \(bt.no\)](#)

gjort undersøkelser i saken, og mener den konkrete handlingen anses å være en form for religionskritikk som faller innenfor rammene av ytringsfrihet. Medias rolle i denne saken har vært å skape debatt og oppmerksomhet. I framstillingen av saken kommer det også fram ulike vurderinger av hvor grensene for ytringsfrihet og diskriminering går.

6.3 Oppsummering

Språk og retorikk kan i ytterste konsekvens skape grunnlag for mer rasisme og diskriminering. Ord er også handlinger (Bangstad og Vetlesen 2011), og hvordan man snakker om grupper og mennesker påvirker disse gruppenes liv og samfunnet rundt dem (Helland, 2019)^{40, 41}.

Rasisme, slik vi har observert, er omtalt oftere i mediene i løpet av de siste 10 årene. Det betyr ikke at det er et nytt fenomen i norske medier, men at det har vært en dreining i språket, der vi før brukte innvandring, høyreekstremisme, diskriminering etc. bruker vi nå oftere andre begreper som beskriver andre og mer sammensatte fenomen: rasisme- og strukturell rasisme.

Det er lett å knytte de siste rasismedebattene til Black Lives Matter-bevegelsen, og til demonstrasjonene i USA der undertrykking gjorde sitt til at opptøyer og demonstrasjoner blusset opp igjen i 2020. I Norge, og i Bergen har det dukket opp andre debatter.

Et dypdykk inn i en slik kort periode beskriver kun den aktuelle perioden, og vil ikke være representativ for et generelt syn på hvordan rasisme omtales i medier i Bergen, eller på omfanget av strukturell rasisme i byen. Det er likevel interessant å se at fotball i Bergen, Norge og internasjonalt, er de arenaene der pressen gir rasisme oppmerksomhet og også tar et klart antirasistisk standpunkt. De mange andre samfunnsarenaene hvor rasisme også forekommer, gis i svært mindre grad oppmerksomhet.

Vi lar Marco Elsafadi avslutte denne korte oversikten over dekningen av rasisme i bergenspressen i desember 2020. Marco Elsafadi uttalte seg om den rasistiske hetsen mot Daouda Bamba i Brann. Han er leder for kultur- og likestillingsministeren Abid Raja (V)s utvalg for å bekjempe rasisme i idretten. Elsafadi mener at den økte bevisstheten rundt rasisme har ført til endringer.

“ Jeg merker en klar dreining i hva som blir tolerert. Bevisstgjøring og opplæring er det beste våpenet vi har mot rasisme»

Marco Elsafadi, 2020

⁴⁰Vi har sett hen til metoden kritisk diskursanalyse, som er en metode for å undersøke hvordan språkbruk er med på å forme forståelsen av sosiale fenomener som bidrar til å opprettholde maktrelasjoner i samfunnet (Skrede, 2017, Fairclough, 1992) men likevel valgt en konkret case utforming på kapittelet der vi kan se på rasisme presentert i mediene knyttet til de øvrige delene i rapporten.

⁴¹ Det er flere nyere analyser som er gjort, bl.a. av Alghasi, Eide og Simonsen i boka «Hvem er «vi» nå? En bok om medier og minoriteter i Norge»⁴¹

Referanser

- Ahmed, A. M., & Hammarstedt, M. (2008). Discrimination in the rental housing market: A field experiment on the Internet. *Journal of Urban Economics*, 64(2), 362-372.
- Alghasi, Sharam, Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege (2020). *Hvem er vi nå? Medier og minoriteter i Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Anderson, Elijah (2015). 'The White Space', *Sociology of Race and Ethnicity* 1 (1) 2015: 10-21.
- Andersson, Lisa, Jakobsson, Niklas og Kotsadam, Andreas (2012). 'A Field Experiment in Discrimination in the Norwegian Housing Market', *Land Economics* 86 (2): 233-240.
- Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2002). *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering 2002-2006*. Oslo: Arbeids- og Inkluderingsdepartementet. Tilgjengelig på: https://www.regjeringen.no/contentassets/589aa9f4e14540b5a5a6144aaea7b518/handlingsplan-mot-rasisme_uu_des-2019.pdf
- Balibar, Etienne og Wallerstein, Immanuel (1991). Is There Are «Neo-racism?» I Balibar, Etienne og Wallerstein, Immanuel (red.) *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London og New York: Verso.
- Bangstad, Sindre (2014). *Anders Breivik And The Rise of Islamophobia*. London og New York: Zed Books.
- Bangstad, Sindre (2016). 'Islamophobia: What's in a Name? Analysing the Discourses of *Stopp Islamiseringen av Norge* (Stop The Islamisation of Norway, SIAN)', *Journal of Muslims in Europe* 5 (1): 1-25.
- Bangstad, Sindre (2017). 'Rasebegrepets fortid og nåtid', *Norsk Sosiologisk Tidsskrift* 1 (3): 233-251.
- Bangstad, Sindre (2017). *Anthropology of Our Times: An Edited Anthology in Public Anthropology*. New York og London: Palgrave Macmillan.
- Bangstad, Sindre (2020). 'A Boy Named Benjamin', *New Frame* 22.07.20. Tilgjengelig på: <https://www.newframe.com/long-read-a-boy-named-benjamin/>
- Bangstad, Sindre og Døving, Cora Alexa (2015). *Hva er rasisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bangstad, Sindre og Vetlesen, Arne J. (2011). 'Ytringsfrihet og Ytringsansvar', *Nytt Norsk Tidsskrift* 28 (4) 334-336.
- Bar-On, Tamir (2016). *Where Have All The Fascists Gone?* London og New York: Routledge.
- Barstad, Andreas (2019). 'Er religiøse innvandrere mindre integrert?', *SSB Analyse* 22/2019. Tilgjengelig på: <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/er-religiose-innvandrere-mindre-integrert>
- Barth, Fredrik (red.) (1969). *Ethnic Groups And Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bethencourt, Francisco (2013). *Racisms: From The Crusades to the Twentieth Century*. Princeton, New Jersey og London, Storbritannia: Princeton University Press.
- Bleich, Erik. (2009). 'Where do Muslims stand on ethno-racial hierarchies in Britain and France? Evidence from public opinion surveys, 1988-2008', *Patterns of Prejudice* 43 (3-4): 379-400.

- Bonilla-Silva, Eduardo (2018). *Racism without racists: Color-blind racism and the persistence of racial inequality in America*. 5. utgave. London og New York: Rowman og Littlefield.
- Brustad, Jan A. S., Lien, Lars, Rosvoll, Maria, Vogt, Carl Emil (2017). *Et uønsket folk: Utviklingen av en «sigøynerpolitikk» og utryddelsen av norske rom 1915-1956*. Oslo: Cappelen Damm.
- Bursell, M. (2014). The multiple burdens of foreign-named men—evidence from a field experiment on gendered ethnic hiring discrimination in Sweden. *European Sociological Review*, 30(3), 399-409.
- Bøe, Marianne H. (2019). *Feminisme i islam*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Carlsson, M., & Eriksson, S. (2014). Discrimination in the rental market for apartments. *Journal of Housing Economics*, 23, 41-54.
- Collins, Patricia H. (2009). *Black Feminism: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. London og New York: Routledge Classics.
- Combahee River Collective (1982). A Black Feminist Statement. I Hull, Gloria T., Scott, Patricia B., og Smith, Barbara (red.) *But Some of Us Are Brave*, 13-22. Old Westbury, New York: Feminist Press.
- Crenshaw, Kimberle (1989). 'Demarginalizing The Intersection of Race And Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Policies', *University of Chicago Legal Forum* 1989: 139-167.
- Davis, Angela Y. (2019) [1981]. *Women, Race & Class*. London og New York: Penguin Classics.
- Di Stasio, V., & Larsen, E. N. (2020). The Racialized and Gendered Workplace: Applying an Intersectional Lens to a Field Experiment on Hiring Discrimination in Five European Labor Markets. *Social Psychology Quarterly*, 83(3), 229-250.
- Eidheim, Harald (1969). When Ethnic Identity Is A Social Stigma. I Barth, Fredrik (red.) *Ethnic Groups And Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Elgvin, Olav, Bue, Kristine og Grønningsæter, Arne B. (2014). *Åpne rom, lukkede rom: LHBT i Etniske Minoritetsgrupper*. 2. reviderte utgave. Oslo: FAFO. Tilgjengelig på: <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/item/apne-rom-lukkede-rom-lhbt-i-etniske-minoritetsgrupper-2014>
- Emberland, Terje og Kott, Matthew (2013). *Himmlers Norge: nordmenn i det storgermanske prosjekt*. Oslo: Aschehoug.
- Emirbayer, Mustafa og Desmond, Matthew (2015). *The Racial Order*. Chicago og London: Chicago University Press.
- Eriksen, Trond B., Harket, Håkon og Lorenz, Einhart (2005). *Jødehat: Antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Oslo: Cappelen Damm.
- Fangen, Katrine M. (2001). *En bok om nynazister*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Farris, Sara R. (2017). *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism*. Durham og London: Duke University Press.
- Fields, Karen E. og Fields, Barbara J. (2014). *Racecraft: The Soul of Inequality in American Life*. London og New York: Verso.
- Fredrickson, George M. (2015). *Racism: A Short History*. Princeton, New Jersey og London, Storbritannia: Princeton University Press.
- Frøyland, Roar og Gjerustad, Cay (2012). *Vennskap, utdanning og framtidsplaner: Forskjeller og*

- likheter blant ungdom med og uten innvandrerbakgrunn i Oslo*. NOVA-rapport 5/2012. Oslo: NOVA. Tilgjengelig på: http://nova.no/asset/5568/1/5568_1.pdf
- Gressgård, Randi og Harlap, Yael (2014). 'Spenninger i klasserommet: mikroagresjon som pedagogisk utfordring', *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* 37 (3): 23-33.
- Gullestad, Marianne (2005). 'Normalising racial boundaries. The Norwegian dispute about the term *neger*', *Social Anthropology* 13 (1): 27-46.
- Hall, Stuart (2020). *Rase, Etnisitet, Nasjon: Et ulykksalig triangel*. Oversatt av Inger Sverreson Holmes. Oslo: Cappelens Upopulære Skrifter/Cappelen Damm.
- Helland, Frode (2014). 'Rasisme uten rasister i Norge', *Agora* 3-4 2014.
- Helland, Frode (2019) *Rasismens retorikk. Studier i norsk offentlighet*. Oslo: Pax forlag.
- Hoffmann, Christhard og Moe, Vibeke (2018). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge: Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie*. Oslo: HL-Senteret. Tilgjengelig på: https://www.hlsenteret.no/aktuelt/publikasjoner/hl-rapport_29mai-web-%282%29.pdf
- Holen, Øyvind. *Getto: En historie om norske drabantbyer*. Oslo: Res Publica.
- Haave, Per (2000). *Sterilisering av tatere 1934-1977: En historisk undersøkelse av lov og praksis 1934-1977*. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Kyllingstad, Jon Røyne (2007). *Kortskaller og langskaller: fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Larsen, E. N., Rogne, A. F., & Birkelund, G. E. (2018). Perfect for the job? Overqualification of immigrants and their descendants in the Norwegian labor market. *Social Inclusion*, 6(3), 78-103.
- Larsen, Edvard N. og Di Stasio, Valentina (2019). 'Pakistani in the UK and Norway: different contexts, similar disadvantage: Results from a comparative field experiment on hiring discrimination', *Journal of Ethnic And Migration Studies Online First* 24.06.19
- Lentin, Alana (2020). *Why Race Still Matters*. London og New York: Polity Press.
- Ljunggren, Jørn og Nordli Hansen, Marianne (red.) (2021). *Arbeiderklassen*. Oslo: Cappelen Damm.
- Lourde, Audre (2007) [1984]. *Sister Outsider: Essays and Speeches*. New York og London: Penguin Random House.
- Løken, Roar (2020). *De dansk-norske tropekoloniene: Sukker, krydder, slaver og misjon*. Oslo: Solum Bokvennen
- Mbembe, Achille (2017). *Critique of Black Reason*. Oversatt fra fransk av Laurent Dubois. Durham og London: Duke University Press.
- McIntosh, Laurie (2015) 'Impossible presence: race, nation and the cultural politics of 'being Norwegian'', *Ethnic and Racial Studies* 38 (2): 309-325.
- Meer, Nasar og Modood, Tariq (2009). 'Refutations of racism in the 'Muslim question'', *Patterns of Prejudice* 43 (3-4): 335-354.
- Merriam-Webster (2020). 'Racism.' Tilgjengelig på <https://www.merriam-webster.com/dictionary/racism>
- Midtbøen, Arnfinn H. og Rogstad, Jon (2012). *Diskriminerings omfang og årsaker: Etniske*

minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv. Rapport 1/2012. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning. Tilgjengelig på: https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/177445/R_2012_1_web.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Murji, Karim og Solomos, John (red.) (2005). *Racialization: Studies in Theory And Practice*. Oxford og New York: Oxford University Press.

Næss, A. (2019). Trust, cultural health capital, and immigrants' health care integration in Norway. *Sociology*, 53(2), 297-313.

Omi, Michael og Winant, Howard (1994). *Racial Formation in the United States: From the 1960s to the 1990s*. 2. utgave. New York: Routledge.

Ording, Oda (2021). 'Cidi bombardert med hatmeldinger fra falske profiler: - Hvor mye skal man tåle før politiet tar ting på alvor', VG.no 25.01.

Oslopolitiet (2020). *Hatkriminalitet: Anmeldt hatkriminalitet 2019*. Oslo: Oslo Politidistrikt. Tilgjengelig på: <https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter/oslo/rapporter/anmeldt-hatkriminalitet-oslo/Anmeldt-hatkriminalitet-i-Oslo-2019>

Otterlei, Simen S. (2020). 'Jenten ble utsatt for rasisme på skolen over flere år. Kommunen gjorde ikke nok for å stoppe det', *Bergens Tidende* 22.12.20.

Parks, Elizabeth S. (2018). *The Ethics of Listening: Creating Space For Sustainable Dialogue*. New York og London: Lexington Books.

Regjeringen (2020). *Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer 2020-2023*. Oslo: Regjeringens Informasjonssenter. Tilgjengelig på: <https://www.regjeringen.no/contentassets/b2a6fd21c6a94bae83d5a3425593da30/handlingsplan-mot-diskriminering-av-og-hat-mot-muslimer-2020-2023.pdf>

Retriever (2011). *Medieanalyse: Innvandring og integrering i norske medier*. Tilgjengelig på: <https://www.imdi.no/contentassets/e187852a18ca46afb6f2bc7e4915d6ad/medieanalyse-innvandring-og-integrering-i-norske-medier>

Retriever (2020). *Rasismedebatten i norske medier 01.05.2020-31.08.2020: En medieanalyse av rasisme i kjølvannet av drapet på George Floyd og fremveksten av Black Lives Matter-bevegelsen*. Oslo: Retriever/Fritt Ord. Tilgjengelig på: <https://f.hubspotusercontent40.net/hubfs/8317147/Norway/Reports/Rasismedebatten-i-norske-medier-2020.pdf>

Rivenbark, J. G., & Ichou, M. (2020). Discrimination in healthcare as a barrier to care: experiences of socially disadvantaged populations in France from a nationally representative survey. *BMC public health*, 20(1), 1-10.

Rogstad, Jon og Midtbøen, Arnfinn H. (2009). *Rasisme og diskriminering: Begreper, kontroverser og nye perspektiver*. Rapport utarbeidet for IMER-Programmet til Norges Forskningsråd. Oslo: Norges Forskningsråd. Tilgjengelig på: <https://www.forskningsradet.no/siteassets/publikasjoner/1236685360319.pdf> Ruth Wodak og Michal Meyer (red). 2016. *Methods of Critical Discourse Studies*, 3. utgave, Los Angeles. Sage Publication

Rutherford, Adam (2020). *How To Argue With A Racist: Race, Science And History*. London og New York: Weidenfeld & Nicholson.

Saini, Angela (2019). *Superior: The Return of Race Science*. London: 4th Estate.

- Sandberg, Sveinung (2008). 'Black drug dealers in a white welfare state. Cannabis dealing and street capital in Norway', *British Journal of Criminology* 48 (5): 604-619.
- Scott, David. (2017). *Stuart Hall's Voice: Intimations of an Ethics of Receptive Generosity*. Durham og London: Duke University Press.
- Sidanius, Jim og Pratto, Felicia (2001). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge, Storbritannia og New York: Cambridge University Press.
- Skrede, Joar (2017). *Kritisk diskursanalyse*. Serie Forskningsmetoder. Cappelen Damm.
- Solhjell, Randi mfl. (2018). '«We are seen as a threat»: police stops of young ethnic minorities in the Nordic countries', *Critical Criminology* 27 (1): 347-36
- Statistisk Sentralbyrå (SSB) (2008). *Levekår blant innvandrere 2005-06*. Rapport 5/2008. Oslo og Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå. Tilgjengelig på: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/levekår-blant-innvandrere-i-norge-2005-2006>
- Stolcke, Verena (1995). 'Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe', *Current Anthropology* 36 (1): 1-24.
- Stratigakos, Despina (2020). *Hitler's Northern Utopia: Building The New Order in Occupied Norway*. Princeton, New Jersey og London, Storbritannia: Princeton University Press.
- Thun, Cecilie (2019). 'Interseksjonalitet', *Store Norske Leksikon* 20.12.19. Tilgjengelig på: <https://snl.no/interseksjonalitet>
- Titley, Gavan (2019). *Racism and Media*. London og Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Titley, Gavan (2020). *Is Free Speech Racist?* London og New York: Polity Press.
- Tyldum, Guri (2019). *Holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge*. 2. redigerte utgave. FAFO-rapport 2019:26. Tilgjengelig på: <https://fafo.no/images/pub/2019/20723.pdf>
- Yamahtta-Taylor, Keeanga (2017). *How We Get Free: Black Feminism and the Combahee River Collective*. London og New York: Haymarket Books.
- Zimmer, Ben (2020). 'The Evolution of Racism', *The Atlantic Monthly* 4. september 2020. Tilgjengelig på: <https://www.theatlantic.com/culture/archive/2020/09/how-racism-made-its-way-into-dictionary-merriam-webster/615334/>
- Zuquete, Jose Pedro (2018). *The Identitarians: The Movement Against Islam and Globalism in Europe*. Notre Dame og London: Notre Dame University Press.

Hei og takk for at du har vist interesse for vår undersøkelse!

INFORMASJON OM PROSJEKTET

Dette er en invitasjon til å delta i et forskningsprosjekt om strukturell rasisme i Bergen. Prosjektet gjennomføres av Vista Analyse i samarbeid med KIFO (Institutt for Kirke, Religion og Livssynsspørsmål), og gjøres på oppdrag fra Bergen kommune.

Vi inviterer deg til å delta i en spørreundersøkelse hvor vi vil spørre om du har opplevd diskriminering eller rasisme i ditt daglige liv. Undersøkelsen tar ca. 5 – 10 minutter å besvare.

Det er frivillig å delta i undersøkelsen. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta. Dataene vi samler inn vil bli brukt kun til forskningsformål. Alle dataene blir anonymisert og ingen data vil kunne spores tilbake til deg. Alle data behandles konfidensielt og i tråd med gjeldende personvernregler.

Mer informasjon om prosjektet finner du her: [Informasjon om prosjektet](#)

Hvis du har spørsmål om prosjektet ta kontakt med prosjektleder: Lise Benedicte Grung, e-post: lise.grung@vista-analyse.no, tlf.: 92040741

VIL DU DELTA?

* Hvis du ikke ønsker å delta, kan du lukke dette vinduet. Hvis du ønsker å delta i undersøkelsen må du **krysse av i begge boksene under.**

Ved å krysse av bekrefter du at du har mottatt og forstått informasjon om prosjektet "Strukturell Rasisme i Bergen" og har fått anledning til å stille spørsmål.

☐ Jeg samtykker til å delta i spørreundersøkelsen

☐ Jeg godtar at informasjon kan brukes anonymt til forskningsformål også etter prosjektets slutt 31.01.2021

Klikk på knappen «Neste» for å komme til første spørsmål i spørreskjemaet.

Vennligst svar på undersøkelsen innen **3.januar**.

* Er du eller minst én av dine foreldre født utenfor Norge?

- ☐ Ja
- ☐ Nei

Erfaringer med helsevesenet

* Har du vært i kontakt med det norske helsevesenet i løpet av tiden du har bodd i Bergen kommune? Dette kunne f.eks. være fastlege, sykehus, legevakt, helsestasjon eller sykehjem.

- ☐ Ja
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Har du fått helsehjelp du trengte da du kontaktet helsevesenet?

- ☐ Ja, hver gang
- ☐ Ja, men ikke hver gang
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Tror du at din etnisitet eller landbakgrunn var årsaken til at du ikke fikk helsehjelp du trengte?

- ☐ Ja
- ☐ Kanskje / Ikke sikker
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Har du opplevd å bli behandlet dårligere enn andre av det norske helsevesenet **på grunn av din etnisitet eller landbakgrunn** i løpet av tiden du har bodd i Bergen kommune?

- ☐ Ja
- ☐ Kanskje / Ikke sikker
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Erfaringer med kjøp eller leie av bolig

* Har du noensinne prøvd å **leie bolig** i Bergen kommune?

- ☐ Ja
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Har du fått leie boligen som du ønsket og hadde råd til?

- ☐ Ja, hver gang
- ☐ Ja, men ikke hver gang
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Tror du at din etnisitet eller landbakgrunn var årsaken til at du ikke fikk leie boligen som du ønsket og hadde råd til?

- ☐ Ja
- ☐ Kanskje / Ikke sikker
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

* Har du noensinne prøvd å **kjøre bolig** i Bergen kommune?

- ☐ Ja
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Har du fått kjøpe boligen som du ønsket og hadde råd til?

- ☐ Ja, hver gang
- ☐ Ja, men ikke hver gang
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Tror du at din etnisitet eller landbakgrunn var årsaken til at du ikke fikk kjøpe boligen som du ønsket og hadde råd til?

- ☐ Ja
- ☐ Kanskje / Ikke sikker
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Har du opplevd å bli behandlet dårligere enn andre i boligmarkedet **på grunn av din etnisitet eller landbakgrunn** i løpet av tiden du har bodd i Bergen kommune?

- ☐ Ja
- ☐ Kanskje / Ikke sikker
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Erfaringer fra arbeidsplassen

* Har du søkt **jobb** i løpet av tiden du har bodd i Bergen kommune?

- ☐ Ja
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Har du fått jobb/jobber som du søkte og var kvalifisert for?

- ☐ Ja, hver gang
- ☐ Ja, men ikke hver gang
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Tror du at din etnisitet eller landbakgrunn var årsaken til at du ikke fikk jobben(e) som du søkte og var kvalifisert for?

- ☐ Ja
- ☐ Kanskje / Ikke sikker
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Har du fått jobbe med **oppgaver** som du ønsket deg og var kvalifisert til å gjøre **på arbeidsplassen**?

- ☐ Ja, hver gang
- ☐ Ja, men ikke hver gang
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Tror du at din etnisitet eller landbakgrunn var årsaken til at du ikke har fått jobbe med oppgavene du ønsket deg og var kvalifisert til å gjøre?

- ☐ Ja
- ☐ Kanskje / Ikke sikker
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Har du opplevd å bli behandlet dårligere enn andre på arbeidsplassen **på grunn av din etnisitet eller landbakgrunn** i løpet av tiden du har bodd i Bergen kommune?

- ☐ Ja
- ☐ Kanskje / Ikke sikker
- ☐ Nei
- ☐ Vil ikke svare

Spørsmål om deg

Til slutt vil vi stille deg noen spørsmål om deg.

Hva er ditt kjønn?

- ☐ Mann
- ☐ Kvinne
- ☐ Annet
- ☐ Vil ikke svare

Hvor gammel er du?

- ☐ 17 år eller yngre
- ☐ 18 – 19 år
- ☐ 20 – 29 år
- ☐ 30 – 39 år
- ☐ 40 – 49 år
- ☐ 50 – 59 år
- ☐ 60 – 69 år
- ☐ 70 år eller eldre
- ☐ Vil ikke svare

Hva er din høyeste fullførte utdanning? Med fullført mener vi at du har fått vitnemål eller tatt eksamen

- ☐ Ingen utdanning
- ☐ Grunnskole
- ☐ Videregående skole eller tilsvarende
- ☐ Universitet/Høyskole eller tilsvarende
- ☐ Doktorgrad /PhD
- ☐ Vet ikke/Vil ikke svare
- ☐ Annet (vennligst spesifiser)

Hvilken verdensdel er du født i?

- ☐ Europa
- ☐ Asia
- ☐ Afrika
- ☐ Sør-Amerika
- ☐ Nord-Amerika
- ☐ Australia/Oseania
- ☐ Vil ikke svare

Hvilket land er du født i? Vennligst skriv nedenfor

Hvilken verdensdel er dine foreldre født i?

	Europa	Asia	Afrika	Sør-Amerika	Nord-Amerika	Australia/ Oseania	Vet ikke /Vil ikke svare
Mor	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Far	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Hvor lenge har du bodd i Norge?

- ☐ Jeg er født i Norge
- ☐ Mindre enn 1 år
- ☐ 1-2 år
- ☐ 3-4 år
- ☐ 5-10 år
- ☐ 11-20 år
- ☐ Mer enn 20 år
- ☐ Vil ikke svare

Takk for at du svarte på undersøkelsen!

Vista Analyse AS
Meltzers gate 4
0257 Oslo

post@vista-analyse.no
vista-analyse.no